

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta
Katedra sociologie

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Adéla Semotánová

Vývoj sociologického zkoumání volného času od 60. let 20. století po
současnost v prostředí české společnosti

The Development of the Sociological Leisure Research from the 60th
of the 20th Century Up to the Present in the Czech Society

Praha 2009

vedoucí práce: PhDr. Jna Duffková, CSc.

Poděkování

Ráda bych poděkovala paní PhDr. Janě Duffkové za pomoc při sepisování této práce, dále panu doc. Milanu Tučkovi za poskytnutí dat a v neposlední řadě mé rodině za trpělivost a podporu.

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 12. srpna 2009

Anotace

Tato práce popisuje vývoj výzkumů volného času v prostředí české společnosti, který je doplněn významnými publikacemi o tomto tématu. Stěžejní části předchází přehled vývoje vztahu člověka ke kategorii času, včetně času volného, a stručná zmínka o sociologii času. Následuje výčet významné světové literatury, která se zabývá touto časovou dimenzí. Další velký celek tvoří kapitola věnovaná teoretickým východiskům jeho zkoumání. Samotná kapitola zaměřená na české výzkumy začíná popisem metodologických problémů, které nastávají při výzkumu, a popisem vývoje těchto faktorů, které volný čas ovlivňují (vybavenost domácností, pracovní doba). Výzkumy jsou následně rozděleny do dvou hlavních celků podle doby jejich vzniku – první část zachycuje období od 60. do 80. let, druhá část je věnovaná době od 90. let po současnost. V závěru uvádím shrnutí, které obsahuje některé závěry, a doporučení k výzkumu volného času.

Klíčová slova:

Volný čas

Životní styl

Sociologické výzkumy

Česká společnost

Pracovní čas

Annotation

This work describes the development of the leisure research in the Czech society and compendium of the significant publications about this theme. The fundamental part is preceded by the summary of the progress of the human-being relation to the time category, including leisure, and short note about time sociology. It is followed by the list of the famous world literature about this time dimension. Next chapter is dedicated to theoretical resource of the research. The chapter focused on the Czech research, begins by the description of methodological issues of the research and by the description of the factors influencing on the leisure (home facilities, working hours...). The description of the research is divided into two main complexes according the time of origin – first part dwell with the time from the 60th to 80th, second part from 90th up to now. In the conclusion is the summary of the findings and the recommendations to the leisure research.

Key words:

Leisure

Life Style

Sociological Reasearches

Czech Society

Working Time

Obsah

1. Úvod.....	8
2. Historická východiska zkoumání volného času.....	9
2.1 Úvodem.....	9
2.2 Historický pohled na vztah člověka ke kategorii času.....	9
2.2.1 Archaické společnosti.....	9
2.2.2 Antika.....	10
2.2.3 Středověk.....	10
2.2.4 Od konce středověku k současnosti.....	11
2.3 Čas v sociologii.....	12
2.4 Volný čas jako téma nejen sociologických autorů.....	13
2.4.1 Od Antiky do konce 19. století.....	13
2.4.2 Důležitá díla 20. století.....	15
3. Teoretická východiska zkoumání volného času.....	21
3.1 Úvodem.....	21
3.2 Volný čas a životní styl v sociologii.....	21
3.3 Časové sféry dne a rozdílnost přístupů k nim.....	22
3.3.1 Pracovní čas.....	24
3.3.2 Mimopracovní čas.....	25
4. Vývoj sociologického zkoumání volného času od 60. let po současnost v prostředí české společnosti.....	31
4.1 Úvodem.....	31
4.2 Metodologické problémy výzkumu volného času.....	31
4.3 Vývojové tendence faktorů, které ovlivňují volný čas.....	32
4.4 60. – 80. léta: Období budování socialistického způsobu života.....	36

4.4.1	Úvodem.....	36
4.4.2	60. léta.....	36
4.4.3	70. léta.....	41
4.4.4	80. léta.....	52
4.5	90. léta – současnost: Období transformace české společnosti a nástupu kapitalismu.....	54
4.5.1	Úvodem.....	54
4.5.2	Milan Tuček, Hana Friedlanderová: Češi na prahu nového tisíciletí.....	54
4.5.3	Ivo Možný: Česká společnost.....	57
4.5.4	Milan Tuček a kol.: Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí.....	58
4.5.5	Proměny české dovolené.....	65
4.5.6	Volný čas mládeže.....	65
4.5.7	Výzkumné agentury a organizace.....	67
5.	Shrnutí.....	70
6.	Závěrečná doporučení k výzkumu volného času.....	73
	Seznam použité literatury.....	75
	Seznam příloh.....	77
	Přílohy.....	78

1. Úvod

Ústřední roli v této práci hraje volný čas. Přesto není hlavním cílem on sám, ani jeho vývoj nebo vývoj volnočasových aktivit. Zaměřuji se především na to, jakým způsobem se u nás volný čas sociologicky zkoumá od 60. let 20. století po současnost a snažím se zodpovědět otázku, jak do jeho výzkumu zasáhla Revoluce v roce 1989. Práce je logicky členěna do tří hlavních celků – v prvním se zabývám historickým pohledem, ve druhém teoretickými okolnostmi a ve třetím empirickým zkoumáním volného času.

V dějinách myšlení o volném čase se jako první myslitel zabývající se tímto tématem uvádí většinou Aristoteles. To, že se mu věnoval takto významný filozof již v době zhruba 350 let před naším letopočtem, poukazuje na tradici a důležitost, kterou v lidském myšlení toto téma má. Avšak měl Aristoteles na mysli ve svých úvahách ten samý volný čas, o kterém lze hovořit dnes? Jde o stejný volný čas, kterým se zabývají dnešní výzkumy? Odpověď je jednoznačná: nikoliv. Pro člověka je čas důležitým aspektem života od pradávna, ale nelze tvrdit, že by o něm přemýšlel po celou historii stejným způsobem. V části věnované proměnám vztahu člověka ke kategorii času se snažím zodpovědět otázku, kdy a proč vznikl současný význam volného času, který je charakteristický např. všeobecným rozšířením na většinu členů společnosti. Náhled do historie rovněž umožňuje představit si dobu, ve které vznikala důležitá díla o tomto tématu, jejichž přehled uzavírá kapitolu věnovanou historickým východiskům zkoumání volného času.

Následují teoretická východiska volnočasového zkoumání. Jde o důležitou část, která umožňuje zorientovat se ve složité síti vztahů, ve které se volný čas a jeho sociologické bádání nachází. Zabývám se zde např. vztahem k ostatním časovým dimenzím, funkcemi volného času, jeho typy apod.

Stěžejní kapitola je uvedena metodologickými problémy výzkumu volného času a vývojovými tendencemi faktorů, které ovlivňují volný čas, a které je nutné při jeho výzkumu respektovat. Samotný vývoj výzkumů v prostředí české společnosti je segmentován do dvou hlavních celků: první celek je zaměřen na dobu od šedesátých po osmdesátá léta, kdy u nás vládl socialismus. Literatura a výzkumy tohoto období jsou poznamenány snahou budovat socialistický životní způsob. Druhý celek mapuje výzkumy a publikace z doby od devadesátých let po současnost, tedy období transformace české společnosti a její směřování ke kapitalismu. Vyznačuje se uvolněným přístupem k životnímu stylu lidí, bez snah ho určitým směrem formovat.

Neusiluji o absolutní výčet všech výzkumů, které u nás ve sledovaném období vznikly. Snažím se zjistit, jakým způsobem se volný čas zkoumal a zkoumá, a jaké přístupy lze v prostředí české společnosti zaznamenat. Na závěr podávám shrnutí poznatků a doporučení ke komplexnímu výzkumu volného času.

2. Historická východiska zkoumání volného času

2.1 Úvodem

S rozvojem společností a prohlubujícími se znalostmi o světě se mění vztah člověka ke kategorii času (tedy i k času volnému). Zřejmě největší změna nastala v období nástupu moderní společnosti, tedy v době velkých společenských změn, v době vzniku sociologie. Právě tato změna určila charakteristický rys dnešní doby: pocit časové tísně. Avšak z tohoto důvodu je dle mého názoru vhodné připomenout si i to, jak byl čas vnímán v předchozích typech společností.

Většina autorů zabývajících se volným časem se shoduje, že za volný čas nelze považovat nic, co existovalo před vznikem moderní společnosti nebo ho považují za fenomén 20. století. Názorů na volný čas zkrátka najdeme mnoho, avšak čeští sociologové měli až do roku 1989 jen velmi omezené možnosti se s nimi seznámit. V dnešní době, která již neklade žádná podobná omezení, není podle mě od věci připomenout si i tuto literaturu, avšak je nutné neopomíjet fakt, že do českého sociologického povědomí její myšlenky pronikly až v mnohem pozdější době, než se datuje jejich vznik.

2.2 Historický pohled na vztah člověka ke kategorii času

2.2.1 Archaické společnosti

Vědomí člověka této epochy (někdy jsou tyto společnosti nazývány jako prvobytně-pospolné) se dá označit za primitivní či mytologické a „bylo převážně konkrétní, smyslově předmětné.“¹ Lidé si nedokázali představit čas jako abstrakci. „Časová orientace se v prvobytné společnosti vztahuje jen na bezprostřední budoucnost, nedávnou minulost a na právě probíhající konání, tedy na jevy, které člověka bezprostředně obklopovaly; události za těmito hranicemi se mu rozplývaly v nedostatečné časové koordinovanosti.“² U těchto lidí lze zaznamenat dvojí chápání času, a to jednak lineární (později převládající), které můžeme nalézt zejména v každodenním životě, kdy si člověk uvědomoval následnost svých činů a přírodních jevů, a jednak cyklické pojmání času, vztahující se především k mytologii. „Lineární čas tak v lidském vědomí nepřevládá, je podřízen cyklickému pojmání životních jevů, neboť právě opakující se čas vytváří základ mytologických představ, které vyjdřují světový názor prvobytného člověka.“³ Spojující článek mezi tímto dvojím pojmáním času tvoří slavnosti a rituály.

V archaických společnostech tedy nelze oddělovat sféru práce a volného času, jde o jednotu, ve které je „volný čas“ využíván k odpočinku od práce. Každodenní život existoval jako celek podřízený

---

¹ Gurevič, A. J.: Kategorie středověké kultury. Praha, Mladá fronta 1972, str. 27

² Tamtéž, str. 27-28

³ Tamtéž, str. 28

přírodě, zaměřený na shánění obživy a celkově na přeměnu přírodních zdrojů ve věci spotřeby. Nemalou roli hrálo rovněž náboženství, které určovalo aktivity dne, měsíce i roku.⁴

2.2.2 Antika

Přestože Antika ovlivnila pozdější Evropu, její časová orientace se značně od pozdějšího převažujícího pojetí liší. Rovněž antičtí lidé nejsou schopni pojmut čas jako abstrakci a je pro ně příznačné „staticko-cyklické chápání světa“⁵. Více lineárně chápou čas Římané, ale ani zde se nejedná o převažující moment v pojetí času.

2.2.3 Středověk

V období raného středověku (agrární společnosti) byl čas podřízen přírodním rytmům, určovalo jej střídání ročních období a z nich vyplývající zemědělské sezony. Člověk přírodu neovládal, ale byl jí podřízen. Čas byl vždy spojen s určitým specifickým obsahem, nebylo třeba jej přesně měřit (mechanické hodiny byly vynalezeny koncem 13. století, ale ještě dlouho potom nebyly masově rozšířeny). „Ta okolnost, že v agrární společnosti byl čas regulován přírodními cykly, nepodmiňovala jen závislost člověka na střídání ročních období, nýbrž i specifickou strukturu jeho vědomí. Příroda se nevyvíjí nebo její vývoj je aspoň v každém případě pohledu lidí té společnosti nedostupný. Vidí v přírodě jen pravidelné opakování, nejsou schopni překonat tyranii jejího rytmického kruhového pohybu, a toto věčné navracení nutně ve starověku a středověku pronikalo do centra duchovního života. Momentem určujícím vědomí a jednání tehdejších lidí nebyla změna, nýbrž opakování.“⁶ Přesto však toto chápání času ovlivnilo ostatní časové systémy.

Velkou změnu přineslo křesťanství. Začíná převažovat lineární pojmání času, jehož osu tvoří přímka směřující od minulosti, přes přítomnost k budoucnosti: „křesťanské chápání času dodává významu i minulosti, když se novozákonní tragédie už naplnila, i budoucnosti, která přinese odměnu. Právě existence těchto opěrných časových bodů čas neodvolatelnou silou „napřimuje“, „vyrovnává“ jej v lineárním smyslu (...)“⁷. I zde ale najdeme prvky cykličnosti.

Pohled jedince na čas je ve středověku ještě složitější: „Lidský život se rozvíjí současně ve dvou časových plánech: v plánu empirických pomíjivých událostí pozemského bytí a v plánu uskutečňování božího předurčení. Člověk je tedy účastníkem všesvětového historického dramatu, v jehož příběhu se řeší osud světa i osud jeho individuální duše. Toto vědomí specificky zabarvovalo vztah středověkých lidí k světu a dávalo jim procítit jejich vnitřní spoluúčast na historii.“⁸

⁴ Pácl, P.: Sociologie životního způsobu. Praha, SPN 1988, str.137

⁵ Tamtéž, str. 30

⁶ Gurevič, A. J.:Kategorie středověké kultury. Praha, Mladá fronta 1972, str. 77

⁷ Tamtéž, str. 87

⁸ Tamtéž, str. 87-88

Čas nenáležel jednotlivci, nýbrž vyšší síle, která byla nad ním. Jde o čas pomalý, bez spěchu a změn (ty byly vnímány negativně, vše nové, netradiční bylo podzřelé a vedoucí k úpadku).

Další velkou změnou byl rozvoj měst a s nimi spojený rozvoj obchodu a podnikání. Tyto skutečnosti vedly k vytvoření nové potřeby přesného měření času. Město vytváří společenský řád, který je produktem člověka. Měšťané již nejsou svázáni přírodními rytmy a k přírodě získávají nový vztah. „Čas se stává mírou práce“⁹ a jeho kontrola už není v rukou církve. Lidé se neřídí při určování času kostelními zvony, ale věžními hodinami. Na druhou stranu si začínají uvědomovat, jak rychle čas plyne a začíná se jim „odcizovat“. „Člověk se poprvé setkal se skutečností, že čas, jehož běh si uvědomoval jen tehdy, když se něco dělo, nezůstává stát ani tehdy, když nedochází k žádným událostem. Čas je tedy třeba střežit, rozumně ho užívat a snažit se naplnit jej jednáním, které je člověku na prospěch.“¹⁰

2.2.4 Od konce středověku k současnosti

„V předkapitalistické epoše zůstává čas vždy místním časem.“ Změna nastala poté, co se jeho kontroly ujal stát. Dochází k unifikaci času a lepší koordinaci aktivit. „Současný člověk je uspěchaný, jeho vědomí je určeno vztahem k času. Čas člověka zotročuje...“¹¹ Je schopný vnímat čas abstrahovaně od jeho obsahu, představit si vzdálenou minulost i dalekou budoucnost.

„K fenoménům, které výrazně ovlivnily vnímání času v období průmyslové revoluce, patří mechanizace výroby, pracovní podmínky v průmyslu, urbanizace, rozvoj dopravy a komunikace mezi lidmi. Zkušenosti s časem velkých měst, továren, úřadů, bankovních operací, moderních dopravních prostředků a telegrafického přenosu informací byly konceptualizovány jako zkušenosti „rychle plynoucího času“, „nedostatku času“ a „časového tlaku“.“¹²

Na počátku 20. století se problematikou času zabývají různé vědní obory, např. fyzika (Einstein), ekonomická teorie, psychologie (James) apod.¹³

Z předchozího tedy vyplývá, že čas se stal rozhodujícím prvkem současné společnosti, o čemž svědčí mimo jiné často používané rčení „čas jsou peníze“. Dle mého názoru je ale rovněž důležité si uvědomit, že zde popsany vývoj platí především pro vyspělé západní země a nelze ho generalizovat na veškeré společnosti.

V podstatě až do 20. století nalzáme téma volného času v různých pracích a úvahách jen okrajově. Většinou se můžeme dočíst, že volný čas byl dříve výsadou úzkých společenských vrstev¹⁴,

---

⁹ Gurevič, A. J.: Kategorie středověké kultury. Praha, Mladá fronta 1972, str.115

¹⁰ Tamtéž, str.117

¹¹ Tamtéž, str.26

¹² Šubrt, J.: Čas a společnost. Praha, ISV 2002, str.13

¹³ Tamtéž, str.16

ale s nástupem modernity se rozšiřuje do celé (nebo téměř celé) společnosti, proto se k tomuto tématu začala upírat větší pozornost.

Tento přechod od tradiční k moderní společnosti a z něho vyplývající změna přístupu k volnému času je často tématem úvah o povaze volného času vzhledem k těmto změnám.

„Od předkapitalistické podoby se tedy volný čas, vytvořený kapitalismem, liší třemi zásadními vlastnostmi:

- je všeobecný, týká se převážné většiny společnosti;
- je v protikladu k pracovnímu času, který člověk musí prodávat a tím je mu odcizen;
- je individuální, člověk jím disponuje relativně samostatně, na rozdíl od volného času v prvobytně pospolných společnostech.“¹⁵

Ve 20. století se počet prací věnovaných volnému času rozšiřuje. Dalo by se říci: co autor, to jiná koncepce. Nejčastěji se snaží charakterizovat vztah volného času k práci. Od poloviny století pronikají otázky masové spotřeby, masové kultury a masmédií, upozorňování na jejich klady i zápory. Tyto koncepce v sobě často zahrnují i různá řešení otázky volného času.

První empirické sociologické práce o volném čase vznikají v Evropě i v Americe v průběhu 20. let.¹⁶

2.3 Čas v sociologii

Čas v sociologii zaujímal spíše okrajovou pozici až do poloviny 70. let, kdy zájem o toto téma narostl, a největší pozornosti nabyl v průběhu 80. let, kdy již můžeme hovořit o sociologii času jako o samostatné sociologické disciplíně. Jde ale o obor velice komplikovaný, který nedisponuje utříděným systémem jednotlivých koncepcí či teorií. „Shoda panuje především v tom, že čas nebyl dosud uspokojivým způsobem prostudován a že s ním nebylo adekvátně naloženo v rámci sociální teorie. Dosavadní úsilí o překonání tohoto stavu se orientuje na řešení tří vzájemně spjatých problémů: a) konstituce času jako sociální kategorie, b) fungování temporálních struktur na různých úrovních sociálních systémů, c) místo a úloha času v obecné sociologické teorii.“¹⁷

---

¹⁴ Například Filipcová, B.: Člověk, práce, volný čas. Praha, Svoboda 1996, str. 30-31 nebo Pácl, P.: Sociologie životního způsobu. Praha, SPN 1988, str. 137 : “Práci a volný čas od sebe výrazně odděluje teprve vznik třídních společností; volný čas se stává atributem moci, majetkem vládců, vládnoucích tříd /otrokářů, feudálů/, práce naopak údělem tříd utiskovaných a vykořisťovaných.“

¹⁵ Pácl, P.: Sociologie životního způsobu. Praha, SPN 1988, str. 158 - 159

¹⁶ Dumazedier, J.: Volný čas. Sociologický časopis, 1966 roč. II, č.3, str. 446

¹⁷ Šubrt, J.: Čas a společnost. Praha, ISV 2002, str. 31

Časem se ale zabývali již klasikové sociologie, např. Karl Marx („Kapitál“, „Rukopisy Grundrisse“), Georg Simmel („Peníze v moderní kultuře“), Werner Sombart („Der moderne Kapitalismus“), Émile Durkheim a jeho žák M. Mausse („Die elementaren Formen des religiösen Lebens“), Georges Gurvitch („Social Structure and the Multiplicity of Times“), Pitirim Sorokin, Robert King Merton, Alfred Schütz a další.

2.4 Volný čas jako téma nejen sociologických autorů¹⁸

2.4.1 Od Antiky do konce 19. století

Antika

Ohlédneme-li se do historie zkoumání volného času, musí nás nejprve upoutat antičtí myslitelé. Zmínky o volném čase nalezneme u Platóna (427 – 347 př.n.l.) ve spisu „Zákony“. Hovoří o něm jako o stavu míru, kdy si má člověk naklonit bohy pro případ války, člověk se má věnovat hrám, cvičením, obřadům. Důležitější je ale pojetí volného času u Aristotela (384-322 př.n.l.), který pojednává jak o individuálním („Etika Nikomachova“), tak o sociálním („Politika“) pohledu na volný čas, jenž později nacházíme u sociologů volného času. V „Etice Nikomachově“ se zabývá tím, jak dosáhnout blaženosti, tedy cíle naší existence. Tvrdí, že lidským posláním je myšlení, rozjímání, tedy filozofie, která má být nejlepší náplní volného času. V „Politice“ se více zabývá státem a státní správou a v této souvislosti uvádí, že ideálními kandidáty pro pozice ve státní správě jsou lidé, kteří nejsou ani moc chudí, ani moc bohatí, jelikož ti nemají dost volného času (který je nezbytný pro tuto činnost) a mají příliš mnoho jiných starostí. Dobrou náplní volného času je pěstování hudby, která není ani pořebnou ani užitečnou činností, a podobá se tak filozofování (jde o činnost, kterou děláme jen pro ni samou). Z toho důvodu ji Aristoteles vnímá jako vhodný nástroj k výchově mladých. Výchovu k správnému trávení volného času považuje za stejně důležitou jako přípravu k zaměstnání. Z římských autorů se volným časem zabývá nejvíce Lucius Annaeus Seneca (4 př.n.l.-65 n.l.). Rovněž spatřuje ve filozofii nejlepší náplň času, a to nejen volného. Staví filozofii nad zájmy státu i nad prací. Zabývá se také výčtem činností, které nám zbytečně zabírají tento čas (mezi nimiž nalezneme oproti Aristotelovi i pěstování hudby).

Křesťanství

Křesťanství prodělalo ve své historii ve vztahu k práci obrat o sto osmdesát stupňů. Přestože je zde patrný vliv stoicismu, v křesťanství jsou důležité dva momenty – komunikace s bohem (nahrazení filosofie vírou) a víra v posmrtný život. Člověk se nemá přibližovat blaženosti zde, v tomto životě, ale má se připravit na život po smrti. Zpočátku byla práce úplně odsouzena a člověk se měl věnovat pouze rozjímání. Postupem času se pod vlivem rozmachu křesťanství a jeho proměny ve skutečnou církevní

---

¹⁸ Tato kapitola je sepsána především na základě textu kapitoly III. Sociální a sociologické koncepce práce a volného času in Pácl, P.: Sociologie životního způsobu. Praha, SPN 1988

organizaci objevila nutnost získávat prostředky pro fungování organizace a rovněž problém se synchronizací s existujícím společenským řádem. Myšlenka ne-práce se stala neudržitelnou. Starý zákon již představuje práci jako boží trest, který, bude-li trpěn, bude po smrti bohatě odměněn. Volný čas má být věnován výhradně bohu, člověk je oproti antické filozofii pasivní bytostí svázanou systémem pravidel a dogmat. Vše, co se jim vymyká, je vnímáno jako hřích, po kterém následuje boží trest.

Reformace

Důležitou změnou v chápání práce a času přinesla renesance (14. a 15. století) a vznik měšťanstva. Znovuobjevení antických filozofů a rozvoj podnikání ve městech se již nespokojil s vnímáním práce jako božího trestu, naopak měšťanstvo prosadilo myšlenku bohatství jako odměny za dobré využití času, který nám byl dán bohem, a chudoba byla vnímána jako trest za lenost. Člověk má být bohatý (ale ne proto, aby hřešil).

Utopisté a utopičtí socialisté

Thomas More (1478-1535) ve svém díle „Utopie“ popisuje imaginární ostrov, na kterém jsou si všichni rovni a všichni jsou povinni pracovat (předznamenává tak utopický socialismus a komunismus). Práce je zde sociální nezbytností, každý pracuje šest hodin denně a teprve po splnění tohoto úkolu má člověk právo na volný čas, který věnuje především sebevzdělávání. V podobném duchu se nese i dílo Tommase Campanelly (1568-1639) „Sluneční stát“, ve kterém však připouští nadvládu určité skupiny lidí a volný čas je zde spíše doplňkem k práci, slouží k pracovnímu odpočinku. Další z utopistů, Francis Bacon (1561-1626), ve svém díle nazvaném „Nová Atlantida“ opět pracuje s obrazem ostrova, na kterém je ale rovnost všech zajišťována skupinou vědců, jež rovnoměrně šíří mezi lid nové vědecké poznatky a tím zajišťuje blahobyt všech.

V 18. a 19. století se někteří autoři k utopickým myšlenkám opět vrací, zejména v důsledku zklamání humanistických očekávání. Nerovnost lidí se v této době naopak prohloubila. Představiteli utopického socialismu jsou například Saint-Simon (1760-1825), který vidí v rozvíjejícím se průmyslu hnací sílu celé společnosti a jeho plné rovinutí podle něj vyřeší veškeré sociální problémy. Dalším autorem tohoto směru je Robert Owen (1771-1858), který své myšlenky aplikoval i v realitě (nakonec bez úspěchu). Z hlediska volného času je důležitá koncepce Charlese Fouriera (1772-1837). Poukazuje opět na individuum a především na jeho vášně. Práce má být podřízena člověku, tzn. člověk má dělat práci, jakou chce, a ne tu, kterou musí. Na základě systému tří skupin vášní a jejich kombinací chce vytvořit sdružení („falanga“), ve kterých bude práce pro lidi zábavou, a tudíž se spojí sféra volného a pracovního času v jednu. To umožní sblížení všech lidí, bohatých i chudých.

Marxismus

Podle marxismu byl volný čas tak, jak ho chápeme dnes, vytvořen až kapitalismem (do té doby se týkal jen úzké skupiny lidí, např. otrokářů, feudálů apod., nebo je tématem utopických koncepcí). „Kapitalismus původně celistvý, komplexní čas člověka štěpí. Formálně osvobozuje člověka od poddanství, avšak proměňuje lidskou pracovní sílu na zboží a nutí proletáře, aby ji v zájmu přežití sebe i své rodiny prodával kapitalistovi. Se svou pracovní silou člověk zároveň pochopitelně prodává i čas, v němž je tato síla vynakládána.“¹⁹

Průmyslová revoluce změnila charakter práce, člověk se stává doplňkem, pouhou obsluhou stroje. Mění se chápání času, původní orientace podle přírody (světlo, tma, roční období) se mění v orientaci podle hodin. Měření času se stává velmi důležitým a začíná boj o zkracování pracovní doby, jelikož člověk nemá dostatek volného času k regeneraci a tak dochází k ničení pracovní síly. Budoucí beztřídní společnost má v sobě spojovat aspekt rovnosti všech i podřízení práce člověku známé z utopistických koncepcí. Karel Marx (1818-1883) ovšem neusiluje o odstranění práce v budoucí komunistické společnosti, naopak chce, aby se pro lidi stala interiorizovanou skutečností, hlavním společenským závazkem. Jinde ale hovoří o volném čase jako čase, ve kterém se má jedinec rozvíjet (čímž se následně rozvíjí i společnost).

2.4.2 Důležitá díla 20. století

Thorstein Veblen

Ve svém díle „Teorie zahálčivé třídy“ (1899) se Veblen zabývá „instinktem dělnosti“, který je vrozený a způsobuje snahu o užitečnou práci, vede člověka k zaměstnání. Vyšší třídy se ale ve snaze odlišit věnují „ostentativní zahálce“, která neznamená nicnedělání, ale věnování se takovým činnostem, které mají neproduktivní charakter. Hovoří také o „ostentativní spotřebě“, která rovněž slouží k odlišení bohatých, v současné anonymní společnosti možná ještě lépe než „ostentativní zahálka“. Tento trend určuje i životní styl celé společnosti, proto je Veblen uznáván jako jeden z prvních, kdo upozornil na „spotřební způsob života“, který je aktuální až do dnešní doby.

Leo Löwenthal

Löwenthal ve své práci „Radio research“ (1941) reflektuje změnu orientace amerického obyvatelstva z výroby na spotřebu. Na základě obsahové analýzy článků z amerických časopisů (Colliers, The Saturday Evening Post) stanovuje dva typy idolů, „idoly produkce“ – hrdiny především 20. let, jimiž byli podnikatelé, průmyslníci, vynálezci apod., a „idoly spotřeby“ – hrdiny 40. let, za které byli považováni populární zpěváci, filmové hvězdy, sportovci apod. Svou roli při tom sehrála především masmédiá.

---

¹⁹ Pácl, P.: Sociologie životního způsobu. Praha, SPN 1988, str. 158

David Riesman

Jádrem Riesmanovy knihy „Osamělý dav“ (1950) je myšlenka, že zatímco dříve byl člověk „vnitřně řízený“, v nejvyspělejších zemích se objevil nový typ lidí – „vnějškově řízený člověk“, což se promítá i do sféry volného času. Zatímco předešlý typ se řídil sám sebou, nový typ člověka se řídí především náhledem a názory ostatních (jde především o vrstevníky, kamarády apod.) a to se často projevuje ve volném čase. Tento člověk je vystaven neustálému tlaku okolí, přičemž k tomuto stavu dopomáhá také zábavní kultura. Podle Riesmana je proto potřeba, aby se lidé učili autonomii a k tomu chce využít volného času, ve kterém se může plně projevit individualita člověka. K této výchově mají přispět profesionálové, které nazývá „poradci pro volný čas“ (např. učitelé, trenéři, vedoucí rekreačních středisek apod.). Připouští však i možný, ne zcela pozitivní, důsledek poradců, totiž ztrátu spontánnosti a růst závislosti.

Další knihou s tematikou volného času je „Volný čas a práce v postindustriální společnosti“ (1960), která znamená absolutní obrat a téměř popření původních myšlenek. „Co přivedlo Riesmana k této změně? Byl to obrovský postup masové kultury v západních společnostech; volný čas, místo aby se stával prostorem pro svobodný rozvoj lidí, se stále více připoutává k nesmyslnému koloběhu výroby, reklamy a spotřeby. Jen několik silných jedinců dokáže nezabřednout v této „propasti volného času“, která láká „novým typem hédonismu“. Volný čas tak zklamal naděje, do něho vkládané; (...)“²⁰ Riesmanova pozornost se zaměřila naopak na oblast práce, jejíž charakter změnil technický pokrok („práce ztratila svou usilovnost, namáhavost, pestrost a tím také tvůrčí charakter.“²¹). Uvažuje o celkové změně práce s větším zaměřením na jedince, ne pouze na produkt výroby. Sám si je ale vědom překážek, které by stály v cestě realizaci takového plánu.

Harvey Swados

Ve své studii „Méně práce – méně volného času“ (1958) sledoval americké město Akron s rozvinutým gumárenským průmyslem, kde si dělníci prosadili šestihodinovou pracovní dobu. Spotřeba obyvatel však byla velká a ukázalo se, že většina dělníků má druhé zaměstnání, takže si svou pracovní dobu naopak prodloužili.

Dwight Macdonald

V díle „Teorie masové kultury“ (1962) analyzuje současný trend Ameriky, pro nějž je příznačná masová produkce na úkor kvality (rozmach nízké kultury apod.). Zabývá se rovněž jejím vznikem a projevy (uniformita, homogenizace kultury, rušení věkových hranic apod.).

---

²⁰ Pácl, P.: Sociologie životního způsobu. Praha, SPN 1988, str.186

²¹ Tamtéž, str. 187

Joffre Dumazedier

Joffre Dumazedier je se svou knihou „Vstříc společnosti volného času?“ (1962) považován za skutečného zakladatele oboru sociologie volného času. Poukazuje na fakt, že volný čas je nedílnou součástí životního stylu lidí moderních společností, čehož si podle něj sociální vědy doposud příliš nevěšimaly. Volný čas podle Dumazediera nelze vymezovat jen jako opozici k zaměstnání, má sloužit k relaxaci, zábavě a rozvoji osobnosti, přičemž tyto tři funkce jsou vzájemně propojeny. Zavádí kategorii „polovolného času“, která zahrnuje manuální činnosti, které jsou napůl dobrovolně vykonávané a napůl potřebné (práce na zahradě, práce v dílně atd.). Jejich podíl v čase lidí roste a Dumazedier k nim zaujímá ambivalentní stanovisko: na jednu stranu mohou být začátkem nového pojetí práce, na druhou stranu mohou člověka izolovat od celospolečenských problémů. Ambivalentně se dívá na celou kategorii volného času, proto upozorňuje na potřebu jejího hlubšího zkoumání. Neodsuzuje sice masovou kulturu, ale poukazuje na její až přílišnou orientaci na zábavu a rovněž na to, že je pro určitou skupinu prostředkem výdělků, což ji deformuje: „Nicméně je třeba přiznat, že v současném zřízení není cílem většiny podniků, biografů, večerníků či časopisů pro ženy uspokojovat kulturní potřeby mas v jejich volném čase, nýbrž co nejvíce vydělat. (...) Výchovný prvek volného času je neustále potlačován ve prospěch prvku zábavy. Celá atmosféra, veškerá struktura nabídek, podnětů a nátlaků rozdmýchává postoje k útěku od života na úkor postojů k jeho reflexi. (...) Ale zlo je ještě horší: Aby se nadále zvýšila jistota prodeje zboží, nemusí být obsah mass-médií přesvědčivý, nýbrž překvapivý, nemusí informovat, nýbrž zaplavovat. Je to snaha zredukovat člověka na pud a peněženku. V tomto smyslu je to jednoduchý systém: stačí vzrušit pud, aby se vyprázdnila peněženka.“²²

Dumazedier nabízí řešení současného volného času: požaduje rozšíření kulturních aktivit pro všechny a zároveň klade důraz na nutnost hlubších výzkumů volného času.

Joffre Dumazedier rovněž poukazuje na to, že volný čas je produktem až moderní společnosti: „Někteří filosofové pokládají volný čas za jev, který existoval ve všech epochách, ve všech civilizacích. Nejsem toho názoru. Mimopracovní doba je zřejmě tak stará jako práce sama. Ale volný čas má specifické znaky, které charakterizují civilizaci zrozenou z průmyslové revoluce. (...) Aby byl umožněn volný čas v životě masy pracujících lidí, musily napřed být v sociálním životě společnosti realizovány dvě podmínky:

1. Činnosti ve společnosti se ve svém celku již neřídí povinnostmi uloženými komunitou. Alespoň jedna část těchto činností se vymyká kolektivním ritům, a to zvláště práce a volný čas. Tuto část určuje svobodná volba jednotlivců, ačkoli sociální determinismus zřejmě tuto svobodnou volbu ovlivňuje.

---

²² Pácl, P.: Sociologie životního způsobu. Praha, SPN 1988, str. 179

2. Profesionální práce se odpoutala od druhých činností. Je vymezována podle vůle člověka, nikoli podle přírody. Kromě toho je speciálně zorganizována, takže volný čas je od ní dost jasně oddělený nebo oddělitelný. Tyto dva předpoklady v životě společnosti lze najít jen v civilizaci industriální a postindustriální. Znemožňují aplikaci pojmu volného času na civilizace archaické a agrární civilizace tradičního typu²³

Marshall McLuhan

McLuhan přichází ve své knize „Smysl komunikačních prostředků: Extenze člověka“ (1964) s kontroverzní myšlenkou, že se má člověk vzdát své svobody, a odmítá potřebu individuální seberealizace člověka. Lidé se mají co nejrychleji přizpůsobit novému běhu věcí, který je způsoben změnou komunikačních prostředků. „Komunikační prostředky je tedy nutno chápat podle McLuhana jako nové technické postupy, jako nové technologie, a v tomto smyslu tedy také jako extenzi jednotlivých orgánů či smyslů člověka. Tak řeč je extenzí myšlení, písmo extenzí řeči, čísla extenzí hmatu, kolo extenzí rukou či nohou, tisk extenzí lidských vizuálních schopností a tak dále. Vlastní obsah či smysl těchto starších komunikačních prostředků byl v tom, že rozbyly, fragmentovaly a specializovaly původní jednotnou kmenovou čili tribální společnost, oddělily jednotlivce od kmene, individualizovaly ho.“²⁴ Západní vyspělé země jsou založeny na písmu a vizuálních prostředcích, zatímco nevyspělé společnosti jsou více založené na řečových projevech a hmatu. Vše ale změnila elektronika, která způsobila extenzi celé nervové soustavy. Výsledkem je sjednocování celého lidstva („retribalizace“), ztráta soukromí a jiné chápání prostoru a času. Komunikačními prostředky, které toto způsobují, jsou např. fotografie, denní tisk, telegraf, rozhlas či televize. Jde tedy o popření dosavadní představy svobody (v západních společnostech) jako oddělení individua od společnosti. McLuhan nenalézá řešení ve změně nynějších poměrů, ale upozorňuje na nutnost co nejrychleji se přizpůsobit.

Sebastian de Grazia

Tématikou volného času se de Grazia zabývá v knize nazvané „O čase, práci a prázdní“ (1964). Autor spekuluje o tom, zda lidé v moderní společnosti vůbec nějaký volný čas mají, tedy zda ho mají ve smyslu anglického „leisure“ (prázdeň), ne jen pouze ve smyslu „free time“, který je časem nepracovním. Přestože se zkrátila pracovní doba, vidí de Grazia ve volném čase stále mnoho (časově náročných) povinností, takže nárůst volného času je podle něj jen zdánlivý: „pracuje se v přesčasových hodinách a v druhých zaměstnáních, prodloužila se cesta do práce, jsme nuceni se více věnovat péči o dům i byt, v důsledku zapojení žen do pracovního procesu dělají i muži ženské domácí práce; déle se nakupuje, intenzivnější práce vyžaduje delší odpočinek.“²⁵ O volném čase by se nemělo hovořit v souvislosti s prací, pak totiž nejde o skutečný volný čas („leisure“). Zajímavá, a dle mého názoru téměř utopická, je jeho myšlenka aristokracie volného času. Podle de Gracii se totiž neslučuje

²³ Dumazedier, J.: Volný čas. Sociologický časopis 1966 roč. II, č.3, str.443-444

²⁴ Pácl, P.: Sociologie životního způsobu. Praha, SPN 1988, str. 188

²⁵ Tamtéž, str.191

demokracie a volný čas, protože většina lidí není schopná tento čas smysluplně využít. Existuje jen malá skupina jedinců, která si dokáže volný čas plnohodnotně užít. „Je to vybraný, malý svět myslitelů, umělců a hudebníků, kteří nacházejí své štěstí v tom, co dělají, kterým jejich duch nedovolí dělat něco jiného. Jejich duch nezávisí na prostředí; člověk ho buď má nebo nemá. Radosti této hrstky lidí se příkře liší od radosti ostatních. Obyčejní lidé musí kupovat své radosti časem a příjmem ze zaměstnání, zatímco třída volného času je přímo zaměstnána ve svých radostech.“²⁶ De Gracia rovněž uvažuje o tom, že by tato třída měla být oprostěna od práce, aby sloužila jako vzor společnosti.

Jean Fourastié

V své knize „40 000 hodin“ (1965) nastiňuje Jean Fourastié situaci přelomu 20. a 21. století. Výpočtem, v němž počítá např. se školní docházkou do 20 až 21 let, průměrným věkem 80 let apod. dospívá k číslu 40 000, což je zhruba počet hodin, které člověk věnuje práci. Zbývá tedy 660 000 hodin pro ostatní činnosti (biologicko-fyziologické, sociální potřeby). Fourastié optimisticky předpokládá, že po splnění těchto potřeb zbyde dostatek prostoru pro svobodnou volbu činností, tedy volný čas.²⁷

Norbert Elias, Eric Dunning

Oba autoři přinášejí ve společném díle „Hledání vzruchu ve volném čase“ (1967) psychologický náhled na téma. Domnívají se totiž, že do sféry volného času můžeme zařadit pouze takové aktivity, které nenesou žádnou známku nutnosti. Jde o takové činnosti, které přinášejí člověku „příjemné vzrušení“ (které dle autorů lidem v moderní společnosti chybí), jako např. návštěva kina či divadla, sport, sázení, hraní karet, apod. „Člověku chybí vzrušení, nikoliv autentické, které by prožíval ve skutečně kritických situacích, nýbrž jeho jistá příjemná imitace, která by mu po fyziologické stránce poskytovala jistou změnu vnitřního napětí a po psychologické určitý druh katarze. Toto „náhradní vzrušení“ je nutné čím dál akutněji, protože skutečného vzrušení díky společenskému pokroku a sílící sociální kontrole ubývá.“²⁸ Zčásti se tato sociální kontrola stala podle Eliase a Dunninga součástí osobnosti člověka, proto výše uvedené aktivity vyhledává a často za ně i platí. Opravdové vzrušení můžeme pozorovat u dětí, ale dospělý při něm může ztratit kontrolu sám nad sebou a může být nebezpečný.

Kenneth Roberts

Kenneth Roberts se ve svém díle „Volný čas“ (1970) věnuje termínu „demokracie volného času“. Míjí tím to, že ve Velké Británii je společnost z hlediska distribuce volného času napříč sociálními třídami demokratická, nehledě na příjmy. Volný čas využívají všichni stejným způsobem,

²⁶ Citováno podle Pácl, P.: Sociologie životního způsobu. Praha, SPN 1988, str., str. 192

²⁷ Filipcová, B.: Člověk, práce, volný čas. Praha, Svoboda 1966, str. 10

²⁸ Pácl, P.: Sociologie životního způsobu. Praha, SPN 1988, str. 183

přesto však Roberts odmítá, že by masová kultura činila společnost standardizovanější a její „kritika není ničím víc, než běžným konkurenčním bojem o přerozdělování zisku“²⁹ Odmítá jekékoliv vnější zasahování do oblasti volného času lidí, vidí v něm naopak svobodnou sféru času, ve které si člověk vytváří hodnoty a postoje, které přenáší do jiných oblastí života.

Georges Friedmann

Volným časem se zabývá spíše okrajově, a to v díle „Rozdrobená práce“ (1970). Je podle něj pouze doplňkem práce.

Lidé podle Friedmana nemusí při práci (myslí tím práci v továrně – pásová výroba) příliš přemýšlet, proto unikají do svých snů a přání (denní snění), které chtějí později realizovat ve svém volném čase (nejčastěji jde o různé kutilství). Východiskem tohoto stavu má být humanistická výchova dospělých („pedagogika volného času“).³⁰

Stanley Parker

Parker se věnuje vztahu práce a volného času v knize „Budoucnost práce a volného času“ (1971). Vytváří typologii tohoto vztahu (v abstraktní rovině): „/1/ vzájemnou extenzi jedné sféry do druhé, /2/ opozici či kontrast obou sfér a konečně /3/ vzájemnou neutralitu. Těmto typům pak odpovídají v nižších rovinách další atributy; tak např. obsah práce a volného času bývá v případě extenze stejný, v případě opozice „záměrně“ rozdílný a v případě neutrality „obvykle“ rozdílný; hlavní funkcí volného času bývá v prvním případě pokračování osobního rozvoje, ve druhém zotavení, ve třetím zábava atd. ..“³¹

Tematice volného času se věnovali ještě další autoři, např. Gianni Toti („Právo na lenost?: Strach ze svobody“ - česky vyšla 1966) atd.

Marxistická literatura věnující se problematice volného času v Sovětském svazu

Přestože autoři Sovětského svazu jsou již dnes téměř zapomenuti, jejich práce je součástí dějin zkoumání volného času a proto je nechci opomenout. Jejich náhled je ale specifický, což dokládá i fakt, že jde spíše o ekonomy. Volný čas je chápán převážně jako čas věnovaný reprodukci pracovní síly. Úroveň odpočinku, ale rovněž využití volného času k sebevzdělávání a vůbec k takovým činnostem, které člověka „obohacují i jako pracovní sílu“, se podle sovětských autorů odráží v úrovni produkce.³² Mezi tyto autory lze zařadit např. S. G. Strumilina („Když skončí pracovní den“ - česky 1961, „Rabočij byt v cifrach“ 1926), G. A. Pruděnského („Vremja i trud“ 1964) nebo L. A. Gordona a E. V. Klopova („Čelovek posle raboty“ 1972).

²⁹ Citováno podle Pácl, P.: Sociologie životního způsobu. Praha, SPN 1988, str. 182

³⁰ Filipcová, B.: Člověk, práce, volný čas. Praha, Svoboda 1966, str. 39-41

³¹ Pácl, P.: Sociologie životního způsobu. Praha, SPN 1988, str. 194

³² Filipcová, B.: Člověk, práce, volný čas. Praha, Svoboda 1966, str. 50

3. Teoretická východiska zkoumání volného času

3.1 Úvodem

Na počátku jakéhokoliv sociologického bádání je nutné si uvědomit, jaký je předmět našeho zkoumání. To znamená nejen určit, jaké má charakteristiky, strukturu, funkci apod., ale zjistit také s čím souvisí a co ho ovlivňuje, zkrátka určit jeho pozici v síti vztahů a rovněž povahu těchto vztahů. U volného času to platí dvojnásob: volný čas jako součást životního způsobu člověka je souhrou mnoha faktorů z okolí i z vnitřního světa jeho nositele.

3.2 Volný čas a životní styl v sociologii

Sociologie životního stylu tvoří jakýsi nad rámec sociologie volného času. Zcela logicky toto vymezení vychází z reality, kdy je volný čas složkou životního stylu lidí (pro mladé lidi velice důležitou), a z hlediska výzkumů životního stylu je výzkum volného času velice zásadní.

Nejprve je nutné zodpovědět otázku, co životní styl³³ je. B. a J. Filipcovi (považovaní v 60. až 80. letech za významné sociology životního stylu) ho definují následujícím způsobem: „Životní způsob považujeme za široký *komplex činností*, jimiž lidé různými způsoby uspokojují a utvrďují své *potřeby, vztahů*, které v tomto koloběhu činností a potřeb vznikají, i s nimi spojených *hodnot, norem a idejí*.“³⁴ Je tedy zřejmé, že jde o pojem složitý a nelze ho jednoznačně definovat. Často je možné vysledovat, že je někdo zastánce určitého životního stylu, jde-li o některou z vyhraněnějších forem (např. vyznačící různé hudby, extrémních hnutí apod.). Ale nositelem určitého životního stylu nemusí být jen jedinci, ale také skupiny, společnosti. Již samotná povaha nositele/nositelů životní styl determinuje, roli zde hrají např. povahové vlastnosti, hodnoty nebo dosavadní zkušenosti.³⁵ Nositelé mají rovněž určité potřeby: „**Potřeby** představují soubory vrozených či získaných požadavků organismu, které u daného jedince, skupiny či společnosti jako celku vyvolávají pocity jistého nedostatku, čímž ho/je motivují k cílenému jednání. Potřeby tak podmiňují lidské chování a ovlivňují jeho pravděpodobnost, tj. stávají se pohnutkou (podnětem, důvodem) určité aktivity. Na základě individuálních a skupinových potřeb se rozvíjí **zájmy**, a to když je určitým potřebám přikládán různý motiv (estetický, náboženský, ekonomický nebo politický), v důsledku čehož dochází k již konkrétnímu zaměření lidské aktivity.“³⁶ Potřeby tedy působí směrem od nositele k jeho prostředí tím, že ovlivňují jeho chování. Vztah nositele a prostředí je ale reciproční. Rovněž prostředí, ve kterém se nachází jedinec/skupina/společnost formují jeho/její životní styl. Životní podmínky dělíme především

³³ Životní styl a životní způsob zde chápou jako synonyma.

³⁴ Filipcová, B., Filipce, J.: *Různoběžky života*. Praha, Svoboda 1976, str. 234

³⁵ Duffková, J., Urban, L., Dubský, J.: *Sociologie životního stylu*. Plzeň, Aleš Čeněk 2008, str. 54

³⁶ Tamtéž, str. 38

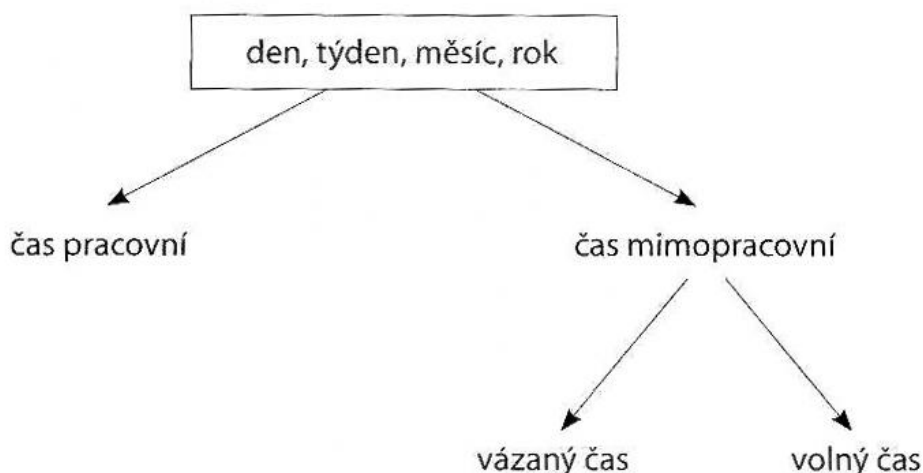
na dva okruhy: přírodní a společenské. Do přírodních podmínek zahrnujeme např. klimatické a ekologické (celkově geografické) podmínky, demografické³⁷ a biologické pomínky (zdravotní stav). Pod pojmem společenské pomínky si lze představit např. životní úroveň, politickou situaci společnosti včetně vztahu k ostatním státům (členství v mezinárodních organizacích apod.), vědeckou a technickou vyspělost, příslušnost jedince k určité sociální skupině atd.³⁸

Sociologie životního stylu vzniká jak v socialistických, tak západních, nesocialistických zemích jako reakce na současné společenské problémy - například naděje a obavy z rychlého technického a vědeckého pokroku, nástup masové kultury a tzv. „spotřebního způsobu života“, ekologické problémy. V komunistickém bloku se objevuje snaha formovat „socialistický způsob života. Dodávám citaci z knihy P. Pácla, který tuto snahu popisuje: „Je konečně zřejmé, že ve všech předchozích společenských formacích se způsob života lidí vytvářel živelně, byl pouze jakýmsi „sekundárním produktem“ jejich činností v konkrétních historických podmínkách. Socialistická společnost je však první, která chce způsob života záměrně kultivovat; v úzké souvislosti s plánovitým řízením a regulací společensko-ekonomických procesů uskutečňuje jistý cílový projekt lidské společnosti, v němž právě způsob života člověka, jeho blaho a štěstí, hraje ústřední roli.“³⁹ Právě záměrné „kultivování životního způsobu“ je charakteristické pro literaturu vznikající v socialistických společnostech. V západních zemích se pak více rozvíjí koncept „kvality života“.

3.3 Časové sféry dne a rozdílnost přístupů k nim

Primárně je důležité rozlišovat čas pracovní a mimopracovní. Vztah jednotlivých sfér jednoduše zobrazuje následující schéma.

Schéma č. 1: Základní členění časových kategorií

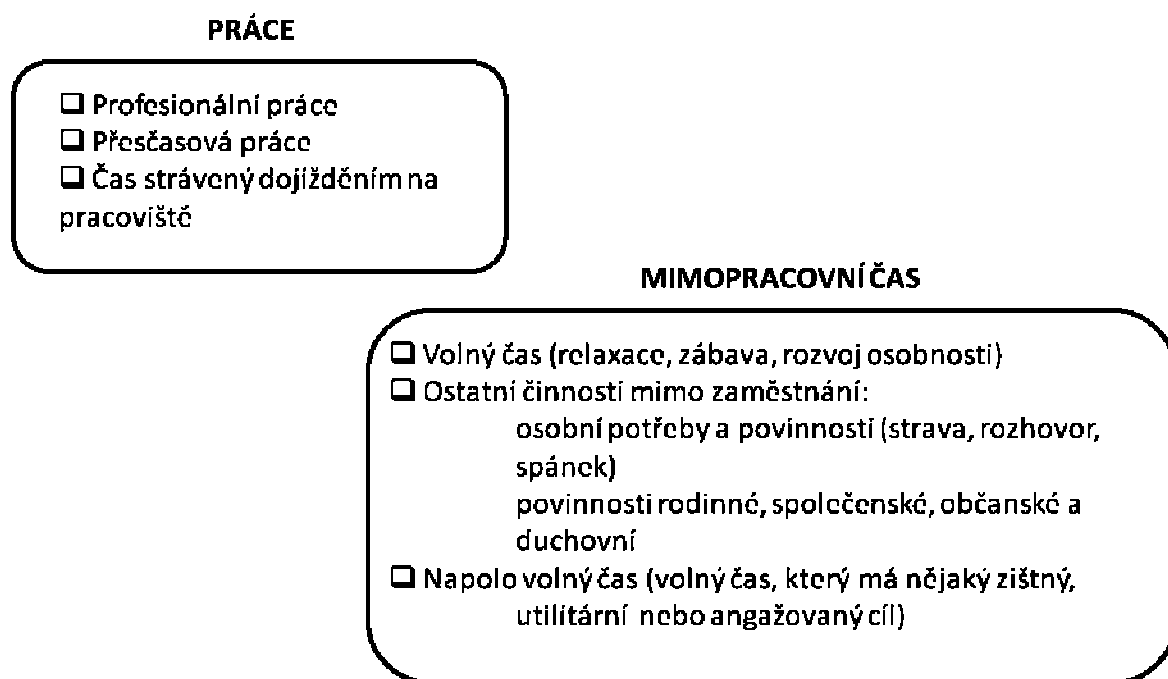
³⁷ Někdy bývají demografické podmínky uváděny samostatně, jako kategorie mezi přírodními a společenskými podmínkami.

³⁸ Pácl, P.: Sociologie životního způsobu. Praha, SPN 1988, str. 12 - 17

³⁹ Tamtéž, str. 8

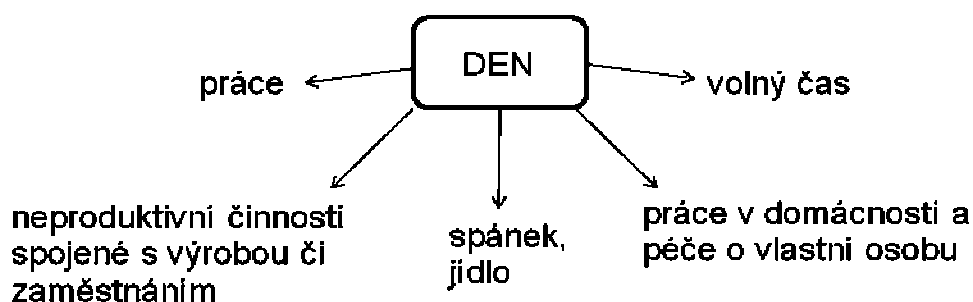
Přístupů k problematice volného času je ale mnoho. Následující schémata jsem vytvořila na základě dalších alternativ, přesto je výše uvedené schéma dle mého názoru nejjednodušší a připadá mi i nejvíce logické.

Schéma č. 2: Členění pracovního a mimopracovního času u Joffre Dumazediera

Zdroj: Schéma vytvořeno autorem na základě textu Dumazedier, J.: Volný čas. Sociologický časopis, 1966 roč. II, č.3, str.444-445

Schéma č. 3: Aktivity dne podle G. A. Pruděnského

Zdroj: Schéma vytvořeno autorem na základě textu Filipcová, B.: Člověk, práce, volný čas. Praha, Svoboda 1966, str. 110-111

Zajímavou poznámku k rozlišování časových sfér ve vztahu ke spánku uvádí M. Disman: „Biologická podmíněnost této časové náplně odděluje ji výrazně od ostatních základních kategorií

časového rozpočtu, a to tak, že by bylo možné hovořit o dvou základních kategoriích, o spánku a o bdělém čase, který by byl teprve dále kategorisován.⁴⁰

Při rozlišování jednotlivých sfér času nám může pomoci také následující tabulka, znázorňující obsahové a časové určení jednotlivých oblastí.

Tabulka č. 1: Obsahové a časové určení jednotlivých časových sfér

Sféra	Obsahové určení	Časové určení
Pracovní čas	+	+
Vázaný čas	+	–
Volný čas	–	–

Zdroj: Tabulka sestavena autorem na základě textu Pácl, P.: Sociologie životního způsobu. Praha, SPN 1988, str. 43

Pracovní čas je dán obsahově i časově. Většinou jsme smluvně zavázáni k tomu, v jaký čas pracovat a co (více či méně) přesně dělat. Ale samozřejmě existují alternativy, např. práce doma, kdy si člověk určuje sám, kdy zadaný úkol splní (jsou však spíše v menšině).

Vázaný čas je dán pouze svou náplní. Je zcela na každém jedinci, kdy se těmto aktivitám bude věnovat (stále však platí, že jde o aktivity mimopracovní doby).

Volný čas nemá ani obsahové, ani časové určení, typická je pro něj neutilitárnost.

3.3.1 Pracovní čas

Čas, který věnujeme výkonu povolání, je u autorů zabývajících se problematikou volného času chápán různě. Někdy jsou sféry práce a volného času stavěny do opozice, jindy jsou chápány jako oblasti, které se neobejdou jedna bez druhé. Je však zřejmé, že v práci věnované sociologii volného času nesmí alespoň stručná charakteristika pracovního času a jeho náplně chybět.

Náplní pracovního času je výdělečná činnost, jejímž obsahem je plnění různých povolání:

„Definice vymezuje povolání jako

- A. **soustavu činností vnitřně spjatých a vyžadujících určitý okruh znalostí a dovedností**, historicky vzniklou v důsledku dělby práce
- B. **činnosti vykonávané dlouhodobě** a systematicky a zakládající materiální existenci jednotlivce
- C. **určení místa ve společenské struktuře**

⁴⁰ Disman, M.: Volný čas a kulturní život. Praha, Krajské osvětové středisko středočeského KNV 1966, str. 15

D. činnost formující, je-li trvale vykonávána, sociálně – psychologické i fyzické vlastnosti nositelů.⁴¹

Je tedy zřejmé, že pracovní čas velmi ovlivňuje sféru mimopracovního času a může jí do jisté míry determinovat. Stejně tak ale může sféra volného času determinovat pracovní čas, pokud si člověk vybírá povolání např. na základě své záliby. Zvláště determinujícím způsobem působí na sféru mimopracovní doby ta povolání, která vyžadují určité osobnostní vlastnosti či zvláštní chování (řidiči, učitelé, lékaři). „Trvale uplatňované znalosti a schopnosti mohou však přerůst ve stereotyp vnímání a řešení situací, zúžené přijímání reality a preference nikoliv objektivního hodnocení, ale subjektivních postojů. Povolání formuje a může také deformovat a způsobovat profesionální slepotu.“⁴²

Je zde však ještě jeden důležitý moment. Čím delší je pracovní čas, tím kratší je čas mimopracovní a naopak. V 19. století vypukly boje o zkracování pracovní doby, v průběhu 20. století se ustálila zhruba na osmi hodinách denně a pětidenním pracovním týdnem a začíná se hovořit o tzv. „společnosti volného času“. Konkrétně v Československu se přešlo k osmihodinové pracovní době z předchozích jedenácti hodin v r. 1918, zavedení všech volných sobot se uskutečnilo v letech 1968-69.⁴³

3.3.2 Mimopracovní čas

Čas mimopracovní v sobě obsahuje vázaný a volný čas.

Vázaný čas

Do vázaného času spadají, stručně řečeno, „mimopracovní povinnosti“⁴⁴. To, které konkrétní činnosti sem lze zařadit, je různé u jednotlivých autorů a výzkumů. Lze však stanovit nejdůležitější okruhy.⁴⁵

- cestování do práce a z práce (u Dumazediera součástí pracovního času)
- domácí práce (úklid domácnosti, vaření, nakupování, různé opravy apod.)
- osobní péče (hygiena, stravování, spánek, sexuální aktivity apod.)

Dojíždka do zaměstnání, která se ve výzkumech týká především obyvatel vesnic či menších měst⁴⁶, může zabírat podstatnou část mimopracovní doby (podstatnou z toho hlediska, že jde o čas

---

⁴¹ Havlová, J.: Profesionální dráha ve 20. století. Úvod do sociologie povolání. Praha, Karolinum 1996, str. 8

⁴² Tamtéž, str. 8

⁴³ Pácl, P.: Sociologie životního způsobu. Praha, SPN 1988, str. 57

⁴⁴ Tamtéž, str. 42

⁴⁵ Tamtéž.

⁴⁶ Problémem výzkumů bývá to, že se ptají, zda respondent pracuje v obci svého bydliště či nikoliv. Ale např. většina obyvatel velkých měst pracuje v obci, ve které žije, přesto mu může zabírat dojíždka do zaměstnání hodně času mimopracovní doby.

“ztracený”, nelze se věnovat téměř žádným činnostem – výjimkou může být četba v autobusu, ale pokud člověk dojíždí autem, je jakákoliv jiná činnost vyloučena). Například z výzkumu Centra pro výzkum veřejného mínění z roku 2003⁴⁷ vyplývá, že na cestě do zaměstnání strávilo do 20 minut 56% respondentů, 28% lidí bylo na cestě 21-40 minut a 16% respondentů více než 40 minut (šlo o dobu trvání jedné cesty).

Domácí práce jsou specifické tím, že je v převážné většině vykonávají ženy, a to i přesto, že jsou v dnešní době stejně pracovní vytíženy jako muži.

Volný čas

Na otázku, co je volný čas, odpovídá každý autor trochu jinak. Většinou se zdůrazňuje svobodná volba činností, jeho neutilitárnost, nebo se sestavují různé kategorie činností volného času. Další (možná ještě častější) je tzv. reziduální definice: volný čas je to, co zbyde, pokud od celkového času odečteme čas, který zabírají pracovní i mimopracovní povinnosti.⁴⁸

Klasik sociologie volného času Joffre Dumazedier stanovuje vlastnosti, které má činnost, kterou označíme jako volný čas:⁴⁹

- 1) „*Volný čas osvobozuje.*“ – znamená to osvobození od pracovních, školních a jiných společenských závazků (rodinných, duchovních apod.), ale nikoliv od závazků, které jsou spojené s vykonáváním aktivit ve volném čase (např. pravidla sportovního klubu). Jakákoliv činnost přestává být volnočasovou aktivitou, jakmile se pro nás stane povinností, přestože se její obsah i naše uspokojení z ní nezmění.
- 2) „*Volný čas je nezajímavý*“ – „Volný čas v zásadě nemá žádný zřejmý cíl jako profesionální práce, žádný utilitární cíl jako povinnosti v domácnosti, žádný ideologický nebo přesvědčovací cíl jako úkoly politické nebo duchovní“ Pokud volný čas získá některý z výše uvedených cílů, nazývá ho „napolo volným časem“.
- 3) „*Volný čas je hedonistické povahy*“ – Volný čas je úzce spjat s pocitem uspokojení a pokud se tento stav vytrácí, člověk chce danou činnost ukončit.
- 4) „*Volný čas uspokojuje osobní požadavky*“ – „Všechny funkce charakterizující volný čas odpovídají – i podle mínění těch, kteří jej prožívají – potřebám jednotlivců, oproti povinnostem, které ukládá společnost.“

Různost přístupů k tématice volného času vyjadřuje i následující citace:

---

⁴⁷CVVM, Naše společnost 2003: Cestování do zaměstnání. Počet resp.: 1048, obyvatel ČR od 15 let, kvótní výběr. Tisková zpráva: http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100248s_eu30723.pdf

⁴⁸ Duffková, J., Urban, L., Dubský, J.: Sociologie životního stylu. Plzeň, Aleš Čeněk 2008, str. 144

⁴⁹ Dumazedier, J.: Volný čas. Sociologický časopis, 1966 roč. II, č. 3, str. 444-445

„Volný čas se studuje ve vztahu k práci (Friedmann, Riesman), k rodině (N. Anderson, W. Scheuch), k náboženství (Pieper), k politice (Lipset), k vzdělání (Dumazedier, Wilensky). Mluví se o něm jako o časovém rámci (Prudenskij, Petrosjan, Szalai), o souhrnu různých činností (Littünen) nebo o systému hodnot.“⁵⁰

Důvodem zkoumání volného času v sociologii je zřejmě fakt, že se v něm člověk může svobodně a dle svého uvážení realizovat. Je to prostor, ve kterém ze sociologického hlediska odhalujeme svoji osobnost, resp. z povahy trávení volného času lze mnoho o lidech, a to především o jejich způsobu života, vyčíst (je ovšem zároveň potřeba volný čas zkoumat komplexně, neopomenout podmínky, ve kterých člověk žije, jeho vlastnosti schopnosti, zkušenosti apod.). „Základní funkce volného času, odpočinek, zábava, vzdělávání, jsou v konkrétních činnostech jednotlivců zastoupeny v různých poměrech. Volný čas skutečně je a zůstane sférou relativně svobodné volby činnosti, proto je subjektivně pocíťován jako nejcennější čas. (...) Životní způsob jednotlivce, tedy i jeho volný čas, nelze smysluplně realizovat mimo společnost, mimo její ekonomický, společenský a politický systém. Tím jsou dány základní parametry volby činností volného času jednotlivce, jeho možnosti a meze. (...) Volný čas jako objektivní časová kategorie je naplňován individuální činností, jeho nositelem jsou lidé jako společenské bytosti. Jako sociální jev je tvořen těmito parciálními nositeli, není přitom prostou sumací individuálních časů, ale ve svém celku vytváří novou kvalitu. Člověk ve volném čase, a to jsme již několikrát zdůraznili, je relativně svobodný ve volbě konkrétních aktivit, ale může přitom realizovat jen to, co umožňují konkrétně historické podmínky dané etapy, a také jen to, o čem sám ví, že je možné ve volném čase dělat.“⁵¹

Funkce volného času

Volný čas má hlavní tři funkce:

- 1. Relaxace, odpočinek**
- 2. Zábava, rozptýlení**
- 3. Sebevzdělávání, rozvoj osobnosti**

Jedna aktivita v sobě může spojovat více funkcí volného času, popřípadě všechny tři. Které funkce pro nás volný čas má, záleží na celkovém životním stylu (někdo preferuje aktivní odpočinek), ale rovněž na konkrétní situaci (po těžké práci člověk cítí potřebu odpočinku - volný čas bude naplňovat především relaxační funkci apod.). Vliv má také pohlaví, věk, zdravotní a rodinný stav, povolání, dosažené vzdělání, bydliště (město, venkov), materiální zázemí, roční období atd.⁵²

---

⁵⁰Dumazedier, J.: Volný čas. Sociologický časopis, 1966 roč. II, č.3, str. 447

⁵¹Zich, F.: Co s volným časem? Praha, PRESSFOTO 1978, str. 53-55

⁵²Veselá, J.: Základy sociologie volného času. Pardubice, Univerzita Pardubice, Fakulta ekonomicko správní 1999, str. 28

Někdy se hovoří o kompenzační, příp. kompenzačně rekreační funkci volného času: „**Kompenzačně rekreační funkce** má nahradit některé úbytky energie fyzické i mentální, má „vyvážit“ nebo racionálně doplnit faktory, které při výuce nebo v práci byly potlačeny.“ Realizace této funkce předpokládá změnu druhu a charakteru činnosti a změnu fyzického a sociálního prostředí.⁵³

U dětí můžeme rovněž hovořit o **formativně výchovné funkci**, která může vést k pozitivním, ale také k negativním výsledkům (např. špatný kolektiv, nefunkční rodina apod.).⁵⁴

Determinanty volného času

Ať už označíme za volný čas cokoliv, musíme si vždy uvědomit, že je ovlivněn celou řadou faktorů. Při analýze těchto vlivů vycházím ze Schématu problematiky životního stylu jednotlivce⁵⁵. Volný čas má jako nedílná součást životního stylu většinu determinant s životním stylem shodnou.

To, jak budeme trávit volný čas ovlivňuje **prostředí**, ve kterém žijeme. Jde jednak o fyzické prostředí – sem můžeme zařadit přírodní podmínky (viz výše), to, zda žijeme ve městě či na venkově, jaké máme bydlení apod. Nesmíme ale rovněž zapomínat na sociální prostředí, tedy na vlivy společnosti (kultura, normy, hodnoty apod.) a různých sociálních skupin a institucí (např. rodina).

Volný čas ale ovlivňuje i **člověk samotný** - to, jaké ideje, normy a hodnoty jsou pro něj důležité, s jakými vlastnostmi se narodil a jaké schopnosti má. Nemalý vliv mají také dosavadní zkušenosti jedince.

Jak už bylo řečeno, volný čas může ovlivňovat také **práce**⁵⁶, a to jednak v rovině kvantitativní (harmonogram dne), jednak v rovině kvalitativní. Druhá složka mimopracovní doby, **vázaný čas**, může rovněž ovlivňovat množství volného času.

V dnešní době působí ještě jeden specifický tlak směrem z prostředí – jde o **reklamu**. Přestože se cítíme při volbě volnočasových aktivit relativně svobodní (ale samozřejmě, jak bylo uvedeno výše, jsme svázáni možnostmi společnosti, ve které žijeme, a koneckonců i vlastními možnostmi), tlak reklamy je účinný v tom, že je ve většině případů neuvědomovaný a hlavně bývá velice přesně cílený. Nejvíce náchylnou skupinou k podlehnutí reklamnímu tlaku jsou děti a mladí lidé.

Typy volného času

V moderních společnostech se hovoří o různých rytmech volného času, tj. o jeho pravidelném výskytu z hlediska denního (bývá většinou soustředěn do několika podvečerních a večerních hodin), týdenního (dvoudenní víkendy), ročního (dovolená), příp. celoživotního.⁵⁷

---

⁵³ Veselá, J.: Základy sociologie volného času. Pardubice, Univerzita Pardubice, Fakulta ekonomicko správní 1999, str. 31-32

⁵⁴ Tamtéž, str. 30

⁵⁵ Duffková, J., Urban, L., Dubský, J.: Sociologie životního stylu. Plzeň, Aleš Čeněk 2008, str. 54

⁵⁶ Zároveň ale patří práce jako determinující faktor do již zmíněného sociálního prostředí.

Denní volný čas představuje nejkratší časový objem z uvedených typů volného času. „Volný čas všedního dne je např. u ekonomicky aktivního obyvatelstva determinován denním rytmem práce, rytmem biologických potřeb /spánkem, jídlem/, domácími a rodinnými povinnostmi. (...) Na rozdíl od od víkendu a od dovolené volný čas všedního dne není obvykle plánován.“⁵⁸

Víkend nám poskytuje delší dobu k trávení volného času, ale rovněž jeho část zabírají různé domácí práce, které se nestihly během týdne. V českých podmínkách bývá především v letní sezóně využíván k odjezdu na chatu či chalupu.

„Ze sociologického hlediska může být **dovolená** charakterizována jako delší souvislý úsek volna v ročním rytmu práce a volného času, který si zachovává všechny základní funkce volného času, tj. relaxaci, zábavu a vzdělávání, a vyznačuje se obvykle dočasnou změnou životního stylu, či alespoň některých jeho podmínek, okolností a součástí.“⁵⁹ Dovolená nabízí velké množství aktivit, nejčastější bývá zimní a letní dovolená (nejklasičtější model pobytu na horách a u moře), ale v dnešní době si opravdu každý může přijít na své (trend „dovolená šítá na míru“ apod.).

Dále lze rozlišovat **volný čas důchodu a volný čas při nezaměstnanosti**.⁶⁰

Kategorie volného času

Snah kategorizovat činnosti volného času je mnoho, ale ani o jedné z nich se nedá říci, že by dokonale pokrývala všechny aktivity. Problémem je především to, že existují takové činnosti, které jednoznačně zařadit nejde, ať již z toho důvodu, že je jednotlivci mohou chápat různě z hlediska daných kategorií, či proto, že je různí lidé mohou chápat rozdílně z hlediska časových dimenzí (to, co je pro jednoho zábavou, může být pro druhého výdělečnou činností apod.). Přesto však je určitá typologizace účelná, především z hlediska empirického výzkumu. Lze si totiž na jejím základě udělat představu o struktuře volnočasových aktivit, což by bylo obtížné (minimálně na první pohled), kdybychom měli k dispozici pouhý seznam volnočasových aktivit.

Jednou z volnějších forem typologií může být následující seznam:

- „kulturní aktivity,
- sportovní aktivity,
- sociální aktivity,
- vzdělávací aktivity,

---

⁵⁷ Pácl, P.: čas volný. In Velký sociologický slovník, díl 1. Praha, Karolinum 1996, str. 156

⁵⁸ Librova, E.: Volný čas obyvatel sídlišť ČSR. Praha, Výzkumný ústav architektury 1986, str. 14-15

⁵⁹ Duffková, J., Urban, L., Dubský, J.: Sociologie životního stylu. Plzeň, Aleš Čeněk 2008, str. 155

⁶⁰ Veselá, J.: Základy sociologie volného času. Pardubice, Univerzita Pardubice, Fakulta ekonomicko správní 1999, str. 22

- veřejné aktivity,
- rekreační a cestovatelské aktivity,
- hobby a manuální aktivity.⁶¹

Z hlediska volnočasových aktivit se kromě zastoupení jednotlivých kategorií hovoří také o tom, nakolik lidé tráví svůj volný čas aktivně nebo pasivně (v seznamu aktivit se často „pasivní odpočinek“ objevuje jako samostatná položka, do které patří např. nicnedělání, krátký spánek přes den apod. – sledování televize, přestože jde o pasivní odpočinek, je zařazena do kulturních aktivit).

---

⁶¹ Duffková, J., Urban, L., Dubský, J.: Sociologie životního stylu. Plzeň, Aleš Čeněk 2008, str.157

4. Vývoj sociologického zkoumání volného času od 60. let po současnost v prostředí české společnosti

4.1 Úvodem

V české sociologii se začíná objevovat sociologie životního stylu jako samostatná sociologická disciplína zhruba v polovině 60. let a spojila do té doby samostatně stojící témata, která byla cílem sociologického zkoumání, mezi něž patří i tematika volného času (dále např. sociologie práce, města, rodiny, mládeže apod.).⁶²

Cílem této kapitoly je shrnout vývoj volného času od 60. let po současnost u nás. Není to lehký úkol a musím přiznat, že nepostihnu všechny výzkumy, které se na toto téma v tomto období dělaly – myslím, že to není v mých silách a zřejmě by takový výčet zabral více místa, než mi tato práce dovoluje. Přesto se pokusím podat jistý obrázek o tom, jakým způsobem se volný čas u nás zkoumal (a zkoumá), ale také to, jakým způsobem ho různí autoři chápali a co přinesli nového.

4.2 Metodologické problémy výzkumu volného času

Hlavním problémem výzkumu volného času je jakým způsobem ho objektivně zkoumat (pokud je cílem výzkumu objektivní stav volného času). Jednou z nejčastějších technik je standardizovaný dotazník (příp. standardizovaný rozhovor). Výpověď respondenta ale nemusí odpovídat realitě a tím se zkreslují výsledky výzkumu. Přesnější obraz o volném čase lidí může přinést technika časového snímku, ta je však velmi náročná, zvláště při větším množství respondentů.

Další problém, na který jsem narazila, se týká tvorby kategorií a zařazování jednotlivých činností do kategorií. Každý respondent může subjektivně vnímat jednotlivé činnosti odlišně od ostatních a odlišně od výzkumníka, který kategorie vytvoří. Některé činnosti zkrátka lze zařadit do více kategorií a záleží víceméně na schopnosti výzkumníka vytvořit co nejjednoznačnější kategorizaci. Řešením by podle mě mohlo být zařazení otázky, ve které by měl sám respondent zařadit činnosti do jednotlivých kategorií. Tím by se jednak zjistilo, jak lidé volnočasové aktivity chápou (popř. jaké funkce podle nich plní), zároveň bychom získali informaci o tom, které jsou nejhůře zařaditelné.

Také František Zich (Co s volným časem? 1978) se zabývá metodologickými problémy výzkumu volného času. Upozorňuje na to, že volný čas je určitá abstrakce a při rozhodnutí, co označíme za volný čas a co nikoliv, se řídíme do jisté míry konvencemi. Zařadíme-li jednou provždy určitou činnost do volného času, dopouštíme se tím podle Zicha hned několika chyb: první z nich je již

---

⁶² Pácl, P.: Sociologie životního způsobu. Praha, SPN 1988, str. 5

zmíněný rozdílný náhled jedinců na jednu a tu samou činnost. Ke změně názoru může dojít ale také v průběhu času, jednak dlouhodobě (např. sport vnímáme jinak v mladém a starším věku), jednak krátkodobě (ke změně může dojít ještě v samotném průběhu činnosti).⁶³

Určité problémy jsou spojeny také se srovnáváním dat o volném čase. Lze jen těžko nalézt dva výzkumy, které by se daly přesně srovnávat. Kromě různé baterie volnočasových aktivit, používají výzkumy např. odlišné škály frekvencí, se kterou respondent činnost vykonával, odlišné kategorie apod.

4.3 Vývojové tendence faktorů, které ovlivňují volný čas

Jak již bylo řečeno, na množství volného času má vliv délka pracovní doby a rozsah mimopracovních povinností.

Právě ve sledovaném období došlo ke změně pracovní doby. Konkrétně se tak stalo v letech 1968 a 1969, kdy se opustilo od zavedeného systému střídavých pracovních sobot ke všem volným sobotám, přičemž pracovní doba byla 8,5 hodiny denně.

Kniha A. Červinky z roku 1966, nazvaná „Práce a volný čas“, je doslova prochnutá myšlenkou kratší pracovní doby. Vidí hned několik možností: zkrátit denní pracovní dobu např. větším počtem přestávek, prodloužení dovolených, snížení věku při odchodu do důchodu, ale nejvhodnější je podle něj zkrácení pracovního týdne: „Nejnižší časové využití pracovní doby je – jak naznačují průzkumy – v sobotu. Podle průměrného směnového příkonu elektrického proudu lze soudit, že celkové časové využití sobotních dopoledních směn je o 10-20% nižší než v ranních směnách jiných všedních dnů. V sobotní odpolední směně je využití pracovní doby dokonce o 40-60% nižší ve srovnání s ostatními odpoledními směnami ve všední dny v týdnu. Také úroveň produktivity práce je v sobotu pod průměrem ostatních pracovních dnů, a to v rozmezí 80-90% jejich průměrné produktivity práce.“⁶⁴ Zkrácení pracovní doby považuje za jeden z hlavních zdrojů prodloužení volného času, dále pak rozvoj a zdokonalování služeb, úspory času v dopravě (především do zaměstnání), lepší vybavení domácností, zlepšení prodejní sítě apod.⁶⁵

Hlavní výhody pětidenního pracovního týdne s osmihodinovou pracovní dobou vidí Červinka například v úspoře cesty do zaměstnání a zpět jednou za týden, ve zlepšení produktivity práce, lidé budou mít více času ke vzdělávání a růstu kvalifikace. „Zvláštní význam má pětidenní pracovní týden pro ženy. Zatímco při šestidenním pracovním týdnu jsou zpravidla nuceny soustředit domácí práce na

⁶³ Zich, F.: Co s volným časem. Praha, PRESSFOTO 1978

⁶⁴ Červinka, A. a kol.: Práce a volný čas. Praha, Nakladatelství politické literatury 1966, str. 51-52, 22

⁶⁵ Tamtéž, str. 20

den volna, lze předpokládat, že jim při pětidenním pracovním týdnu zbude alespoň jeden den na odpočinek a rekreaci.⁶⁶

Přestože oficiální pracovní doba je důležitým ukazatelem objemu práce, přesnější obraz poskytuje výpověď ekonomicky aktivních lidí. V období od 60. let po současnost nelze vytvořit jednoznačné srovnání vzhledem k tomu, že zjišťované socioprofesionální skupiny se v jednotlivých výzkumech lišily. Přesto lze podat obecnější obraz pracovní doby. V dřívějších dobách výzkumy striktně oddělovaly jednotlivé profese podle toho, zda je vykonávaly ženy či muži (např. dělník – dělnice, zaměstnanec – zaměstnankyně). Z tohoto hlediska lze z dat vyčíst, že ženy pracovaly méně než muži, a to i pod míru oficiálně stanovené pracovní doby. Na druhou stranu měly ženy daleko jasněji určenou roli v domácnosti - domácí práce byly vysloveně ženské a muži se na nich podíleli minimálním způsobem (jak vyplývá např. z výzkumu ÚKLKS 1961). Tato situace je někdy nazývána „dvojitým zaměstnáním“ (pracoviště – domácnost)⁶⁷. Domácí práce jsou stále dominantou žen a to i přesto, že se jejich pracovní výkonnost s výkonností mužů relativně srovnala (v současných výzkumech se již neoddělují ženy a muži v jednotlivých profesních skupinách). Ženy se těmto pracím navíc věnují ve stejné míře bez ohledu na socioprofesionální postavení, zatímco u mužů má tato skutečnost určitý vliv.⁶⁸ Nárůst času věnovaného práci pak lze zaznamenat na počátku 90. let, především v souvislosti s možností podnikat a budovat vlastní profesní kariéru. Postupem času se pracovní nasazení opět celkově snížilo, avšak vyšší stále zůstává u podnikatelů se zaměstnanci a samostatně výdělečně činných.⁶⁹

Další posuny nastávají také v oblasti dovolené a odchodu do důchodu. Zatímco množství dovolené (počet dnů za rok) se neustále zvyšuje, a tím roste objem volného času, věk odchodu do důchodu neustále roste, takže dochází ke snižování objemu volného času lidí v období důchodu.⁷⁰

Povinnosti vázaného času mohou být také do jisté míry zdrojem volného času. Ve sledovaném období došlo k výrazným změnám vybavenosti domácností předměty, které mohou ulehčovat domácí práce a zkracovat čas, který v časovém fondu zabírají. Ke změnám došlo také pochopitelně ve výčtu sledovaných předmětů podle toho, jak některé zastarávaly (ždímačka, černobílá televize), a objevovaly se nové (barevná televize, počítač). Některé předměty byly vyřazeny z toho důvodu, že již nemělo smysl je sledovat, protože pokryly téměř všechny domácnosti (vodovod), ale naopak některé předměty se sledují i nadále, přestože jsou již natolik rozšířené (počet automobilů na domácnost).

---

⁶⁶ Červinka, A. a kol.: Práce a volný čas. Praha, Nakladatelství politické literatury 1966, str. 33-35

⁶⁷ Filipcová, B. a kol.: Volný čas a kultura v průmyslovém městě (Současnost a perspektivy). Praha, Ústav pro kulturně výchovnou činnost 1974, str. 36

⁶⁸ Tuček, M. a kol.: Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí. Praha, SLON 2003, str. 180

⁶⁹ Tamtéž, str. 177-178

⁷⁰ Mám zde na mysli zákonem stanovenou dovolenou a zákonem stanovený věk odchodu do důchodu - bez ohledu na to, zda si lidé dovolenou vybírají či nikoliv, nebo v jakém věku skutečně odcházejí do důchodu.

Tabulka č. 1: Vybavenost domácností 1960 a 1963 s výhledem pro rok 1970 a 1980 dle šetření ÚKLKS podle statistiky rodinných účtů

Druh zařízení	% vybavených domácností			
	1960	1963	1970	1980
plynové a elektrické sporáky	23	42	74	98
boilery a průtokové ohřivače vody včetně ústředního topení	/	17	30	84
chladničky	12	30	61	96
myčky nádobí	/	/	/	25
drtiče odpadků	/	/	/	28
vysavače	42	45	96 ¹	
auto	5,4	N	15,2	32
pračka	53,3	71	74,5	88,6

Vysvětlivky: ¹ výhled - bez konkrétního roku

N neuvedeno

Zdroj: tabulka sestavena autorem na základě dat v Červinka, A. a kol.: *Práce a volný čas. Praha, Nakladatelství politické literatury 1966, str. 86-89*

Srovnáme-li údaje výhledu pro rok 1970 a 1980 se skutečností, zjistíme, že předpověď byla velice optimistická především u položky „myčky nádobí“. Šetření statistického úřadu zachytilo teprve v roce 1993 2% domácností, které myčku vlastnily, a ani v roce 2006 nedosahuje procento domácností vlastnících myčku nádobí 25% (ve skutečnosti 16,4% domácností – viz níže).

Naopak menší odhad, než jak následně ukázala realita, byl u procenta domácností vlastnících osobní automobil a pračku.

Tabulka č. 2: Vybavenost domácností 1967 – 1984

Předmět	% vybavených domácností				
	1967 ¹	1970 ¹	1973 ¹	1978 ²	1984 ³
chladnička	47,4	70,1	78,9	N	96,7
pračka	80,1	85,4	89,2	N	N
automatická pračka	N	N	N	24,7	45,5
mraznička	N	N	N	2	16,6
samosatná ždímačka	21,6	22,3	27,6	N	N
vysavač	51,9	64,6	64,6	N	92,6
šicí stroj	66,7	67,1	68,1	N	74,2
osobní automobil	12,4	19,0	24,9	47,2	55,2
motocykl	16	18,8	18,7	N	N
jízdní kolo pro dospělé	51,2	49,8	51,8	N	65,8*
televizor černobílý	66,4	83,8	85,5	N	N
televizor barevný	N	N	N	3	20,3

Vysvětlivky: ¹ Linhart, J., Vitečková, J.: Vývoj pracovní, mimopracovní doby a volného času v socialistickém Československu. Sociologický časopis, 1975 č.4, str. 369

² Machonin, P., Tuček, M. a kol.: Česká společnost v transformaci. Praha, SLON 1996

³ Šetření třídní a sociální struktury 1984, 10 231 resp. ve věku 20 - 69 let

N neuvedeno

* položka "kolo"

Zdroj: Sestaveno autorem na základě dat v Linhart, J., Vitečková, J.: *Vývoj pracovní, mimopracovní doby a volného času v socialistickém Československu. Sociologický časopis, 1975 č.4, str. 369, Machonin, P., Tuček, M. a kol.: Česká společnost v transformaci. Praha, SLON 1996, Šetření třídní a sociální struktury 1984, N = 10 231*

Na základě předchozí tabulky lze říci, že k vyšší vybavenosti domácností docházelo úměrně s celkovým vědecko technickým pokrokem. Domácnosti se vybavovaly především - z dnešního hlediska - základními předměty dlouhodobé spotřeby (chladnička, pračka, vysavač atp.), další tabulka již zachycuje výměnu zastaralých předmětů modernějšími (černobílý televizor za barevný) a nástup další generace technických „vymožeností“ (Hi-Fi souprava, videorekordér, počítač atp.).

Tabulka č. 3: Vybavenost domácností 1989-2006

	Průměrná domácnost											(%; počet předmětů na 100 domácností)						
	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004*	2005*	2006*
VYBAVENOST																		
Chladnička	109,0	109,8	110,3	111,1	98,0	93,6	89,2	86,6	82,1	78,6	65,2	59,0	56,1	52,0	48,3	N	N	N
Mraznička	31,9	37,1	40,5	47,1	44,1	47,0	50,0	51,0	51,6	53,7	50,3	48,8	47,9	44,9	42,9	N	N	N
Chladnička s mrazničkou	.	.	.	.	13,8	18,4	25,0	29,4	35,2	39,2	45,1	50,5	54,8	58,1	61,7	159,6 ¹	160,2 ¹	161,6 ¹
Automatická pračka	59,6	61,8	63,3	65,2	63,7	65,6	69,7	73,5	78,1	80,1	81,0	84,1	86,4	88,7	89,9	103,9	104,5	104,6
Běžná pračka	53,2	52,7	51,4	51,0	51,8	50,1	47,9	46,1	43,2	38,7	32,2	28,5	26,0	23,7	21,0	N	N	N
Myčka nádobí	.	.	.	.	0,2	0,3	0,7	1,0	2,3	2,8	4,3	6,0	7,9	8,6	11,8	13,0	14,0	16,4
Mikrovlánná trouba	.	.	.	2,1	5,8	6,9	10,5	14,5	20,5	28,0	38,5	46,3	50,6	56,1	59,7	65,9	70,5	74,9
Televizor barevný	56,5	64,2	68,7	76,4	80,7	87,4	92,9	98,1	103,9	109,8	111,2	113,6	116,2	120,3	122,4	125,3	126,2	126,7
Televizor černobílý	80,3	76,6	70,6	63,2	54,3	47,0	42,9	39,8	36,6	31,0	16,4	12,8	11,0	9,2	7,9	N	N	N
Radiomagnetofon	24,6	30,1	33,7	44,7	43,7	48,6	53,4	57,4	60,2	63,8	70,7	70,7	71,9	73,4	74,1	N	N	N
CD přehrávač	.	.	.	2,6	4,5	4,2	5,1	5,8	7,1	9,1	11,5	14,4	17,9	23,4	28,3	N	N	N
Hi-Fi souprava	.	.	.	.	5,8	7,6	11,3	14,6	18,1	24,0	28,9	33,2	36,3	38,3	41,4	N	N	N
Videorekordér	2,7	4,6	7,3	12,1	17,0	20,7	24,6	28,7	32,3	38,2	42,9	47,0	50,8	54,0	58,3	60,6	64,2	63,1
Osobní počítač	1,8	2,5	3,5	4,4	5,2	5,3	7,2	8,5	11,5	13,6	17,5	21,4	25,2	28,4	34,2	35,6	37,6	45,3
Telefon pevný	36,9	37,2	37,4	40,1	40,9	40,9	44,2	50,9	58,8	69,6	76,9	76,3	76,0	73,8	72,4	56,6	53,0	46,2
Telefon mobilní	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	10,9	41,7	74,4	98,1	122,1	140,1	145,0	165,6
Jízdní kolo	120,8	122,7	121,3	123,9	123,7	133,8	139,1	146,9	152,4	149,3	145,9	149,8	154,6	155,3	155,4	N	N	N
Osobní automobil	57,7	58,7	58,2	57,3	55,6	53,3	54,5	56,8	59,2	60,2	62,8	63,3	66,4	65,9	68,3	70,6	71,0	71,7
Rekreační objekt	14,2	14,4	14,0	14,2	12,9	12,1	12,6	13,3	13,8	14,1	13,1	12,3	12,6	12,8	13,5	N	N	N

Vysvětlivky: * data ze statistické ročenky 2008

¹ včetně Mrazniček

N neuvedeno

Zdroj: Tabulka sestavena autorem na základě dat z ČSÚ: Retrospektivní údaje statistiky rodinných účtů za období 1989 – 2003 za období 1989 až 2003 dostupné na: <http://czso.cz/csu/2005edicniplan.nsf/p/3011-05> a Statistická ročenka České republiky za rok 2008 dostupná na: <http://czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/kapitola/10n1-08-2008-0900>

Předměty dlouhodobé spotřeby nejenže ulehčují domácí povinnosti a prodlužují tak dobu volného času, poskytují také možnosti využití volného času doma. Tato skutečnost se výrazně projevuje zejména u televizoru, jehož sledování trvale obsazuje první místo v pořadí volnočasových aktivit. Mezi lety 1996 a 1997 tak překročil počet barevných televizorů na domácnost hranici jednoho kusu, v roce 2006 má v průměru každá čtvrtá domácnost dva barevné televizory.

Další vyžití v domácím prostředí mohou poskytovat také různá zařízení pro poslech hudby, přehrávání filmů, sportovní náčiní a v neposlední řadě osobní počítač, který v roce 2006 vlastnila necelá polovina domácností.

4.4 60. – 80. léta: Období budování socialistického způsobu života

4.4.1 Úvodem

Tato práce má za cíl shrnout výzkumy volného času od 60. let. Právě v 60. letech lze hovořit o „boomu“ kvality života a také volného času, právě od 60. let se píše historie sociologie volného času jako samostatné sociologické disciplíny.

Období od šedesátých let po léta osmdesátá je charakteristické budováním socialistického způsobu života, kdy je potřeba překonat antagonismus mezi pracovní dobou a volným časem: „V socialistické společnosti se práce postupně stává z nástroje k dosahování určitých cílů, to je uspokojování určitých potřeb, sama cílem, potřebou. V tomto procesu je i klíč k překonání historicky podmíněné dichotomie práce a volného času.“⁷¹ Aby k této přeměně práce došlo, musí se lidé ve svém volném čase věnovat především sebevzdělávání a sebezdokonalování, aby se z nich stala všestranná humanizovaná osobnost.⁷² Nezapomíná se však ani na funkci zábavnou a relaxační („obnova pracovní síly“). Důraz je také kladen na nesprávný přístup k problematice volného času v západních („buržoazních“) zemích: „Různé varianty západních sociologických teorií volného času představují pochopitelně ideologický a v tomto smyslu často deformovaný reflex objektivních procesů a funkcí volného času v celkovém kontextu kapitalistického systému.“⁷³

4.4.2 60. léta

Šetření ÚKLKS 1961

Téměř všechny publikace ze 60. let, které jsem používala k této práci, pracují s výzkumem Ústřední komise lidové kontroly a statistiky (ÚKLKS) z roku 1960 - 1961. Šlo o šetření u zpravodajského souboru statistiky rodinných účtů, konkrétně u dělnických a zaměstnaneckých domácností v říjnu 1960, u domácností družstevních rolníků v únoru a v srpnu 1961 (důvodem dvou termínů byla snaha zachytit období zimního klidu i období většího pracovního vytížení v létě). „Každý zpravodaj vedl zápis o využití času po dobu 8 dní (od neděle do neděle). Údaje za všední den jsou

---

⁷¹ Filipcová, B. a kol.: Volný čas a kultura v průmyslovém městě (Současnost a perspektivy). Praha, Ústav pro kulturně výchovnou činnost 1974, str. 24

⁷² Zich, F.: Co s volným časem. Praha, PRESSFOTO 1978

⁷³ Filipcová, B.: Člověk, práce, volný čas. Praha, Svoboda 1966, str. 51

proto průměrem za 6 dní, údaje za neděli průměrem dvou nedělí.⁷⁴ Do výzkumu bylo zahrnuto 1792 domácností, 4092 osob starších 15 let, z toho 2027 mužů a 2065 žen.⁷⁵

Jednotlivé časové položky byly definovány následujícím způsobem:

A. „ Práce a doprava do práce – práce v zaměstnání i přesčas, práce v JZD, vedlejší zaměstnání za odměnu.

B. Mimopracovní doba zahrnuje tyto činnosti:

- a) Práce v domácnosti – práce na vlastním hospodářství – práce na zahradě, příprava jídel – nákup potravin – mytí a utírání nádobí – úklid bytu, údržba vozidel, praní a žehlení prádla, péče o obuv a oděv, ostatní domácí práce.
- b) Jídlo a osobní hygiena.
- c) Péče o dítě – hygiena dítěte, doprava do jeslí, učení s dětmi, ostatní péče o dítě.
- d) Pochůzky, zdravotní péče, ostatní práce – obstarávání průmyslových výrobků a služeb, různé pochůzky, čekání ve frontách, návštěva zdravotních středisek, nemoc, doprava mimo dopravu do práce, ostatní práce.
- e) Ostatní činnost – návštěva hostinců, sportovních podniků, nečinný odpočinek apod.
- f) Spánek.
- g) Volný čas.⁷⁶

Údaje jsou tříděny podle pohlaví a socioprofesionální skupiny (dělník, zaměstnanec, dělnice, zaměstnankyně, žena v domácnosti, člen JZD, členka JZD).

Výsledky šetření interpretovala např. **Blanka Filipcová v knize „Člověk, práce, volný čas“** z roku 1966.

Pracovní čas zabíral největší podíl týdenního časového fondu členům JZD, a to především v letním období (39,7%), ale rovněž dělníkům a zaměstnancům. Zaměstnanci (muži) měli ovšem také největší podíl volného času z celkového času (21,4%), u opačného pohlaví na tom byla nejlépe žena v domácnosti, která měla 17, 1% volného času z týdenního časového fondu. „Obnově pracovní síly“, která zahrnovala jídlo a spánek, péči o sebe, zdravotní péči a péči o dítě, se nejvíce věnovala žena v domácnosti (44,8% z týdenního časového fondu; ta se ovšem ze všech skupin nejvíce věnovala péči

⁷⁴ Červinka, A. a kol.: Práce a volný čas. Praha, Nakladatelství politické literatury 1966, str. 154

⁷⁵ Filipcová, B.: Člověk, práce, volný čas. Praha, Svoboda 1966, str. 111

⁷⁶ Červinka, A. a kol.: Práce a volný čas. Praha, Nakladatelství politické literatury 1966, str. 154-155

o dítě), dále člen JZD v zimním období (40,8%) a dělník (40,7%). Zdaleka největší část doby určené k obnově pracovní síly se lidé všech skupin věnovali jídlu a spánku (není to ale nic překvapivého, protože jen spánek, je-li v průměru 8 hodin denně, zabírá zhruba čtvrtinu časového rozpočtu). Z tabulky „Struktura času věnovaného domácím pracím a množství volného času“ vyplývá, že domácím pracím se výrazně více věnovaly ženy než muži. Pracovní zatížení, které v sobě obsahuje položky „Pracovní čas“, „Práce v mimopracovním čase“ a „Péče o dítě“, ukázalo, že nejvíce vytížená je členka JZD v letním období (o něco méně pak v zimním období) a dělnice.⁷⁷

Strukturu časového fondu zachycuje tabulka v Příloze I.

Tabulka č. 1: Využití volného času dle výzkumu ÚKLKS 1961

Tabulka č. 11
Využití volného času v ČSSR (v hodinách za týden)¹

Ukazatel	Dělník	Zaměstnanec	Dělnice	Zaměstnankyně	Žena v domácnosti	Člen JZD		Členka JZD	
						letní	zimní	letní	zimní
Volný čas celkem	34,01	35,56	18,47	21,07	28,46	24,21	32,46	14,07	19,05
Sebevzdělání	7,14	10,14	2,44	4,23	4,12	4,02	7,04	1,36	3,07
Veřejná činnost	2,34	3,44	0,49	1,26	0,31	2,29	4,33	0,25	1,40
Aktivní odpočinek	4,08	4,11	2,50	3,01	3,33	1,24	2,20	1,04	1,26
Pasivní odpočinek	14,33	13,31	9,24	9,23	13,45	12,08	13,55	7,43	9,05
Ostatní volný čas	5,32	4,16	3,00	2,54	6,45	4,18	4,54	3,19	3,51

Zdroj: Filipcová, B.: *Člověk, práce, volný čas. Praha, Svoboda 1966, str. 126*

Jak uvádí autorka, tabulku sestavila na základě šetření ÚKLKS. „V pojmu volný čas se rozlišují v uvedeném šetření tyto hlavní složky:

- sebevzdělání - čtení novin, časopisů, knih, studium všeho druhu
- veřejná činnost - jak účast na schůzích, tak aktivní veřejná činnost ve funkcích
- pasivní odpočinek - návštěva divadla, kina, estrád, poslech rozhlasu, sledování televize, návštěva sportovních podniků, kaváren atd.
- aktivní odpočinek - procházky, hra na hudební nástroje, sport, šachy, tanec atd.“⁷⁸

Dále Filipcová uvádí následující poznámku: „Vymezení pojmů aktivní a pasivní odpočinek je velmi diskutní a zcela se s ním neztotožňuji. Nejde snad jen o to, které činnosti zahrnout do sféry

⁷⁷ Jak jsem zjistila, tabulka obsahuje chyby: v kolonce „Celkem“ jsou špatně vypočítané součty. Nejde však o tak velké rozdíly, aby to mělo na vliv na výsledek.

⁷⁸ Filipcová, B.: *Člověk, práce, volný čas. Praha, Svoboda 1966, str. 126*

pasivního trávení volného času a které do sféry aktivního. Sám princip tohoto dělení je velmi sporný a zkreslující.⁷⁹

S touto poznámkou musím souhlasit. Již na první pohled jsou výše uvedené činnosti v těchto dvou kategoriích takřka neslučitelné, zároveň takto rozdílné aktivity může každý chápat individuálně (jak již bylo popsáno v kapitole 4.2 Metodologické problémy výzkumu volného času).

Tato tabulka potvrzuje, že nejvíce volného času měli zaměstnanci – zhruba 5 hodin denně (ale lze předpokládat, že v neděli je podíl volného času větší) a dělníci (rovněž zhruba 5 hodin denně). To je zřejmě důvodem, proč se také tyto dvě skupiny v mnohem větší míře věnují většině volnočasových aktivit, jež byly popsány výše. Výjimku tvoří kategorie „Pasivní odpočinek“, jejíž činnosti vykonávali všechny skupiny v největší míře, a také „Veřejná činnost“, kterou nejvíce vykonávají členové JZD v zimním období.

Šetření ÚKLKS s sebou přináší jeden velký problém – výsledky jsou rozdílné v různých publikacích. Kniha A. Červinky „**Práce a volný čas**“ (1966) například uvádí, že dělník má ve všední den 180 minut a v neděli 363 minut volného času. Po přepočítání tak vyjde 24,05 hodin volného času za týden, což je rozdíl zhruba 10 hodin týdně oproti výsledkům Filipcové. Podobné rozdíly najdeme u všech kategorií. Také definice jednotlivých kategorií volnočasových aktivit jsou odlišné. Vysvětlují si to tím, že data byla záměrně upravena, aby lépe odpovídala tehdejší představě „socialistického životního způsobu“ (na tuto myšlenku mě přivádí především poměrně velký podíl sebevzdělávacích aktivit ve volném čase, který je ve většině výzkumů zastoupen spíše minoritně).

Některé výsledky podle A. Červinky jsou uvedeny v Příloze II.

Výzkum Ostravy 1967 - 1970

V průběhu let 1967 až 1970 proběhl kompletní sociologický výzkum města Ostravy, který se rovněž zabýval volným časem jejích občanů. Tento výzkum měl být východiskem pro vypracování plánu dlouhodobého rozvoje města, účastnilo se jej 981 respondentů starších 18 let. Použitou technikou sběru dat byl standardizovaný rozhovor a otevřený časový snímek.⁸⁰

Výzkum popisuje například B. Filipcová v knize „**Volný čas a kultura v průmyslovém městě**“ z roku 1974. Tato kniha přináší kromě dat, která uvádí množství volného času a ostatních časových dimenzí a oblibu jeho činností, také snahu nalézt určité trendy ve způsobu trávení volného času. Filipcová například rozlišuje dva typy způsobu života: uzavřený a otevřený. Uzavřený typ se vyznačuje tím, že tráví většinou část svého volného času doma, v rodinném kruhu. V Ostravě tento typ představoval 30% výběrového souboru, byli to lidé převážně ženatí/vdané, ale více ženy a lidé

⁷⁹ Filipcová, B.: Člověk, práce, volný čas. Praha, Svoboda 1966, str. 126

⁸⁰ Filipcová, B. a kol.: Volný čas a kultura v průmyslovém městě (Současnost a perspektivy). Praha, Ústav pro kulturně výchovnou činnost 1974

disponující podprůměrným množstvím volného času (28 hodin týdně a méně). Otevřený typ naopak tráví většinu volného času mimo domov a rodinu. V ostravském výzkumu představoval tento typ 15% výběrového souboru, byli to především mladí lidé, svobodní nebo bez dětí do 15 let, kteří disponovali silně nadprůměrným množstvím volného času (více než 40 hodin týdně).⁸¹

Dalším přínosem je podle mě zjištění, že člověk prochází zhruba třemi fázemi způsobu, jakým tráví svůj volný čas. První období je mládí, kdy člověk žije maximálně otevřeným způsobem, orientuje se na přátelské vztahy mimo rodinu. To je někdy vnímáno negativně, ale Filipcová zde nachází i pozitivní moment: „je obdobím bezprostřední intenzivní konfrontace vlastních názorů, norem, zvyků, způsobu života s životem druhých.“ Dalším životním předělem je založení vlastní rodiny, kdy člověk změni svou orientaci na domov a rodinu. V tomto bodě přinesl ostravský výzkum nečekané výsledky: množství volného času, jímž disponují svobodní a ženatí/vdané vykazuje jen nepatrný rozdíl. Filipcová z toho usuzuje, že rodina si chce zřejmě zachovat svoji výchozí situaci. Třetí okolnost, která ovlivňuje způsob trávení volného času, je spojená s dorůstáním a osamostatňováním dětí. Pro rodiče to přináší nové možnosti, mohou se vrátit k dřívějším zájmům a obnovit kontakt se světem.

Některé výsledky jsou uvedeny v Příloze III.

Volným časem se v 60. letech zabýval také **Radoslav Selucký**. Jeho kniha (rovněž vydaná v roce 1966) nazvaná „**Člověk a jeho volný čas**“ nese podtitul „Pokus o ekonomickou formulaci problému“. Obsahuje řadu statí zabíhajících spíše do ekonomické teorie (vztah mezi výrobou a spotřebou apod.) a je zde také silně cítit vliv komunistické ideologie (odcizená práce nutí člověka orientovat se na konzum apod.). Volný čas vždy spojuje se sférou práce. Pokud např. člověk nemůže v práci uplatnit své schopnosti (nebo naopak práce přesahuje jeho schopnosti), vzniká prvek nudy: „Nudí-li se člověk osm hodin v práci jeho pocit nudy postupně přerůstá ve stav nudy, kterého se těžko zbavuje i po skončení pracovní doby. Ztráta radosti z práce ho vede ke ztrátě radosti ze zábavy, nuda v práci přerůstá v nudu ve volném čase.“⁸²

Ze 60. let je dále např. kniha **Miroslava Dismana** „**Volný čas a kulturní život**“ (1966) nebo „**Volný čas a my**“ (1967) od autorky **Milady Švigové**.

---

⁸¹ Filipcová, B. a kol.: Volný čas a kultura v průmyslovém městě (Současnost a perspektivy). Praha, Ústav pro kulturně výchovnou činnost 1974, str. 54

⁸² Selucký, R.: Člověk a jeho volný čas. Pokus o ekonomickou formulaci problému. Praha, Československý spisovatel 1966, str. 134-135

4.4.3 70. léta

Výzkum ÚVK 1974

Subjektivní pohled na kategorii volného času představuje výzkumu „**Postoje české veřejnosti k hodnotě, funkci a náplni volného času**“ (1974) autora **Martina Cejpa** (Ústav pro výzkum kultury). Sběr dat byl proveden od 6.3. do 21.3. 1973 technikou řízeného rozhovoru. Výběrový soubor tvořilo 1146 respondentů starších 18 let (kvótní výběr – znaky: pohlaví, věk, sociální příslušnost, velikost místa bydliště, krajová příslušnost).⁸³

Z názvu jasně vyplývá, na jaké okruhy otázek se výzkum zaměřoval. Názory obyvatelstva na hodnotu volného času byly zjišťovány otázkami, které se ptaly na spokojenost s množstvím volného času, schopnost vytvářet si volný čas a pro které okolnosti by lidé obětovali svůj volný čas. Zde jsou některé výsledky:

Tabulka č. 2: Spokojenost s množstvím volného času dle výzkumu ÚVK 1974

„Jak jste spokojen s množstvím volného času, který máte k dispozici pro vaše záliby? Řekli byste, že volného času máte:

dostatek	22 %	41 %
spíše dostatek	19 %	
spíše nedostatek	37 %	59 %
nedostatek“	22 %	

N = 1146	100 %	

Zdroj: Cejp, M.: *Postoje české veřejnosti k hodnotě, funkci a náplni volného času*. Praha, ÚVK 1974, str. 26

Ve výzkumu se potvrdila hypotéza, že většina lidí není spokojena s množstvím volného času, které mají k dispozici.⁸⁴M. Cejp však upozorňuje na následující skutečnost: „Musíme si však být vědomi toho, že názor „mám nedostatek volného času“ může na jedné straně vyjadřovat holou pravdu, ale na druhé straně může být i hluchou frází, určitou více méně obecnou společensky přijímanou normou.“⁸⁵

Z další tabulky lze vyčíst, že nedostatek volného času (odpovědi „spíše nedostatek“ nebo „nedostatek“⁸⁶) pociťují ve větší míře ženy než muži, lidé v produktivním věku (25 – 59 let) a spíše s vyšším vzděláním. Podle profesního zařazení trpí pocitem nedostatku volného času především zaměstnanci a rolníci.

⁸³ Cejp, M.: *Postoje české veřejnosti k hodnotě, funkci a náplni volného času*. Praha, ÚVK 1974, str. 20

⁸⁴ Tamtéž, str. 17

⁸⁵ Tamtéž, str. 26

⁸⁶ V tabulce je v nadpisu v pravé části v tomto chyba – autor měl jistě na mysli „spíše nedostatek nebo nedostatek“

Ve výzkumu byly zjišťovány také další faktory, které mohou mít vliv na spokojenost s množstvím volného času. Byl to např. pocit po návratu z práce, péče o děti nebo stavba domku či bytu.⁸⁷

Tabulka č. 3: Pocit nedostatku volného času u jednotlivých skupin obyvatelstva dle výzkumu ÚVK 1974

Skupina obyvatelstva	Procento těch, kteří uvedli, že mají volného času <u>spíše nedostatek</u> nebo <u>dostatek</u>
Muži	55
Ženy	63
18 - 24 let	52
25 - 39 let	70
40 - 59 let	73
60 a více let	34
Základní vzdělání - nevyučen	56
Základní vzdělání - vyučen	53
Střední vzdělání	67
Středoškolské vzdělání s maturitou	69
Vysokoškolské vzdělání	67
Dělník	65
Rolník	77
Zaměstnanec	76
Žena v domácnosti	42
Důchodce	26
Ostatní zaměstnanci	51

Zdroj: Cejp, M.: *Postoje české veřejnosti k hodnotě, funkci a náplni volného času*. Praha, ÚVK 1974, str. 28

Dále byla respondentům položena otázka, zda si dovedou najít za každou cenu alespoň trochu volného času pro svoje záliby. Schopnost najít si takový čas přiznalo 76% respondentů.

Silný vztah k této schopnosti byl nalezen v souvislosti se spokojeností s množstvím volného času (CNORM = 0,438). Lidé, kteří mají pocit nedostatku volného času, uvádějí, že nejsou schopni si najít čas pro své záliby (což ale není nic překvapivého).⁸⁸

⁸⁷ Podrobněji viz Cejp, M.: *Postoje české veřejnosti k hodnotě, funkci a náplni volného času*. Praha, ÚVK 1974, str. 29-31

Zajímavá je podle mě poslední otázka, která se ptá na hodnotu připisovanou volnému času. Jejím cílem bylo zjistit, jaké množství volného času by lidé obětovali, pokud by se jim nabídla možnost dobrého mimořádného výdělků, stavět domek či byt, nebo pokud by měli zajímavé a plně uspokojující povolání (ale s nutností obětovat mu část volného času). Výsledky shrnuje následující tabulka:

Tabulka č. 4: Množství volného času obětované mimořádnému výdělků, možnosti stavět a zajímavému povolání podle výzkumu ÚVK 1974

Rozsah času	Výdělek	Stavba	Povolání
Vzdal by se i dovolené nebo několika sobot a nedělí	29 %	65 %	20 %
Vzdal by se jen nějakého dne	38 %	12 %	40 %
Obětoval by jen někdy hodinu	17 %	5 %	22 %
Volného času by se zásadně nevzdal	13 %	5 %	8 %
Nedovede posoudit	3 %	13 %	10 %
N = 847	100 %	100 %	100 %

Zdroj: Cejp, M.: *Postoje české veřejnosti k hodnotě, funkci a náplni volného času*. Praha, ÚVK 1974, str. 35

Největšího množství času by se lidé vzdali pro stavbu (to je dané zřejmě bytovou situací té doby). Z výzkumu dále vyplynulo, že odhodlání obětovat svůj volný čas pro mimořádný výdělek mají více muži než ženy a celkově lidé více zatížení v mimopracovní době. Pro stavbu domku nebo bytu by obětovali lidé čas ve větší míře na vesnicích.⁸⁹

Další okruh otázek se zaměřoval na zjištění názorů obyvatelstva na funkci volného času: „Vyšli jsme z předpokladu, že volný čas plní svoji funkci tím způsobem, že lidé v něm chtějí realizovat obecné potřeby. Tyto obecné potřeby se promítají do zájmu o jednotlivé činnosti /postoje k náplni volného času/, činnosti jsou provozovány více či méně často /frekvence/, s větší či menší intenzitou, s větší či menší mírou účasti subjektu. Tento předpoklad nás vedl k tomu, že jsme se dotázaných neptali na funkce volného času, ale na potřeby, které s volným časem spojují.“⁹⁰

⁸⁸ Cejp, M.: *Postoje české veřejnosti k hodnotě, funkci a náplni volného času*. Praha, ÚVK 1974, str. 31-32

⁸⁹ Tamtéž, str. 35-38

⁹⁰ Tamtéž, str. 43

Náplň volného času je podle výzkumu z roku 1974 distribuována mezi veřejností následujícím způsobem:

Tabulka č. 6: Obliba aktivit volného času výzkumu ÚVK 1974

Tab. č. 23 Sumarizace oblíbenosti podle základních kategorií činností

Kategorie	Stupeň oblíbenosti v procentech /5 = nejvyšší/					Celkem
	5	4	3	2	1	
Činnosti technické 01	40	20	20	8	12	100
Činnosti sběratelské 02	6	4	6	9	75	100
Činnosti sportovní 03	17	15	25	16	27	100
Činnosti společenské 04 05 06 07 08	70	23	7	0	0	100
Činnosti rekreační 09 10 11	42	27	16	8	7	100
Činnosti vzdělávací 12	4	8	13	16	59	100
Činnosti kulturní realizovatelné doma 13 14 15 16 17	56	31	11	2	0	100
Činnosti kulturní realizovatelné návštěvou 18 19 20 21	31	26	22	11	10	100
Vlastní kulturní aktivita 23 24	8	8	11	8	65	100

N = 1146

Zdroj: Cejp, M.: *Postoje české veřejnosti k hodnotě, funkci a náplni volného času*. Praha, ÚVK 1974, str. 72

Rozložení konkrétních činností uvedeno v Příloze IV.

Výzkum se také zabýval otázkou překážek v realizaci činností volného času. Pořadí jednotlivých překážek se měnilo v závislosti na věku, vzdělání, ekonomickém zařazení apod.⁹¹ Rozdílné byly odpovědi také u žen a u mužů:

⁹¹ Více viz Cejp, M.: *Postoje české veřejnosti k hodnotě, funkci a náplni volného času*. Praha, ÚVK 1974, str. 136-142

Tabulka č. 7: Překážky volného času u mužů a žen dle výzkumu ÚVK 1974

Překážky	Pohlaví			
	muži N=552		ženy N=594	
	%	poř.	%	poř.
Únava po práci	35	1	43	1
Nedostatek peněz	34	2	31	3
Rodinné povinnosti	18	4	36	2
Zdravotní důvody	26	3	28	4
Rozložení pracovní doby	17	5	20	5
Nesouhlas členů rodiny	12	8	11	7
Špatná nálada	9	12	13	6
Práce přes čas	13	7	7	9-10
Vlastní vybavení	14	6	5	11
Zařízení společnosti	11	9-10	7	9-10
Bytové poměry	8	13	9	8
Veřejná činnost	11	9-10	4	12-13
Mnoho zájmů	10	11	3	14

Studijní povinnosti	6	14-15	4	12-13
Práce mimo úvazek	6	14-15	3	16
Nesouhlas lidí	3	16	2	15

Poznámka: Vyčíslení relativních četností vychází ze součtové tabulky, takže procento uvedené u každé z překážek znamená počet lidí, kteří ji jmenovali na 1.-3.místě bez ohledu na pořadí. Platí i pro tabulky č. 73, 74, 75, 76, 77.

Zdroj: Cejp, M.: *Postoje české veřejnosti k hodnotě, funkci a náplni volného času*. Praha, ÚVK 1974, str. 138

Výzkum se také zabýval např. analýzou dominantní činnosti ve volném čase (z 562 respondentů, kteří mají dominantní činnost, se lidé nejvíce věnovali položce „Kutilství, výrobu předmětů, údržbu auta či motocyklu, modelářství, radioamatérství, ženské ruční práce, chovatelství, zahrádkářství a jiné podobné“ -věnovalo se jí 35,9 % těchto respondentů)⁹² nebo postoji veřejnosti ke

⁹² Více viz Cejp, M.: *Postoje české veřejnosti k hodnotě, funkci a náplni volného času*. Praha, ÚVK 1974, str. 114-117

kulturním zařízením a příležitostem poskytovaným společností⁹³, ale vzhledem k rozsahu této práce se jim nemohu více věnovat.

Výzkum časových rozpočtů Pražanů ÚFS ČSAV 1976 - 1977

Výzkum časových rozpočtů Pražanů proběhl od 25. 5. do 15. 6. 1976. Výběrový soubor tvořilo 500 domácností zpravodajské sítě statistiky životní úrovně, které zahrnovaly 1101 respondentů starších 15 let. Použitými technikami byl záznamový deník (respondent zaznamenával primární a sekundární činnost v průběhu sedmi dnů), dotazník, evidenční charakteristiku respondenta a evidenční charakteristiku domácnosti. Na jaře 1977 bylo provedeno došetření zabývající se problematikou víkendů, dovolené a rodinného hospodaření. Výzkum uskutečnili pracovníci Ústavu pro filozofii a sociologii ČSAV. Vedoucí pracovní skupiny byla J. Vítěčková (dále E. Rendlová, V. Rak, H. Jeřábek). Převážná část dat byla publikována pod názvem „Struktura týdenního časového fondu Pražanů na jaře 1976“.⁹⁴

Výsledky shrnují tabulky uvedené v Příloze V.

„Společensky nejvýznamnější skupinou v souboru ostatních aktivit, tradičně označovaných jako volný čas, jsou činnosti zahrnuté do komplexu sebevzdělávání a participace“ Společnost má na rozšiřování těchto činností mimořádný zájem, přesto je jejich podíl podle autorek „značně nerovnoměrný“. Poměrně hodně se lidé věnovali pohybovým aktivitám, což autorky připisují období, ve kterém výzkum probíhal. Nejvýznamnější složkou kulturních aktivit je „Poslech televize“: „V pracovní dny se průměrná délka poslechu pohybuje od tří čtvrtí do jedné hodiny, ve dny nepracovní se blíží jedné a půl hodině. Pohled na časovou strukturu týdenních činností těch respondentů, kteří se vůbec nevěnovali poslechu televize, ukazuje, že nejde o alternativní záměnu, kdy na místo televize nastupuje jiná forma kulturní participace, ale o výrazné snížení objemu kulturní participace na úroveň asi 4 hodin týdně u zaměstnaných žen a 6 hodin týdně u zaměstnaných mužů.“ Respondenti proto také zřejmě vykonávali 90% kulturně zaměřených aktivit doma. Opět se potvrdilo, že sociální kontakty mimo rodinu převažují u mladších a svobodných lidí a jejich podíl s rostoucím věkem klesá.⁹⁵

Množství volného času popisují autorky následujícím způsobem: „Největší rozdíly v množství volného času jsou tak mezi ekonomicky aktivními a neaktivními respondenty (průměrná diference se pohybuje kolem 10 hodin týdně) a dále mezi oběma pohlavími (rozdíly zhruba 5-6 hodin). Třetím výrazným diferencujícím faktorem – projevujícím se zejména u žen – je fáze rodinného cyklu indikovaná rodinným stavem, popřípadě věkem. Výrazně více volného času bylo zjištěno u mladých

---

⁹³ Více viz Cejp, M.: Postoje české veřejnosti k hodnotě, funkci a náplni volného času. Praha, ÚVK 1974, str. 143

⁹⁴ Rendlová, E., Vítěčková, J.: Struktura každodenních činností – základní charakteristika způsobu života. Sociologický časopis 1977, č. 3, str. 661

⁹⁵ Tamtéž, str. 666-668

lidí a u svobodných respondentů. (...) V pracovní dny se množství volného času pohybuje kolem tří hodin u zaměstnaných žen, u mužů pod hranicí čtyř hodin. V jeho struktuře výrazně převažují kulturní aktivity (absorbují zhruba 40% volného času) a z nich především poslech televize. Ve volné dny vzrůstá průměrné množství volného času na necelý dvojnásobek – u mužů činilo 7-7,5 hodiny, u žen 5,5-6 hodin.⁹⁶

V tomto výzkumu byl rovněž zjišťován pocit dostatku či nedostatku volného času. Výrazně více pociťovali nedostatek ženy.⁹⁷

Eva Librová: Volný čas obyvatel sídlišť ČSR

Poměrně neobvyklý pohled na problematiku volného času přináší kniha „Volný čas obyvatel sídlišť v ČSR“ (1986) autorky Evy Librové, která sama označuje tento okruh problémů za pohybující se na rozhraní sociologie města a sociologie volného času. Jejím cílem je odvození určitých závěrů, které mohou být použity pro praxi – především výstavbu nových sídlišť i dostavby stávajících. Zpracovává výsledky sociologické části průzkumu VÚVA (Výzkumného ústavu výstavby a architektury), který nesl název „Komplexní zhodnocení poválečné sídlištní výstavby v ČSR“. Tento výzkum proběhl v letech 1976 – 1977 pod vedením J. Musila. Výzkum zahrnoval 2519 respondentů, z toho 1769 z nových obytných souborů (sídlišť), a jako kontrolní skupina 546 respondentů starších čtvrtí a 204 obyvatel čtvrtí s rodinnými domky. Sídlíště byla do výzkumu vybírána podle velikosti, polohy sídliště a jeho stáří. Generalizace výsledků je podle autorky omezená.⁹⁸

Volný čas je zde členěn podle místa jeho trávení – v bytě a mimo byt: „Čas, trávený doma, zejména večer po práci, nebývá plánován a je obvykle vyplněn méně náročnými činnostmi, zejména poslechem rozhlasu, sledováním televize, četbou, kutěním, ručními pracemi, odpočinkem apod.“⁹⁹ Vzhledem k tomu, že výše uvedený výzkum data o volném čase tráveném doma neposkytl, věnuje se mu autorka podstatně méně než času trávenému mimo byt. Strukturu volného času mimo byt shrnuje následující tabulka.

---

⁹⁶ Rendlová, E., Vítečková, J.: Struktura každodenních činností – základní charakteristika způsobu života. Sociologický časopis 1977, č. 3, str. 668

⁹⁷ Tamtéž.

⁹⁸ Librová, E.: Volný čas obyvatel sídlišť ČSR. Praha, Výzkumný ústav výstavby a architektury 1986, str. 7-9

⁹⁹ Tamtéž, str. 26

Tabulka č. 8: Činnosti volného času vykonávané mimo byt podle výzkumu VÚVA 1976 - 1977

Podíl respondentů konajících jednotlivé činnosti volného času mimo byt v % z celkového počtu respondentů podle typu obytného útvaru /NOS,SOS,ROD/

Činnosti volného času	NOS	SOS	Činnosti volného času	ROD
Setkání s přáteli, známými, příbuznými	87,3	80,0	Setkání s přáteli, známými, příbuznými	93,6
Návštěva kina	81,3	77,0	Zahrádkaření	86,1
Návštěva divadla, koncertů a výstav	64,4	56,3	Návštěva kina	83,1
Zahrádkaření	44,2	42,5	Návštěva divadla, koncertů a výstav	69,4
Jiné koníčky	43,6	38,3	Jiné koníčky	51,0
Aktivní činnost ve společenských a zájmových organizacích	42,5	31,9	Aktivní činnost ve společenských a zájmových organizacích	42,4
Návštěva zábav a tanec	37,9	28,6	Kursy, přednášky, studium	34,7
Kursy, přednášky, studium	36,7	27,1	Návštěva zábav a tanec	28,9
Divácká účast při sportu	33,7	27,0	Tělovýchova a sport	25,7
Návštěva hostince	26,4	26,0	Divácká účast při sportu	24,7
Tělovýchova a sport	25,5	17,2	Návštěva hostince	10,3
Amatérská umělecká činnost	7,3	7,0	Amatérská umělecká činnost	6,6

NOS = nové obytné soubory, sídliště, SOS = starší obytné části měst, ROD = čtvrti s rodinnými domky

Poznámka: Činnosti volného času jsou seřazeny v sestupném pořadí podle výše podílu respondentů, kteří danou činnost vykonávali.

Zdroj: *Librová, E.: Volný čas obyvatel sídlišť ČSR. Praha, Výzkumný ústav výstavby a architektury 1986, str. 30*

Dále se autorka zabývá faktory, které mají vliv na počet druhů činností ve volném čase, jako je věk, pohlaví, rodinný stav, socioekonomická skupina, vzdělání apod.

Podle mého názoru je rovněž zajímavá kapitola, která se zabývá prostorovým chováním obyvatel sídlišť ve volném čase. Jde především o to, zda lidé tráví svůj volný čas ve vlastní čtvrti, jinde ve městě nebo mimo město. Výsledky autorka prezentuje v grafech¹⁰⁰:

¹⁰⁰ Vzhledem k rozsahu této práce není možné prezentovat všechny grafy prostorového chování – jde spíše o ukázkou toho, jak lze s kategorií volného času pracovat.

Tabulka č. 9: Legenda k následujícím grafům

1. skupina činností volného času (vázané na občanské vybavení)

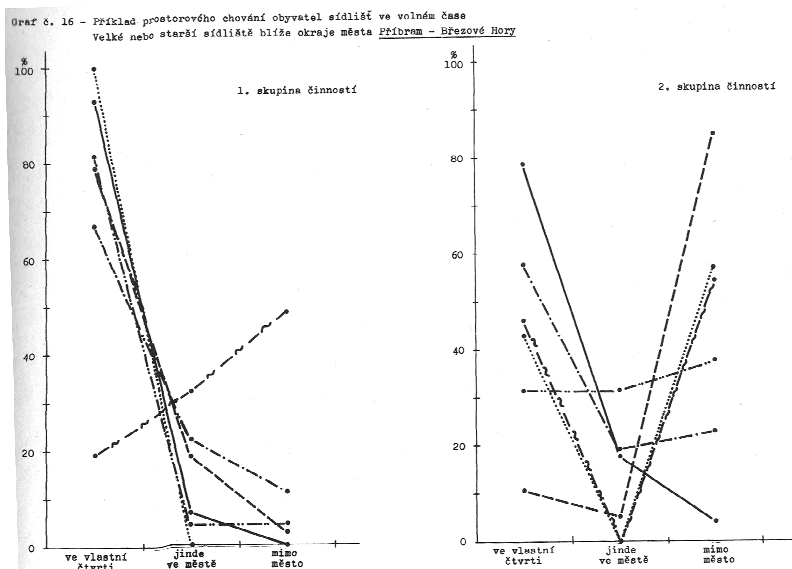
————	návštěva kina
-----	návštěva divadla, koncertů a výstav
- · - · -	kurzy, přednášky, studium
- · · - -	návštěva zábav, tanec
· · · · ·	návštěva hostince
- ~ -	divácká účast při sportu

2. skupina činností volného času (nevázané na občanské vybavení)

————	setkání s přáteli, známými, příbuznými
-----	zahrádkářství
- · - · -	aktivní účast ve společenských a zájmových organizacích
- · · - -	tělovýchova a sport
· · · · ·	amatérská umělecká činnost
- ~ -	jiné koníčky

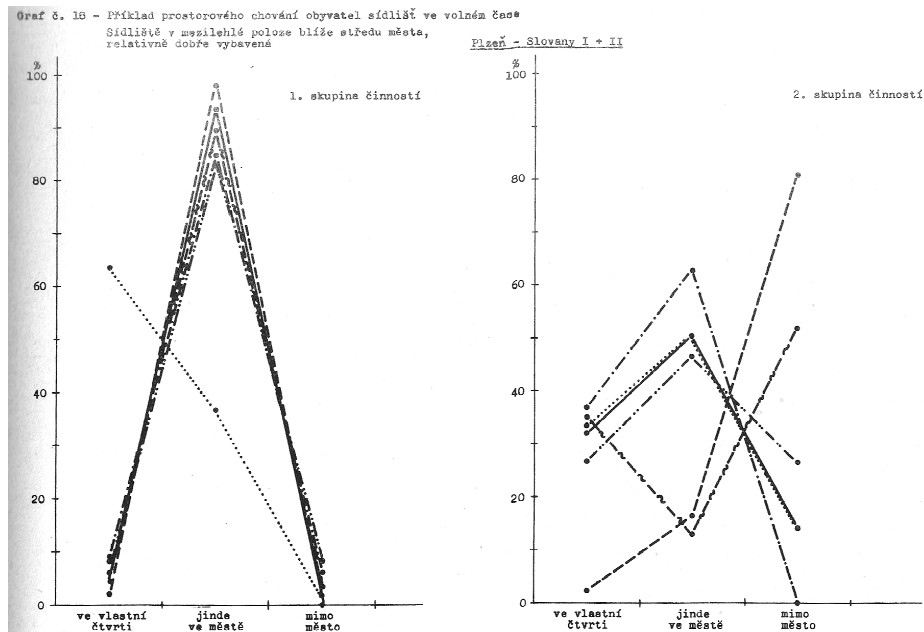
Zdroj: Librová, E.: *Volný čas obyvatel sídlišť ČSR. Praha, Výzkumný ústav výstavby a architektury 1986, str. 84*

Graf č. 1: Příklad prostorového chování obyvatel sídlišť ve volném čase: velké nebo starší sídliště blíže okraje města (Příbram – Březové hory)

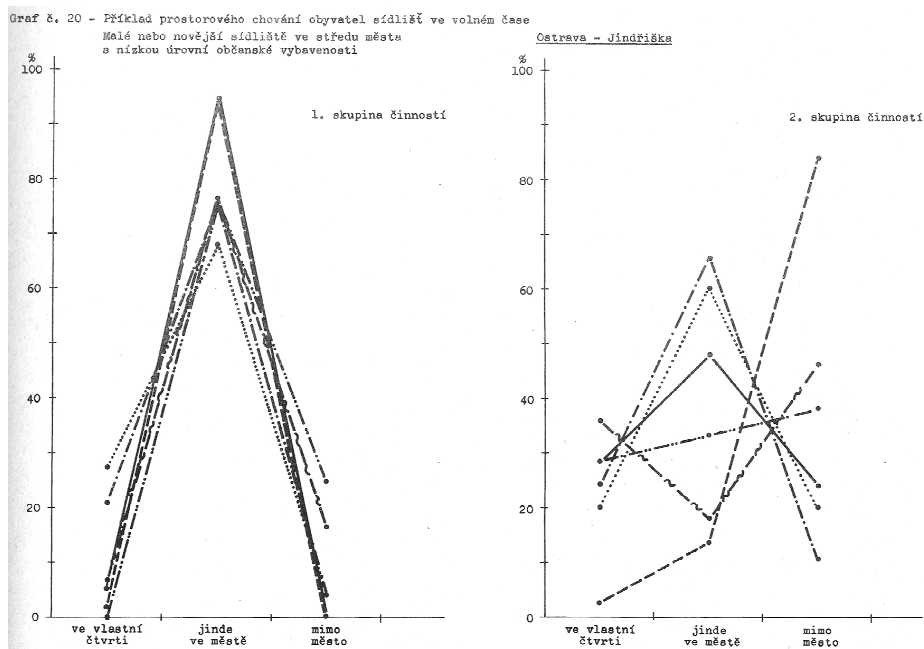
Zdroj: Librová, E.: *Volný čas obyvatel sídlišť ČSR. Praha, Výzkumný ústav výstavby a architektury 1986, str. 85*

Graf č. 2: Příklad prostorového chování obyvatel sídlišť ve volném čase: sídliště v mezilehlé poloze blíže středu města, relativně dobře vybavená (Plzeň – Slovany I + II)

Zdroj: Librová, E.: *Volný čas obyvatel sídlišť ČSR. Praha, Výzkumný ústav výstavby a architektury 1986, str. 87*

Graf č. 3: Příklad prostorového chování obyvatel sídlišť ve volném čase: malé nebo novější sídliště ve středu města s nízkou úrovní občanské vybavenosti (Ostrava – Jindřiška)

Zdroj: Librová, E.: *Volný čas obyvatel sídlišť ČSR. Praha, Výzkumný ústav výstavby a architektury 1986, str. 89*

Ze 70. let je také kniha „**Různoběžky života**“ (1976) **Blanky a Jindřicha Filipcových**, která nese podtitul „Zápas o socialistický životní způsob“, nebo „**Co s volným časem?**“ (1978) **Františka Zicha**.

4.4.4 80. léta

Šetření třídní a sociální struktury ÚFS ČSAV 1984

Tento výzkum proběhl pod vedením J. Linharta a zúčastnilo se ho 10 231 respondentů. Jistou výpověď o datech poskytuje faktorová analýza (provedená na podsouboru ekonomicky aktivních respondentů):

- „1. faktor: Orientace na osobní rozvoj (samostatné studium, návštěva divadel apod., četba beletrie, sport – ne televize);
2. faktor: Orientace na práci (výdělek) (přesčasy, návštěva restaurací – ne domácí práce);
3. faktor: Orientace na zábavu mimo domov (návštěva přátel, restaurace, výlety, procházky, sport);
4. faktor: Orientace na zábavu a odpočinek doma (četba novin a časopisů, televize, záliby).“¹⁰¹

Autoři analýzy zjistily dvě podstatné skutečnosti: práce nad rámec hlavního zaměstnání není součástí orientace na osobní rozvoj, ale vytváří samostatný faktor. Další analýzy potvrdily, že přesčasová práce nebyla vykonávána z důvodu růstu pracovní kariéry, ale z nutnosti zvýšit příjem domácnosti. Dále se potvrdila hypotéza o uzavřenosti lidí do kruhu rodiny a domácnosti, která byla charakteristická pro období normalizace 70. a 80. let, protože zde jako silný diferenční prvek působila lokalita vykonávání činností volného času (doma či mimo domov).¹⁰²

Ondřej Hubáček, Richard Růžička: Volný čas pražské populace

Autory příspěvku „Volný čas pražské populace“ ze semináře nazvaného „Územní aspekty životního způsobu v současné etapě vývoje ČSSR“, který se konal 1. až 3. června 1987 v Mikulově, jsou Ondřej Hubáček a Richard Růžička. Na základě údajů z různých zdrojů popisují specifické rysy životního stylu Pražanů se zaměřením na sféru volného času. Odlišnosti nacházejí především na kvalitativní úrovni volného času (struktura) než na kvantitativní (množství): „Posuny ve struktuře časového fondu obyvatel Prahy oproti celé populaci ČSSR naznačují, že v Praze se projevují výraznější tendence k záměrnému vytváření prostoru pro volnočasové aktivity, v první řadě prostřednictvím omezování různých individuálních produktivních činností a přesouváním části

¹⁰¹ Tuček, M. a kol.: Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí. Praha, SLON 2003, str. 183

¹⁰² Tamtéž, str. 183

mimopracovních zátěží spojovaných s péčí o domácnost na veřejné služby (...). Vysoká hodnota, připisovaná volnému času prakticky v celé naší populaci (...), se tedy v reálném chování prosazuje výrazněji právě u obyvatel Prahy. Zatímco u ostatní populace je volný čas pravděpodobně dosud chápán spíše jako komplement sféry pracovních a mimopracovních povinností, ve vědomí Pražanů je mnohem silněji zafixován jako jedna z cílových rovin života.¹⁰³

Výčet nejčastějších činností volného času Pražanů se příliš neliší od celostátního průměru, některé aktivity jsou ale v Praze vykonávány jiným způsobem. Například různé ruční práce mají u pražské populace spíše víkendový charakter a soustřeďují se na pobyt na chatě či chalupě: „Pražané totiž jezdí o víkendech mimo svůj domov hlavně proto, aby se tam věnovali činnostem, které obyvatelé venkova mohou provozovat doma. Obsahová struktura volného času prozrazuje, že Pražané kompenzují tlak velkoměstských podmínek života určitým povenkovštěním svého způsobu života o víkendech. Rozsah činností typických ve všední dny pro obyvatele venkova /práce na zahradě a v domácím hospodářství, ruční práce, kutilství apod./ stoupá o víkendech u Pražanů výrazně nad celostátní průměr.“¹⁰⁴

Pražané se také více věnovali činnostem, ke kterým město poskytovalo širší nabídku – např. návštěva kina nebo sebevzdělávací aktivity. Jiná byla také povaha dovolených. Zatímco venkovské obyvatelstvo bylo i v tomto čase v zajetí každodenních stereotypů, obyvatelé Prahy ji využívali ke skutečnému odpočinku (častěji odjížděli na rekreační zájezdy).¹⁰⁵

Využití volného času obyvateli ČSSR a Prahy připojené k tomuto příspěvku viz Příloha VI.

Další knihou z 80. let, která rovněž pojednává o problematice volného času, nese název **„Socialistický způsob života – skutečnost a program“** (1980) autorů **Jindřicha a Blanky Filipcových**.

Volným časem mládeže se zabývala **Anna Randlíková (Ústav pro výzkum kultury)**. Výsledky výzkumů shrnují závěrečné zprávy **„Zájmové umělecké aktivity mládeže“** (1980) a **„Kluby mládeže“** (1981). Její výsledky interpretuje rovněž **Dalibor Holda** ve své knize **„Rok 2000. Hodnoty a perspektivy mládeže v ČSSR“**.

---

¹⁰³ Hubáček, O., Růžička, R.: Volný čas pražské populace. Územní aspekty životního způsobu v současné etapě vývoje ČSSR. Praha, Československá sociologická společnost při ČSAV 1988, str. 83

¹⁰⁴ Tamtéž, str. 89

¹⁰⁵ Tamtéž, str. 87-89

4.5 90. léta – současnost: Období transformace české společnosti a nástupu kapitalismu

4.5.1 Úvodem

Z období 90. let po současnost jsem nenašla žádnou publikaci, která by se věnovala výhradně volnému času. Data o něm jsou získávána v rámci velkých výzkumů, které jsou zaměřeny např. na výzkum trhu (MML-TGI), společenské struktury, veřejného mínění apod. Z těchto dat a především z publikací a internetových zdrojů, které je interpretují, lze sestavit jistý obrázek o volném čase této doby.

4.5.2 Milan Tuček, Hana Friedlanderová: Češi na prahu nového tisíciletí

Výpověď o struktuře časového fondu v 90. letech přináší kniha **Hany Friedlanderové a Milana Tučka „Češi na prahu nového tisíciletí“** (2000), která pracuje s daty agentury MEDIAN. Tato agentura (v licenční spolupráci s britskou společností BMRB International) provádí výzkum MML-TGI, který je zaměřen kromě spotřebního a mediálního chování také na hodnotové orientace, názory a postoje, využívání volného času, chod domácnosti apod. V roce 1998 se výzkumu účastnilo 10 209 respondentů ve věku 14 – 79 let (kvótní výběr). Metodou výzkumu byl standardizovaný rozhovor a dotazník, který respondent vyplnil sám.¹⁰⁶

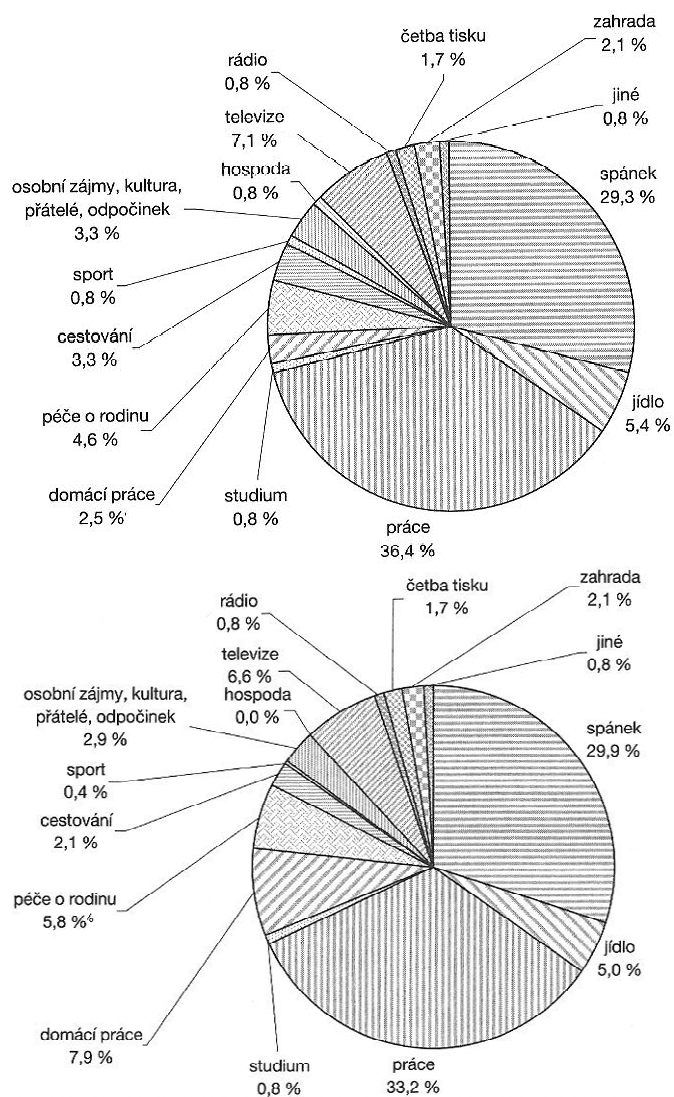
Níže uvedená schémata zachycují průměrnou dobu, kterou věnují lidé dle svého vyjádření obvyklým činnostem. Autoři je označují jako pana a paní Novákovi - zřejmě tím chtějí naznačit, že jde o průměrného muže a průměrnou ženu. Jsou to lidé středního věku, kteří chodí do práce, jsou manželé a starají se o rodinu.¹⁰⁷

---

¹⁰⁶ Tuček, M., Friedlanderová, H., MEDIAN: Češi na prahu nového tisíciletí. Praha, SLON 2000, str. 7-8

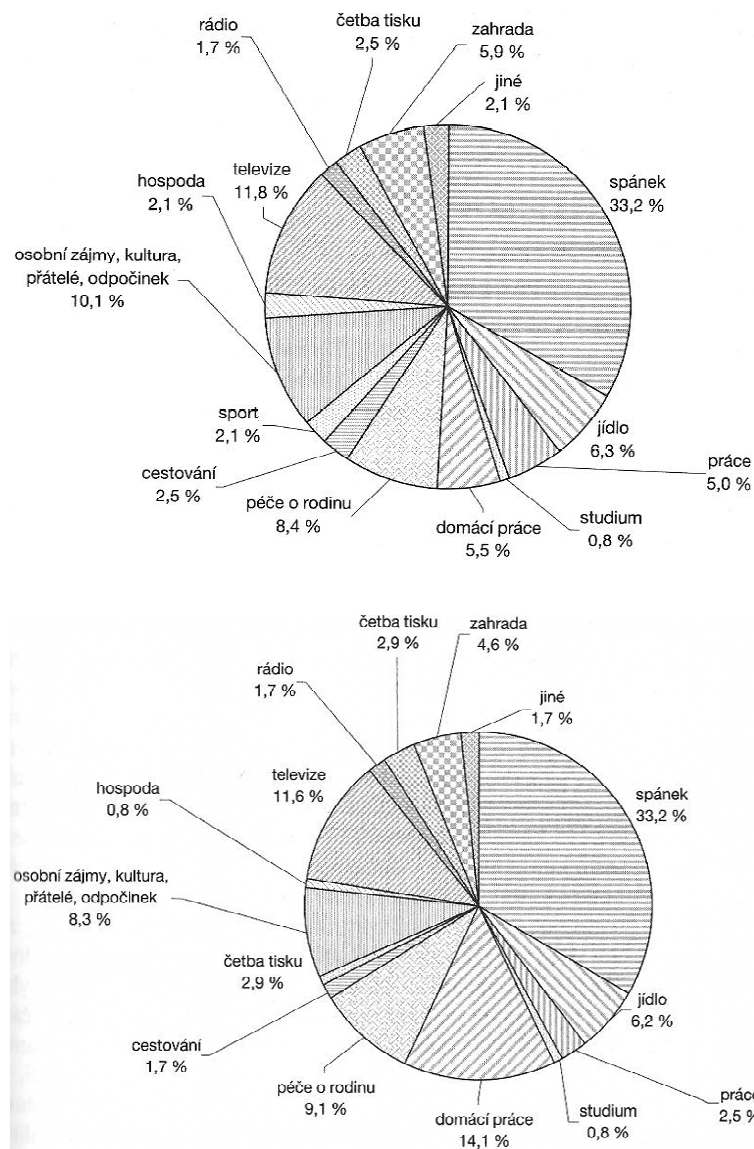
¹⁰⁷ Tamtéž, str. 112

Graf č. 1: Časový snímek všedního dne muže ženy podle MML 1998

Zdroj: Tuček, M., Friedlanderová, H., *MEDIAN: Češi na prahu nového tisíciletí*. Praha, SLON 2000, str. 110

Graf č. 2: Časový snímek víkendu muže a ženy podle MML 1998

Zdroj: Tuček, M., Friedlanderová, H., *MEDIAN: Češi na prahu nového tisíciletí*. Praha, SLON 2000, str. 111

Pokud za volný čas označíme studium, sport, osobní zájmy, kulturu, přátele a odpočinek, hospodu, televizi, rádio a četbu tisku, a za vázaný čas označíme spánek, jídlo, domácí práce, péči o rodinu, cestování a zahradu, pak můžeme strukturu časového fondu prezentovat také následujícím způsobem:

Tabulka č. 1: Pracovní, vázaný a volný čas podle MML 1998

	VŠEDNÍ DEN				VÍKEND			
	muž		žena		muž		žena	
	%	počet hodin	%	počet hodin	%	počet hodin	%	počet hodin
pracovní čas	36,4	8,7	33,2	8	5	1,2	2,5	0,6
vázaný čas	47,2	11,3	52,8	12,7	61,8	14,8	68,9	16,5
volný čas	15,3	3,7	13,2	3,2	31,1	7,5	26,1	6,3
ostatní	0,8	0,2	0,8	0,2	2,1	0,5	1,7	0,4

Zdroj: Tabulka sestavena autorem na základě dat v Tuček, M., Friedlanderová, H., MEDIAN: Češi na prahu nového tisíciletí. Praha, SLON 2000, str. 110-111

Z tabulky jasně vyplývá, že zatímco muži stráví ve všední den více času v práci (o necelou třičtvrtěhodinu), ženám zabírají více času činnosti vázaného času (zhruba o 1 hodinu a 25 minut), a to především různé domácí práce (je pravdou, že podle výše uvedeného grafu ženy více spí, ale tento rozdíl nehraje příliš velkou roli; na obranu mužů lze uvést, že věnují větší část časového rozpočtu cestování – rozdíl je zde zhruba 17 minut). Volný čas žen je tak ve všední den kratší o půl hodiny.

O víkendu má rozložení času podobné rysy jako ve všední den, ale v jiných měřítkách. Muži se opět věnují více práci a ženy činnostem vázaného času, ale zatímco v oblasti práce je rozdíl mezi mužem a ženou menší než ve všední den, v ostatních oblastech je rozdíl mezi nimi větší (vázanému i volnému času se ale obě pohlaví věnují mnohem více než ve všední den). Ženy tak stráví aktivitami vázaného času o 1 hodinu 42 minut déle a volný čas mají o 1 hodinu a 12 minut kratší než muži (největší rozdíl mezi pohlavími v oblasti vázaného času je v domácích pracích).

4.5.3 Ivo Možný: Česká společnost

Volným časem se zabývá také **Ivo Možný** v knize „**Česká společnost. Nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života**“ (2002). Častý důraz na individualitu způsobu života jako projevu současné společnosti, komentuje autor následujícími slovy: „Podíváme-li se však na věc s větším odstupem, jak se dívá sociologie, rozeznáme lehce, že životní styl není ani zdaleka tak individualizovaný, jak na to dnes vesměs aspirujeme. A nikdy ani nebyl; jen lidí v tradičních společnostech prostě ani nenapadlo, že by měli být něčím jedinečným: nikdo se jim to nesnažil prodat, respektive si je za tu iluzi jedinečnosti koupit.“ V naší společnosti dochází podle Možného k uniformujícím vlivům, které vytváří

především sériová výroba a reklama jako její nástroj. Důsledkem je masovost a konzumentství. Přesto podle něj došlo k určité individuaci: „Nikdy nebyla česká společnost tak zjevně a sebevědomě různorodá, nikdy v ní nežilo vedle sebe tolik skupin různých životních stylů a nikdy nenabízela takový individualizovaný výběr životního způsobu.“¹⁰⁸

Dále se Možný zabývá např. sledovaností televize a filmů, novinami a knihami, návštěvností divadel apod. Češi patří mezi národy, které ve svém volném čase hodně sledují televizi (lidé starší 15 let stráví sledováním televize denně v průměru tři a čtvrt hodiny, děti ve věku 4 – 14 let v průměru dvě hodiny podle výzkumu agentury Taylor Nelson Sofres Media z roku 2000), ale na druhou stranu také čtení knih.

Některé grafy zobrazuje Příloha VII.

4.5.4 Milan Tuček a kol.: Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí

O změnách životního stylu včetně volného času v období po Sametové revoluci 1989 pojednává kniha „**Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí**“ (2003), konkrétně kapitola nazvaná „**Proměny způsobu života**“ autorů **Jany Duffkové a Milana Tučka**.

Změny v oblasti životního způsobu proběhly (mimo jiné) v důsledku změn životních podmínek: „*Životní podmínky* vytvářejí jakési mantinely, v nichž se život člověka pohybuje, naznačují možnosti a meze pro činnosti a způsoby chování (právě v tomto smyslu lze chápat životní způsob i jako reakci člověka na životní podmínky). Jen obtížně si lze vybavit sféru životních podmínek, která by se po roce 1990 u nás alespoň částečně nezměnila – od zásad společensko-politického uspořádání společnosti přes obsah a strukturu životní úrovně na straně příjmů a na straně výdajů i změny v pojmání rodinného života a partnerských vztahů až po boom „e-sféry“ (elektronická komunikace, obchod, banky). Vzhledem k bezprostřední vazbě životních podmínek a způsobu života se zdá být rovnice „(určitá) změna životních podmínek = (odpovídající) změna životního způsobu“ naprosto logická a nezpochybnitelná. Realita je ovšem o něco složitější, přinejmenším v tom směru, že změna životního způsobu nemusí mít tutéž míru a kvalitu jako změna životních podmínek a nemusí se také projevit v okamžité časové návaznosti – příčinou je především určitá setrvačnost navyklého životního způsobu, neochota, popřípadě i snížená schopnost změnit své dosavadní chování (zejména pochopitelně mezi lidmi vyššího, ale často i středního věku). Životní podmínky se nemění stejně pro celou populaci – v probíhající sociální diferenciaci se otevírají lepší možnosti pro utváření způsobu života pro vrstvy vyšší, horší, a někdy i zhoršující se možnosti pro vrstvy nižší.“¹⁰⁹

Nejvýraznější proměny na poli životního způsobu jsou tyto:

¹⁰⁸ Možný, I.: Česká společnost. Nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života. Praha, Portál 2002, str. 143-145

¹⁰⁹ Tuček, M. a kol.: Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí. Praha, SLON 2003, str. 168

- a) „Přechod od značné uniformity k pluralitě, značné rozšíření jak možností volby (rozšíření spektra možných variant životního způsobu), tak svobody volby samotné (demokratizace společnosti).
- b) Z toho a z probíhající diference objektivních podmínek vyplývající výrazná a stále se ještě rozšiřující a prohlubující *diference* způsobu života jednotlivců a sociálních skupin, která je založena nejen na univerzálních kritériích typu věku či pohlaví (platných i v minulých obdobích), ale stále více také např. na ekonomických a sociálních možnostech různých lidí a jednotlivců. (...) I tradiční diferenciační hlediska se v devadesátých letech poněkud pozměnila ve srovnání s jejich působením v minulosti, a to v souvislosti jak s transformací, tak i modernizací naší společnosti. Například i když generační hledisko je při srovnání způsobu života (včetně trávení volného času) vždy velmi významné, v posledním desetiletí byl tento obecný význam ještě umocněn rozdílem mezi možnostmi a ochotou starších a mladších generací využívat výrazně změněných podmínek. Starší a částečně střední generace je jednak méně ochotná měnit své zažité zvyklosti, jednotlivé prvky svého životního způsobu, jakož i jeho celkové zaměření (jejich zvyklosti se přitom utvářely a upevňovaly především v 50. – 80. letech, za zcela jiných podmínek a okolností), jednak k tomu často už ani nemá ty nejhodnější individuální a sociální předpoklady (např. zdraví nebo příjmy a vzdělání). Mladá generace je naproti tomu podstatně mobilnější a rovněž náchylnější k přejímání vzorů u nás dříve neobvyklých či pouze minimálně zastoupených (namnoze po roce 1989 k nám importovaných), včetně tendencí k jejich jednostrannému přehánění.
- c) Výrazný nárůst významu a síly *ekonomických a sociálně ekonomických* kritérií diference způsobu života. (...) S tím vším souvisí rovněž jisté *rozšíření konzumních tendencí*, případně přímo konzumního způsobu života v mezích, které ekonomické postavení jednotlivců či skupin dovoluje.“¹¹⁰

---

¹¹⁰ Tuček, M. a kol.: Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí. Praha, SLON 2003, str. 169-170

Ve vztahu k životnímu stylu zmiňují autoři také hodnotové orientace, které u lidí v současnosti převažují. Shrnuje je následující tabulka:

Tabulka č. 2: Hodnotové orientace spojené se způsobem života

	Průměr	Směrodatná odchylka	Korelace		
			Věk	Pohlaví	Vzdělání
Být osobně šťasten	7,8	1,5	-0,05	0,03	0,03
Mít dobré bydlení	7,8	1,5	-0,03	0,03	0,02
Mít děti	7,7	2,0	0,07	0,15	0,06
Mít dostatek peněz	7,5	1,5	-0,10	-0,05	-0,03
Mít své soukromí	7,1	1,8	-0,06	0,02	0,02
Být úspěšný v práci	7,1	1,9	-0,16	-0,03	0,16
Být užitečný pro druhé	7,0	1,8	0,03	0,10	0,08
Vytvořit něco, co po mně zůstane	6,8	2,0	0,03	0,02	0,08
Mít co nejlepší vzdělání	6,7	1,9	-0,12	0,05	0,29
Mít dost času pro sebe	6,6	1,9	-0,10	0,00	0,03
Být oblíben ve společnosti	6,3	2,0	-0,13	0,01	0,07
Mít bohatý duševní život	6,3	2,2	-0,02	0,08	0,14
Jezdit na pěknou dovolenou	5,7	2,3	-0,21	-0,01	0,15
Mít auto	5,6	2,7	-0,18	-0,13	0,10
Věnovat se kultuře, umění	5,0	2,2	-0,06	0,10	0,17

[MML 2001], N = 13 037

Zdroj: Tuček, M. a kol.: *Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí*. Praha, SLON 2003, str. 170

Z pořadí jednotlivých položek lze vydělit základní orientace:

- „základní materiální podmínky plus tradiční rodinný život;
- plnohodnotný život orientovaný jak na sebe, tak na prospěch společnosti;
- spotřební (konzumní) orientace.¹¹¹

Hodnotové orientace naznačují vzrůstající individualismus. Podrobnější analýza ukázala také na vztah mezi věkem a zaměřením na spotřebu – mladší generace se více přiklání ke konzumní orientaci.¹¹²

¹¹¹ Tuček, M. a kol.: *Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí*. Praha, SLON 2003, str. 171

¹¹² Tamtéž, str. 171 - 173

Celkové rozložení času lidí v současné společnosti naznačuje následující tabulka:

Tabulka č. 3: Rozložení času v roce 2001

Tabulka A 8.5 Otázka „Které z následujících výroků nejlépe popisují rozložení Vašeho času?“ (odpovědi v řádkových procentech; zbytek do 100 % bez odpovědi)

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
<i>Ženatí</i>						
Dělníci, služby	3,1	30,1	4,5	48,5	9,0	3,3
Střední odborníci	3,6	30,9	3,3	51,2	7,6	2,3
Vyšší odborníci	5,6	34,0	4,7	46,7	6,5	0,9
<i>Vázané</i>						
Dělníci, služby	1,0	33,0	7,5	45,1	9,1	2,8
Střední odborníci	1,2	29,5	8,2	48,1	8,9	2,1
Vyšší odborníci	1,5	27,8	8,1	52,0	5,6	2,0
<i>Svobodní</i>						
Dělníci, služby	7,6	5,9	1,3	42,5	20,5	15,2
Střední odborníci	12,0	8,1	0,6	41,2	15,9	16,6
Vyšší odborníci	19,8	6,3	1,0	49,0	11,5	9,4
<i>Svobodné</i>						
Dělníci, služby	5,0	15,4	0,9	42,5	12,9	12,7
Střední odborníci	6,9	11,8	1,1	48,0	20,4	11,5
Vyšší odborníci	18,3	6,7	3,3	51,7	16,1	6,7

Čísla sloupců: (1) veškerý svůj čas věnuji práci, na nic jiného nemám čas; (2) veškerý svůj čas věnuji práci a rodině; (3) veškerý svůj čas věnuji rodině; (4) svůj čas věnuji práci a rodině a zbývá mi ještě čas na mé zájmy a koníčky; (5) práci věnuji pouze nezbytně nutný čas, zbývá mi hodně času na rodinu, zábavu a koníčky; (6) práci a rodině věnuji pouze nezbytný čas, zbývá mi hodně času na zábavu a koníčky.

[MML 2001], podsoubor ekonomicky aktivních, N = 7 496 (ženatí), 1 705 (svobodní)

Zdroj: Tuček, M. a kol.: *Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí*. Praha, SLON 2003, str. 176

S volným časem úzce souvisí oblast pracovního i vázaného času. Pracovní čas se v období po roce 1989 vyvíjel následujícím způsobem: „Především hned v prvních letech transformace došlo ve všech socioprofesionálních skupinách k nárůstu objemu pracovního času. Na první pohled je zřejmé, že v roce 1993 ve srovnání s rokem 1999 se lidé museli více činit, aby si udrželi přijatelnou životní úroveň. Dělo se tak ovšem diferencovaně. Projevila se souvislost s otevřením prostoru pro budování vlastního podnikání nebo profesní kariéry. S postupem let se však počáteční pracovní vypětí snížilo: ve skupině středních odborníků a rutinních nemanuálních pracovníků (řadových úředníků) na úroveň oficiální délky pracovní doby, mezi dělníky a vlastně i vyššími odborníky na dobu, která oficiální délku překračuje zhruba o 5% (o půl hodiny každý den). Výrazně větší objem pracovní doby mají stále podnikatelé se zaměstnanci a ostatní samostatně činní, u nichž je v obou srovnávaných obdobích

největší vnitřní rozptyl pracovní doby, naznačující i značnou četnost v pravdě extrémního pracovního nasazení.“¹¹³

Změnou bylo v 90. letech také posunutí začátku pracovní doby u velké skupiny obyvatelstva a nové možnosti pracovního poměru – práce na dálku, na částečný úvazek apod.¹¹⁴

Domácím pracím a péči o rodinu dominovali v roce 2003 ženy, které jim v průměru věnovaly 29 hodin týdně, muži 16 hodin týdně (podsoubor ekonomicky aktivních vdaných žen a ženatých mužů). Nejméně se těmto pracem věnovali podnikatelé se zaměstnanci (muži) – jen 9,1 hodin za týden. K porovnání s rokem 1989 slouží retrospektivní subjektivní odhad respondentů. Větší podíl respondentů obou pohlaví soudí, že domácím pracím obětují méně času v roce 2003 v porovnání s rokem 1989.

Tabulka č. 4: Retrospektivní subjektivní odhad respondentů – srovnání let 1989 a 1993

	více času v roce 1993		méně času v roce 1993	
	muži	ženy	muži	ženy
celkem	22,1	13,6	27,0	30,4

Zdroj: Vybráno autorem z Tuček, M. a kol.: Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí. Praha, SLON 2003, str. 180 (část tabulky)

Na poli mimopracovního času přibýlo také aktivit, které jsou zaměřeny na doplňování vzdělání a kvalifikace.¹¹⁵

¹¹³ Tuček, M. a kol.: Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí. Praha, SLON 2003, str. 177-178

¹¹⁴ Tamtéž, str. 179

¹¹⁵ Tamtéž, str. 181

Strukturu volného času zobrazuje tato tabulka:

Tabulka č. 5: Struktura volného času v roce 1999 (v %)

	1	2	3	4	5	6	7	8
Divadla, koncerty, výstavy	-	-	0,8	1,9	5,4	10,1	44,2	37,6
Četba knih	3,6	8,2	15,7	9,9	14,0	10,3	20,0	18,3
Studium jazyků, odborné literatury	1,8	2,6	9,1	7,5	7,5	5,4	10,5	55,6
Sport, vycházky	3,3	4,2	23,4	22,2	19,4	10,9	9,5	7,1
Návštěva restaurací, diskoték	-	1,6	7,8	12,1	14,1	15,3	24,6	24,5
Práce navíc	10,9	5,2	11,7	6,5	12,5	5,1	8,5	39,6
Sledování TV	31,3	32,3	24,6	5,5	3,4	0,9	1,0	1,0
Domácí práce	23,9	14,7	26,4	12,9	8,7	3,3	3,1	7,0
Koníčky, záliby	6,2	7,8	23,8	20,4	15,5	7,8	5,5	13,0
Pasivní odpočinek	3,6	9,4	14,9	18,5	11,8	9,1	9,9	22,8
Schůzky s přáteli	-	3,1	18,4	23,4	30,0	13,1	11,0	1,0
Četba časopisů	3,1	14,6	34,3	20,3	14,1	6,0	2,8	4,8
Práce/hra s počítačem	10,3	5,5	9,6	4,4	5,8	3,1	3,9	57,4
Péče o děti	16,1	9,7	11,9	4,7	5,0	1,3	3,0	48,3

Popis sloupců: (1) 2 a více hodin denně; (2) méně než 2 hodiny denně; (3) několikrát týdně; (4) jednou týdně; (5) několikrát za měsíc; (6) jednou měsíčně; (7) párkrát za rok; (8) vůbec ne.
[Data 1999], podsoubor ekonomicky aktivních, N = 3 092.

Zdroj: Tuček, M. a kol.: Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí. Praha, SLON 2003, str. 182

Obecně lze říci, že značná část populace má sklon k pasivnějšímu trávení volného času. Faktorová analýza odhalila následující tendence:

„1. faktor: orientace na „vyšší“ kulturu spojená s vysokou pracovní angažovaností (samostatné studium, práce s počítačem, návštěva divadel apod., práce navíc, četba knih);

2. faktor: orientace na zábavu a odpočinek (četba časopisů, záliby, koníčky, schůzky s přáteli, pasivní odpočinek, sport, vycházky, sledování televize, diskotéky, zábavy, restaurace);

3. faktor: orientace na děti a domácnost (domácí práce, péče o děti, četba knih – ne zábavy, pasivní odpočinek).

Jednotlivé orientace (vlastně „životní styly“), které jsou až překvapivě logicky konzistentní, jsou jednak navzájem nezávislé, jednak vyčerpávají jen 48% variance aktivit trávení volného času. Nezávislost znamená, že v každodenním prožívání jedna orientace nevyklučuje druhou, že životní styl (každodennost) jednotlivých lidí je výslednicí různých kombinací uvedených orientací. Nízké procento vyčerpané variance znamená, že faktorové řešení postihuje jen menší část rozmanitosti

chování lidí ve volném čase. Z obojího plyne, že výrazným charakteristickým rysem současné české společnosti je *značná různorodost v trávení volného času*.¹¹⁶

Autoři se také zabývali subjektivním vnímáním změn ve volném čase: „Vydeme-li z vlastního hodnocení změn v trávení volného času, zjišťujeme, že udánlivě došlo k daleko výraznějším posunům v každodenním prožívání volného času, než dokládaly frekvence činností.“¹¹⁷

Tabulka č. 6: Vlastní hodnocení změn ve volném čase

Tabulka A 8.19 Otázka „Kolik času ve srovnání s rokem 1989 věnujete následujícím aktivitám?“ v %*

	Méně	Více
Divadla, koncerty, výstavy	30,2	5,3
Četba knih (beletrie)	22,7	7,3
Studium jazyků, odborné knihy	18,5	9,8
Šport, vycházky	22,5	13,6
Restaurace, taneční zábavy	32,6	5,7
Práce mimo pracovní dobu	11,3	25,2
Sledování televize	15,3	20,2
Domácí práce, zahrada, chalupa	13,4	21,5
Koníčky	25,4	11,8
Pasivní odpočinek	18,6	11,0
Schůzky s přáteli	19,9	7,4
Četba časopisů	14,8	15,0
Práce s počítačem	7,8	21,4
Péče o děti	30,2	17,4

*) zbytek do 100 % je „stejně“
[Data 1999]

Zdroj: Tuček, M. a kol.: Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí. Praha, SLON 2003, str. 194

Celkově lze shrnout, že podle dotázaných došlo k těmto změnám:

- „výrazně narostlo pracovní vytížení;
- výrazně se snížily všechny kulturní a seberozvojové aktivity;
- zvýšilo se pasivní trávení volného času, přičemž ovšem ubyl prostor pro vlastní odpočinek (nicnedělání).“¹¹⁸

¹¹⁶ Tuček, M. a kol.: Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí. Praha, SLON 2003, str. 182-183

¹¹⁷ Tamtéž, str. 193

¹¹⁸ Tamtéž, str. 194

4.5.5 Proměny české dovolené

Značnou proměnou prošla také česká dovolená. Především na počátku 90. let docházelo v důsledku otevření našich hranic směrem na Západ k masovým výjezdům do těchto zemí bez ohledu na podmínky, ve kterých lidé svou dovolenou trávili (šlo zkrátka o to vyjet „za každou cenu“). Situace se uklidnila v průběhu 90. let a Češi se začali více soustředit na kvalitu zahraničních dovolených. Na konci 90. let začala vzrůstat obliba tuzemských pobytů a své místo si udržela i dovolená na chatě či chalupě. Na trávení dovolené mají největší vliv ekonomická kritéria (např. příjem, ekonomická sebeidentifikace domácnosti) a věk.¹¹⁹

Agentura **STEM/MARK** prováděla v roce 2004 výzkum dovolené, z něhož vyplývá, že 38% Čechů tráví dovolenou na chatě nebo na chalupě, výhradně do zahraničí cestuje zhruba 25% lidí, pětina české populace střídá tuzemské a zahraniční destinace.¹²⁰

Také agentura **Gfk** se rovněž zabývala výzkumem dovolené: „**V roce 2008 plánovalo zahraniční dovolenou v následujících 12 měsících 48 % osob, kdežto v roce 2003 to bylo jen 42 % obyvatel. K nárůstu, byť mírnému, za sledované období došlo i u tuzemské dovolené, a to z 50 % na 54 %.**“¹²¹

4.5.6 Volný čas mládeže

Volným časem mládeže se zabývá **Petr Sak**, a to jednak v knize nazvané „**Proměny české mládeže**“ z roku 2000, jenž mapuje výzkumy mládeže, dále pak společně s **Karolínou Sakovou** v knize „**Mládež na křižovatce. Sociologická analýza postavení mládeže ve společnosti a její úlohy v procesech evropeizace a informatizace.**“ z roku 2004.

Mládež jako nositel životního stylu a tedy i volného času má svá specifika: „Sociální pozice dětí a mládeže, pro kterou je charakteristická nízká zakotvenost v systému sociálních rolí, umožňuje mládeži oproti dospělým větší sociální flexibilitu a dynamiku. V žádném dalším životním období není jedinec schopen zajímat se o tak široké spektrum zájmových aktivit jako v dětství a mládí. Ve srovnání s dospělostí se dětství a mládí vyznačuje větší zájmovou pluralitou. Další vývoj jde spíše cestou redukce zájmového spektra a prohlubování určitého zájmu. Základní zájmová orientace ve smyslu obsahovém, ale i ve smyslu aktivní životní pozice se tvoří v mládí. Životní způsob a volný čas jedince v dospělosti je modifikací danou vývojem a rolmi spojenými s určitou životní fází. Sféra volného času dětí a mládeže a obsahové naplnění jejich volného času má proto význam pro celoživotní

¹¹⁹ Odstavec sepsán na základě textů Tuček, M. a kol.: Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí. Praha, SLOAN 2003, str. 197-199 a Duffková, J., Urban, L., Dubský, J.: Sociologie životního stylu. Plzeň, Aleš Čeněk 2008, str. 156

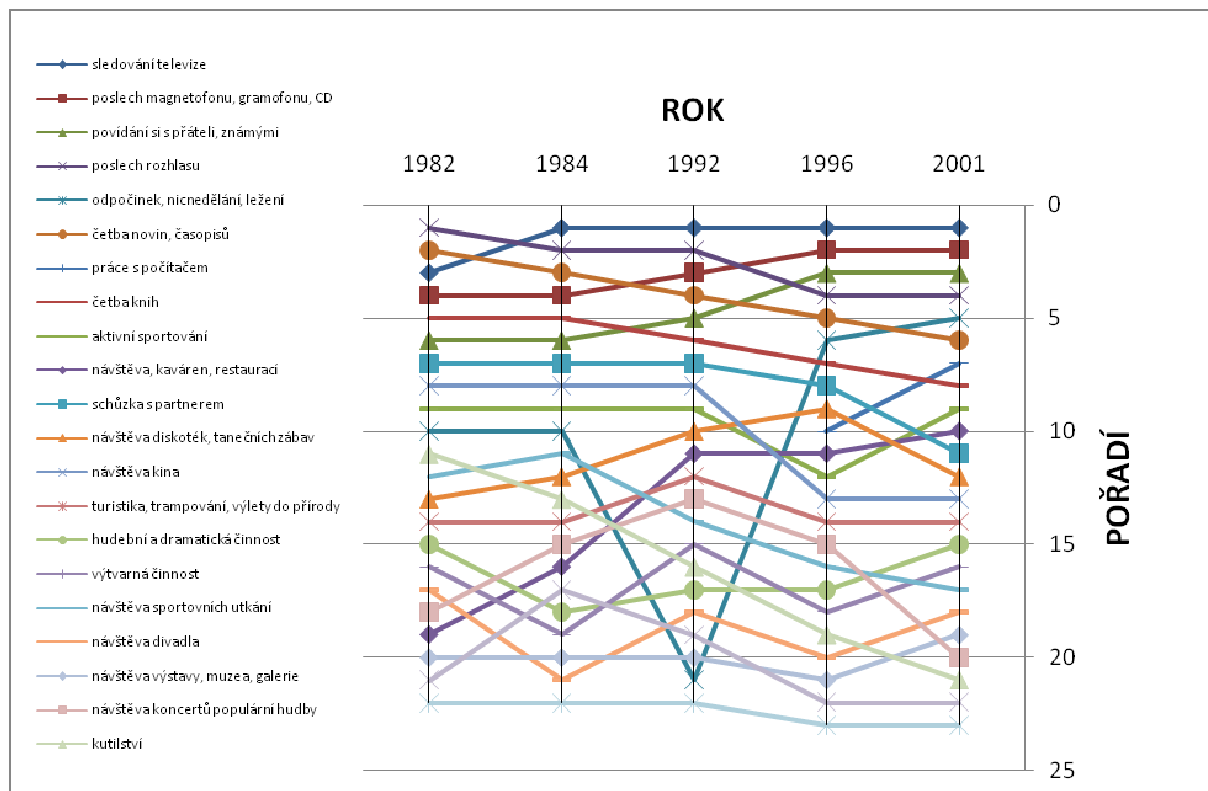
¹²⁰ <http://www.stemmark.cz/archive.htm>

¹²¹ http://www.gfk.cz/public_relations/press/press_articles/004345/index.cz.html

orientaci člověka. O vyhraněné profesní orientaci v dospělosti vypovídá obsah volného času v dětství a v mládí.¹²²

Vývoj oblíbenosti aktivit volného času mládeže mapuje následující graf.

Graf č. 3: Pořadí aktivit volného času mládeže ve věku od 15 do 18 let 1982 - 2001

Zdroj: Graf sestaven autorem na základě dat v Sak, P.: *Proměny české mládeže*. Praha, Petrklíč 2000, str. 134, 142 a Sak, P., Saková, K.: *Mládež na křižovatce. Sociologická analýza postavení mládeže ve společnosti a její úlohy v procesech evropeizace a informatizace*. Praha, Svoboda Servis 2004, str 63

Z grafu je možné vyčíst, že první a poslední položka, tedy „sledování televize“ a „návštěva koncertů vážné hudby“, vykazují u mládeže ve věku 15 až 18 let jistou stálost těchto pozic. V tomto ohledu se ale mládež od celkové populace neliší. Položky, které ve sledovaném období nabyly větší popularity, jsou např. poslech hudby v domácím prostředí (lepší vybavenost domácností) nebo udržování sociálních kontaktů mimo domov a rodinu („povídání si s přáteli, známými“, „návštěva kaváren, restaurací“), kterým právě mladí lidé přikládají vysokou důležitost. Naopak klesající tendence se dá vysledovat u položek „poslech rozhlasu“, „četba novin, časopisů“ a „četba knih“, „návštěva kina“, „kutilství“, „návštěva sportovních utkání“. Některé položky prochází střídavými obdobími větší či menší oblíbenosti. Snad nejvýrazněji proměnlivý charakter lze zaznamenat u položky „odpočinek, nicnedělání, ležení“, ve které došlo k hlubokému propadu oblíbenosti v roce 1992, což zřejmě souvisí se sociálně politickými změnami v naší zemi. Lze předpokládat, že úbytek všelijakých

¹²² Sak, P.: *Proměny české mládeže*. Praha, Petrklíč 2000, str. 133

omezení, která platila za bývalého režimu, vedla mladé lidi ke snaze maximálně využít svůj čas. Rovněž k tomu mohlo přispět rozšíření možností trávení volného času a pronikání zahraničních trendů (např. obliba koncertů populární hudby nabyla v tomto roce svého maxima, od té doby má klesající tendenci).

4.5.7 Výzkumné agentury a organizace

Výzkumem volného času se v současnosti zabývají různé agentury, zaměřené na výzkum trhu, veřejného mínění, mediální výzkum apod. Jejich tiskové zprávy mohou poskytnout dílčí informace o volném čase.

Centrum pro výzkum veřejného mínění (CVVM; výzkumné oddělení Sociologického ústavu AV ČR) v roce 2004 zjišťovalo, jakým způsobem lidé tráví svůj volný čas. Z výsledků lze sestavit žebříček aktivit od nejčastějších po méně časté, přičemž jejich intenzita zde nebyla zjišťována.

Tabulka č. 7: Nejčastější aktivity volného času podle CVVM 2004

Aktivita	% ze všech případů
televize	37,2
sport aktivně	32,8
čtení (literatura, knihy, noviny, časopisy)	26,7
rodina	24,4
zahradka	17,3
s přáteli, kamarády, známými	15,6
domácí práce, péče o domácnost	13,5
procházky	11,9
studium, učení, psaní diplomové práce	7,1
kino, divadlo, výstavy apod.	7,1
ruční práce	7
odpočinek, relaxace, spánek	6,7
kutilství, drobné opravy v domácnosti	6,4
počítač (programování, počítačové hry)	6,3
zájezdy, výlety, cestování, dovolená	6,2
jiná odpověď	4,5
chata, chalupa	4,4
v hospodě, baru, kavárně, (u piva...)	4,2
v lese, na houbách	3,8
diskotéky, tancovačky a podobné kulturní	3,5

Zdroj: Upraveno autorem z http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100435s_oz50113.pdf

Centrum pro výzkum veřejného mínění rovněž dlouhodobě zjišťuje frekvenci některých aktivit volného času.

Tabulka č. 8: Některé činnosti volného času, které lidé vykonávali 1x týdně podle CVVM 1991 – 2004 (v %)

	1991	1994	1995	1997	2001	2004
čtení časopisů	X	76	73	77	71	70
poslech nahrávek	58	51	48	56	57	49
věnuje se svým koníčkům	X	60	58	54	53	47
cvičení, sportování	X	39	43	33	44	34
setkávání se s přáteli, sousedy, známými	X	51	51	48	42	45
čtení knížek	29	39	41	42	41	43
zvyšování odborných a jazykových znalostí	X	24	26	24	29	27
chození na výlety do přírody, turistika	X	21	22	21	23	23
návštěva vinárny, kavárny, restaurace	X	17	20	19	17	21

Pozn.: Dopočet do 100 % v každém políčku jsou ostatní odpovědi, x značí, že položka v roce 1991 nebyla sledována.

Zdroj: Tabulka upravena autorem z http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100351s_oz40426.pdf

Tabulka č. 9: Některé činnosti volného času, které lidé vykonávali 1x měsíčně a častěji podle CVVM 1991 – 2004 (v %)

	1991	1994	1995	1997	2001	2004
návštěva veřejné knihovny	27	23	24	24	28	25
návštěva kina	34	26	20	19	18	21
návštěva koncertu populární hudby	9	9	7	10	8	10
návštěva divadla	8	7	5	7	8	10
návštěva galerie, výstavy výtvarného umění	6	5	4	6	5	5
návštěva koncertu vážné hudby	3	4	5	3	5	5

Pozn.: Dopočet do 100 % v každém políčku jsou ostatní odpovědi.

Zdroj: Tabulka upravena autorem z http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100351s_oz40426.pdf

Lidé se podle CVVM čím dál více věnují čtení knížek a zvyšování odborných a jazykových znalostí. Pokles lze zaznamenat u čtení časopisů, v roce 2004 však tuto činnost vykonává jednou týdně 70 % dotázaných. Obdobně se jeví i různé koníčky, jimž se lidé věnují stále méně, ale jednou týdně se je ve zmiňovaném roce pěstovalo 47 % respondentů.. Oblíbené jsou rovněž takové aktivity jako poslech nahrávek a setkávání se s přáteli, sousedy a známými (okolo 45 % dotázaných). V měsíčních aktivitách lze zaznamenat výraznější změnu jen u návštěv kina – dochází k poklesu. Čtvrtina respondentů, která měsíčně navštěvuje veřejnou knihovnu, rovněž dle mého názoru svědčí o oblíbenosti četby u české populace.

Z výzkumů CVVM lze také zjistit, že lidé přikládají volnému času poměrně velký význam, a to především mladší generace.¹²³

Společnost **INCOMA** (součástí Gfk) informovala v roce 2006 o nárůstu volného času: „Zatímco v roce 2002 lidé ve věku 15–44 let uváděli průměrně 28 hodin volného času týdně, v roce 2006 vzrostlo toto číslo až na 31 hodin. Muži mají více volného času než ženy. Největším objemem volného času disponují mladí lidé do 21 let, kteří uvedli dokonce 37 hodin týdně. Drtivá většina oslovených tráví volný čas nejraději se svými blízkými, ať již je to rodina nebo přátelé.“¹²⁴

Dále se výzkumem volného času (konkrétně např. trávením dovolené, nakupováním, sportem, televizní sledovaností apod.) zabývají agentury **Gfk**, **STEM/MARK**, **Median**, **Mediaresearch** a mnoho dalších. Jde většinou o komerční výzkumy, jejichž výsledky bývají přístupné veřejnosti jen zřídka.

5. Shrnutí

---

¹²³ Např. tisková zpráva „Hodnotové orientace české veřejnosti“ dostupná na http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100433s_ov50107.pdf nebo „Co je v našem životě důležité“ dostupná na http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100217s_ov30512.pdf

¹²⁴ <http://www.incoma.cz/cz/ols/reader.aspx?msg=671&lng=CZ&ctr=203>

Volný čas, jenž je od 60. let 20. století cílem výzkumů mimo jiné i v české společnosti, vznikl až s nástupem modernity. Postupně se stal součástí životního stylu mas (přestává být výsadou pouze úzkých společenských vrstev), je individualizovaný a často bývá stavěn do opozice k práci. V předmoderní době sice nelze hovořit o volném čase v dnešním smyslu slova, přesto je tématem prací různých myslitelů už od Antiky. Ve dvacátém století na něj vzniká mnoho odlišných názorů (ne vždy ztotožňujících se s myšlenkou opozice pracovního a volného času) a v 60. letech lze hovořit o sociologii volného času jako o samostatné sociologické disciplíně. Za jejího zakladatele je považován Joffre Dumazedier („Vstříc společnosti volného času? 1962). Tématem času se ovšem zabývali již klasické sociologie (např. Marx, Simmel, Sombart, Durkheim, Gurvitch a další).

Volný čas je součástí životního stylu jeho nositele (jímž může být jak jedinec, tak i skupina nebo společnost). Stejně tak nadřazeným oborem sociologie volného času je sociologie životního stylu.

Výzkumy byly v části věnované vývoji sociologického zkoumání volného času v české společnosti záměrně rozděleny do dvou velkých celků: první zachycuje dobu, v níž panoval určitý diktát budování socialistického způsobu života, druhý celek zahrnuje dobu, která se vyznačuje relativně liberálním přístupem. Takto působí obě období na první pohled, skutečnost je ale o něco složitější.

Myslím, že reálnou situaci dobře vystihl Ivo Možný: „Despotický socialismus měl normativní představu „socialistického životního způsobu“, ale byly to naivní malovánky čehosi, v co nikdo nevěřil. Na jejich pozadí se však stejně rozvinulo něco jako reálný socialistický životní způsob – většinová pragmatická reakce na šance a limity, které doba tehdy člověku vtlačovala. A stejně tak si vytváří i naše doba na pozadí naivních malovánek z reklamních billboardů a TV klipů jakýsi reálný kapitalistický životní způsob *Made in ČR*.“¹²⁵

V prvním „socialistickém období“ se měl člověk ve svém volném čase věnovat především sebevzdělávání, sebezdokonalování, zvyšování kvalifikace apod., data ovšem ukazují, že se lidé těmto aktivitám věnovali poměrně málo. Řada autorů tehdejší doby si na tento fakt stěžuje a upozorňuje na nutnost změny v této oblasti. Paradoxem ovšem je, že od roku 1989 se lidé věnují sebevzdělávacím aktivitám více, než v předešlé době, protože jsou motivováni lepší pozicí na trhu práce. V následujícím „kapitalistickém období“ je na prvním místě svoboda jednotlivce, který má se svým volným časem nakládat dle svého uvážení. Oproti předchozímu období jde skutečně o velkou míru svobody (která se projevila hned v prvních letech transformace ve snaze co nejvíce využít čas), ale ta je postupně čím dál více, avšak velmi nenápadně, svazována reklamou a dalšími marketingovými nástroji.

---

¹²⁵ Možný, I.: Česká společnost. Nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života. Praha, Portál 2002, str. 145

Na základě těchto skutečností lze popsat i vývoj výzkumu volného času. V „socialistickém období“ šlo především o zjišťování dat o volném čase pro plánování změn v této sféře, jenž byla součástí směřování k všestrannému a humanizovanému člověku, konkrétněji pak např. ke stírání rozdílů mezi městem a venkovem, k řešení nebo dořešení urbanistických plánů apod. Výzkumy byly v této době prováděny výhradně státními organizacemi (např. Ústřední komise lidové kontroly a statistiky, Ústav pro výzkum kultury, Ústav pro filozofii a sociologii ČSAV, Výzkumný ústav výstavby a architektury atd.). V 90. letech a na počátku nového tisíciletí lze zaznamenat zvýšený zájem o společenské proměny v rámci transformace české společnosti, včetně problematiky volného času (Tuček, Duffková, Možný atd.), postupně ale převládá komerční výzkum, jenž slouží ke zmapování trhu. Právě např. marketingový nebo mediální výzkum věnuje v současnosti volnému času poměrně velkou pozornost (o tom svědčí např. „Leisure Forum 2006 – První konference na téma managementu zábavy a volného času v ČR“¹²⁶), avšak jeho výsledky bývají většinou určeny jen zrakům klienta zpracovatelské agentury. Nadále realizují kromě komerčních subjektů výzkumy volného času také státní organizace (např. Sociologický ústav AV ČR). Možnosti výzkumů se oproti dřívějším dobám zlepšují díky technické vybavenosti - především počítače umožňují lepší práci s daty a podrobnější analýzy.

Přestože to není primárním záměrem této práce, lze z uvedených výzkumů vysledovat určité změny samotného volného času. Na konci 60. let byl zaveden pětidenní pracovní týden s osmihodinovou pracovní směnou. Volná sobota představovala největší převrat v kvantitě volného času v celém sledovaném období. V 70. a 80. letech se mnoho lidí ve svém volném čase uzavíralo do kruhu rodiny či přátel (velice populárním bylo „chataření a chalupaření“, které poskytovalo možnost vyhnout se hromadným a veřejným aktivitám).¹²⁷ Předpokládám, že na počátku 90. let byl (denní) volný čas pro nemalou skupinu lidí v důsledku vysokého pracovního vytížení odsunut do pozadí. Avšak dovolená prošla jinou změnou – lidé se po roce 1989 chopili šance vyjet na Západ (často za jakýchkoliv podmínek), která jim byla dříve odpírána, a prováděli to doslova masovým způsobem. V průběhu 90. let se situace uklidnila.

Kvalitativní proměny volného času jsou způsobeny především neustálým rozšiřováním spektra aktivit, jehož nárůst do značné míry vychází z technického pokroku. Nejčastější volnočasovou aktivitou je od 80. let sledování televize. Vývoj po roce 1989 také ukázal, že lidé se řídí velkou měrou stereotypy, tedy zažitými způsoby trávení volného času (výjimku tvoří mladá generace, která je více

---

¹²⁶ „Impulzem ke vzniku této konference je **celosvětový boom na trhu volného času a zábavy**, který se rozhodně nevyhýbá ani České republice. Jestliže v rámci EU lidé v průměru věnují na zábavu a volný čas desetinu svých rodinných příjmů, pak **obyvatelé ČR se podle údajů Eurostatu chovají dokonce nadprůměrně**. Rovněž globální výzkum životního stylu GfK Roper Reports Worldwide signalizuje, že v české populaci jsou nadprůměrně zastoupeni zákazníci ze segmentu "FUN SEEKERS", který je ideální cílovou skupinou pro volnočasová zařízení.“ – celá tisková zpráva dostupná na <http://www.incoma.cz/cz/ols/reader.aspx?msg=646&lng=CZ&ctr=203>

¹²⁷ Tuček, M. a kol.: Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí. Praha, SLON 2003, str.

přizpůsobivá, a snadněji podlehne novým trendům). Posun nastal především jako přirozená reakce na změněné podmínky. Volný čas se stále vyznačuje velkou variabilitou.

Porovnávání údajů za tak dlouhé období je vzhledem k rozdílným přístupům i zkoumaným populacím velice obtížné. V následující tabulce se přesto snažím podat určitou informaci o množství volného času (avšak jen velmi orientační vzhledem ke specifikům jednotlivých výzkumů, ze kterých jsem údaje čerpala).

Vývoj kvantity volného času (podsoubory ekonomicky aktivních)

	60. léta ¹	70. léta ²	80.léta ³	1998 ⁴	2002 ⁵	2006 ⁵
počet hodin volného času za týden	24,9	30,8	32,56	31,05	28	31

Vysvětlivky: ¹ šetření ÚKLKS 1961 - průměr za dělníky, dělnice, zaměstnance, zaměstnankyně členy a členky JZD v zimním a letním období

² výzkum Ostravy - průměr zaměstnaných mužů a žen

³ podle FSÚ a ČSÚ 1979/1980 (Hubáček, O., Růžička, R.: Volný čas pražské populace.) - hodnota pro ČSSR

⁴ MML 1998

⁵ Incoma

Zdroj: Tabulka sestavena autorem na základě dat z Filipcová, B.: Člověk, práce, volný čas. Praha, Svoboda 1966, str. 126, Filipcová, B. a kol.: Volný čas a kultura v průmyslovém městě (Současnost a perspektivy). Praha, Ústav pro kulturně výchovnou činnost 1974, str. 34, Hubáček, O., Růžička, R.: Volný čas pražské populace. Územní aspekty životního způsobu v současné etapě vývoje ČSSR. Praha, Československá sociologická společnost při ČSAV 1988, str. 91, Tuček, M., Friedlanderová, H., MEDIAN: Češi na prahu nového tisíciletí. Praha, SLON 2000, str. 110-111, <http://www.incoma.cz/cz/ols/reader.aspx?msg=671&lng=CZ&ctr=203>

Nepochybně však lze říci, že v obou období byl volný čas považován za důležitou sféru života lidí, a pro člověka má velkou hodnotu. To je podle mého názoru způsobeno pocitem nedostatku času, který je tolik příznačný pro dnešní uspěchanou dobu.

6. Závěrečná doporučení k výzkumu volného času

Z předešlého vývoje výzkumů lze sestavit výčet způsobů, kterými je možné volný čas zkoumat (jde rovněž o možné pohledy na problematiku volného času):

- **Rozsah** – jde zpravidla o počet hodin volného času za týden (je vhodné samostatně zkoumat všední dny a víkendové dny, protože mezi nimi bývá značný rozdíl).
- **Struktura** – zkoumají se jednotlivé aktivity volného času (baterie aktivit), které jsou následně řazeny do kategorií (kulturní, sportovní, vzdělávací aktivity apod.). U jednotlivých aktivit lze zjišťovat jednak intenzitu (škály frekvence aktivit, např. více než 2 hod. denně, méně než 2 hod. denně, týdně, měsíčně, vůbec ne apod.), jednak pořadí (může se stanovit na základě k tomu vytvořeného indexu, např. váženého průměru, nebo má respondent za úkol zařadit aktivity podle oblíbenosti na 1., 2. a 3. místo). Rovněž se lze respondentů ptát na to, zda (a jakou) mají ve svém volném čase dominantní činnost.
- **Prostorové hledisko** – zjišťuje se prostředí, ve kterém jsou činnosti volného času vykonávány, nejčastěji doma a mimo domov, ale také např. ve které části města apod.
- **Subjektivní hodnocení volného času** – cílem je zjistit zda je respondent např. spokojen s množstvím volného času (pocit dostatku/nedostatku), pro co by obětoval svůj volný čas, jaké potřeby volný čas naplňuje nebo jaké překážky mu brání v realizaci činností volného času. Subjektivní hodnocení změn (např. méně/více vykonává určitou aktivitu než dříve) může rovněž přinést zajímavé výsledky, máme-li k dispozici objektivní data k porovnání.

V souvislosti s volným časem se sledují sociodemografické faktory, např. pohlaví, věk (specifickým nositelem je mládež), socioprofesionální zařazení, vzdělání, místo bydliště (město/venkov), apod., ale důležité jsou i další faktory, např. hodnotové orientace, pracovní doba, aktivity vázaného času, vybavenost domácností, občanská vybavenost apod., které mají na trávení volného času vliv. Při interpretaci výsledků výzkumu volného času je rovněž vhodné sledovat roční období, ve kterém byl výzkum proveden, protože to může mít také značný vliv.

Nejčastější technikou používanou ve výzkumu volného času je standardizovaný dotazník a standardizovaný rozhovor. Jelikož jde ale o výpověď respondenta o sobě, může dojít ke zkreslení (respondentova výpověď nemusí odpovídat realitě). Objektivnější a přesnější technikou se zdá být časový snímek, kdy lidé zaznamenávají jednotlivé činnosti dne do záznamového archu. Tato technika je ovšem velmi náročná (zvláště při větším počtu respondentů), avšak její použití v kombinaci s dotazníkem nebo řízeným rozhovorem se zdá být nejvhodnějším způsobem výzkumu volného času.

Pokud bych chtěla srovnávat data za období od 60. let po současnost, byl by to úkol takřka nemožný. Výzkumy se liší právě pohledem na problematiku volného času, používají např. rozdílné baterie činností, frekvenční škály apod. Pro zachycení určitého vývoje by byl proto vhodný longitudinální výzkum, který by opakovaně používal stejné techniky a metody, a zajistil by tak srovnatelnost získaných údajů. Bylo by ovšem potřeba, aby takový výzkum dokázal zachytit i nové způsoby trávení volného času. Myslím, že komplexní výzkum této časové sféry by měl rovněž zahrnovat jak objektivní (nebo alespoň co nejobjektivnější), tak subjektivní hledisko volného času, to znamená zkoumat nejen reálný stav volného času, ale také jeho prožívání, názory a postoje k němu.

V dnešní době dominuje komerční výzkum volného času. Rozvíjí se oblast průmyslu a managementu zábavy a volného času, pro něž je výzkum podstatný. Dále má význam pro oblast pedagogiky volného času. Jak již bylo řečeno, děti a mladí lidé jsou velmi přístupní novým trendům, které, jak se ukazuje, nemusí být vždy pozitivní (příkladem může být např. negativní působení internetu), proto je vhodné učit je, aby se těmto vlivům vyvarovali. Tento obor ale není určen výhradně dětem a mladým, zaměřuje se na lidi všech věkových kategorií. Pedagogové volného času působí např. v oblasti sdělovacích prostředků, zdraví, kondice a sportu, gastronomii, ubytování a zábavy, v cestovním ruchu a v mnoha dalších.¹²⁸ Zkoumání volného času je podstatné rovněž pro zjišťování životního stylu lidí.

Důležité je podle mě také zachycovat vývojové trendy. Bylo by až příliš zjednodušující tvrdit, že volný čas vypovídá o stavu společnosti. Nelze určit, která z determinant volného času hraje větší roli, ale jeho povaha nastiňuje povahu společnosti v té míře, v jaké se v něm uplatňují podmínky vytvářené společností a jedinec jako společenská bytost. Česká společnost nabízí k trávení volného času čím dál lepší podmínky v tom smyslu, že spektrum možností, jak ho trávit, se neustále rozšiřuje. Lidé na tyto podmínky reagují, což se projevuje obrovskou variabilitou způsobů trávení volného času. Sklon k pasivitě, jenž lze u nás mimo jiné zaznamenat, může být zapříčiněn mnoha faktory, které by vyžadovaly hlubší analýzu. Myslím, že jednou z příčin může být i reklama, která do jisté míry prosazuje myšlenku, že člověk má směřovat k co nejpohodlnějšímu a nejjednoduššímu způsobu života. Otázka vlivu reklamy na volný čas by mohla být podle mě hlouběji sociologicky rozpracována.

---

¹²⁸ Važanský, M., Smékal, V.: Základy pedagogiky volného času. Brno, Paido 1995

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY:

- Cejp, M.: Postoje české veřejnosti k hodnotě, funkci a náplni volného času. Praha, Ústav pro výzkum kultury 1974
- Červinka, A. a kol.: Práce a volný čas. Praha, Nakladatelství politické literatury 1966
- Disman, M.: Volný čas a kulturní život. Praha, Krajské osvětové středisko středočeského KNV 1966
- Duffková, J., Urban, L., Dubský, J.: Sociologie životního stylu. Plzeň, Aleš Čeněk 2008
- Filipcová, B.: Člověk, práce, volný čas. Praha, Svoboda 1966
- Filipcová, B. a kol.: Volný čas a kultura v průmyslovém městě (Současnost a perspektivy). Praha, Ústav pro kulturně výchovnou činnost 1974
- Filipcová, B., Filipec, J.: Různoběžky života. Zápas o socialistický životní způsob. Praha, Svoboda 1976
- Filipec, J., Filipcová, B.: Socialistický způsob života – skutečnost i program. Praha, Horizont 1980
- Gurevič, A.J.: Kategorie středověké kultury. Praha, Mladá fronta 1972
- Havlová, J.: Profesní dráha ve 20. století. Úvod do sociologie povolání. Praha, Karolinum 1996
- Holda, D.: Rok 2000. Hodnoty a perspektivy mládeže v ČSSR. Praha, Mladá fronta 1988
- Librová, E.: Volný čas obyvatel sídlišť ČSR. Praha, Výzkumný ústav architektury 1986
- Machonin, P., Tuček, M. a kol.: Česká společnost v transformaci. Praha, SLON 1996
- Možný, I.: Česká společnost. Nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života. Praha, Portál 2002
- Pácl, P.: Sociologie životního způsobu. Praha, SPN 1988
- Randlíková, A.: Zájmové umělecké aktivity mládeže. Praha, Ústav pro výzkum kultury 1980
- Sak, P.: Proměny české mládeže. Praha, Petrklíč 2000
- Sak, P., Saková, K.: Mládež na křižovatce. Praha, Svoboda Servis 2004
- Selucký, R.: Člověk a jeho volný čas. Pokus o ekonomickou formulaci problému. Praha, Československý spisovatel 1966
- Šubrt, J.: Čas a společnost. Praha, ISV 2002

Tuček, M. a kol.: Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí. Praha, SLON 2003

Tuček, M., Friedlanderová, H.: Češi na prahu nového tisíciletí. Praha, SLON 2000

Važanský, M., Smékal, V.: Základy pedagogiky volného času. Brno, Paido 1995

Veselá, J.: Základy sociologie volného času. Pardubice, Univerzita Pardubice, Fakulta ekonomicko-správní 1999

Zich, F.: Co s volným časem? Praha, PRESSFOTO 1978

Odborné články a příspěvky:

Dumazedier, J.: Volný čas. Sociologický časopis 1966, roč. 2, č. 3

Hubáček, O., Růžička, R.: Volný čas pražské populace. Územní aspekty životního způsobu v současné etapě vývoje ČSSR. Praha, Československá sociologická společnost při ČSAV 1988

Linhart, J., Vítěčková, J.: Vývoj pracovní, mimopracovní doby a volného času v socialistickém Československu. Sociologický časopis 1975, roč. 11, č. 4

Rendlová, E., Vítěčková, J.: Struktura každodenních činností – základní charakteristika způsobu života. Sociologický časopis 1977, roč. 13, č. 3

Slovníky:

Jandourek, J.: Sociologický slovník. Praha, Portál 2001

Velký sociologický slovník, díl I. Praha, Karolinum 1996

Dále byla použita data z výzkumu Šetření třídní a sociální struktury 1984.

SEZNAM PŘÍLOH:

Příloha I: Struktura časového fondu dle výzkumu ÚKLKS 1961

Příloha II: Některé výsledky výzkumu ÚKLKS 1961 podle Červinka, A. a kol.: Práce a volný čas. Praha, Nakladatelství politické literatury 1966

Příloha III: Výzkum Ostravy 1967 – 1970

Příloha IV: Jednotlivé činnosti volného času ve výzkumu ÚVK 1974

Příloha V: Struktura časového fondu Pražanů 1976 – 1977

Příloha VI: Využití volného času obvateli ČSSR a Prahy z příspěvku Hubáček, O., Růžička, R.: Volný čas pražské populace

Příloha VII: Některé grafy uvedené v Možný, I.: Česká společnost. Nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života. Praha, Portál 2002

PŘÍLOHY

Příloha I: Struktura časového fondu dle výzkumu ÚKLKS 1961

Tabulka č. 1: Výsledky výzkumu ÚKLKS 1961 – celková struktura časového fond

Ukazatel	Dělník	Zaměstnanec	Dělnice	Žena v do- mácnosti		Člen JZD		Členka JZD	
				letní	zimní	letní	zimní	letní	zimní
Pracovní čas celkem (v hodinách a minutách) Podíl z celkového časového týdne, fondu v %	53,16 31,7	53,13 31,7	46,35 27,7	—	—	66,38 39,7	52,37 31,3	50,15 29,9	34,17 20,4
Obnova pracovní síly	68,24	66,52	64,42	75,13	68,28	63,54	68,28	61,18	65,24
Práce v mimopracovním čase	12,19	11,59	37,56	13,07	14,09	13,07	14,09	14,40	49,10
Volný čas	34,01	35,56	18,47	28,46	32,46	24,21	32,46	14,07	19,09
Obnova pracovní síly	40,7	39,8	38,5	44,8	40,8	38,0	40,8	36,5	38,9
Práce v mimopracovním čase	7,3	7,1	22,6	37,7	8,4	7,8	8,4	25,2	29,3
Volný čas	20,2	21,4	11,2	17,1	19,5	14,5	19,5	8,4	11,4
Struktura času věnovaného obnově									
Celkem	68,24	66,52	64,42	75,13	68,28	63,54	68,28	61,18	65,24
Jídlo a spánek	60,53	59,28	56,49	62,28	62,27	59,01	62,27	55,54	58,01
Péče o sebe a zdravotní péče	5,18	4,56	5,01	5,21	4,59	3,50	4,59	3,50	4,54
Péče o dítě	2,13	2,28	2,52	7,24	1,02	0,31	1,02	1,34	2,29
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Jídlo a spánek	89,0	88,9	87,8	83,1	91,2	92,4	91,2	91,2	88,7
Péče o sebe a zdravotní péče	7,8	7,4	7,8	7,1	7,3	6,8	7,3	6,3	7,5
Péče o dítě	3,2	3,7	4,4	9,8	1,5	0,8	1,5	2,5	3,8
Spánek	53,39	52,2	50,58	—	54,28	51,22	54,28	49,20	51,20
Jídlo	7,14	7,08	5,51	—	7,59	7,39	7,59	6,34	6,41
Péče o sebe	3,34	3,49	3,26	—	3,15	3,01	3,15	2,51	3,04

Tabulka č. 9

Struktura času věnovaného domácímu pracím a množství volného času

Ukazatel	Dělník	Zaměstnanec	Dělnice	Žena v do- mácnosti		Člen JZD		Členka JZD	
				letní	zimní	letní	zimní	letní	zimní
Domácí práce celkem	9,00	9,05	35,48	58,08	7,12	5,51	7,12	33,34	40,51
Z toho:									
příprava jídla	1,49	2,05	19,26	32,33	0,56	0,50	0,56	20,19	22,49
údržba domu, bytu	3,30	3,11	6,36	9,29	3,00	2,40	3,00	5,37	6,36
péče o oděv, obuv	1,13	1,20	8,09	13,39	0,52	0,39	0,52	6,30	9,25
Domácí práce celkem	5,4	5,4	21,3	34,6	4,3	3,5	4,3	20,0	24,3
Z toho:									
příprava jídla	1,1	1,2	11,6	19,3	0,6	0,5	0,6	12,1	13,6
údržba domu, bytu	2,1	1,9	3,9	5,6	1,8	1,6	1,8	3,3	3,9
péče o oděv, obuv	0,7	0,8	4,9	8,1	0,5	0,4	0,5	3,9	5,6
Pracovní zatížení	55,13	55,13	46,35	44,8	52,37	66,38	52,37	50,15	34,17
Práce v mimopracovním čase	12,19	11,59	37,56	63,16	14,09	13,07	14,09	42,20	49,10
Péče o dítě	2,13	2,28	2,52	7,24	1,02	0,31	1,02	1,34	2,29
Celkem	67,48	67,40	87,23	75,25	67,48	80,16	67,48	94,09	85,56
Podíl z celkového časového fondu v %	40,4	40,3	52,0	42,5	40,4	47,8	40,4	56,0	51,2
Pracovní zatížení dělníka = 100	100,0	99,8	128,9	105,3	100,0	118,4	100,0	138,9	126,7
Volný čas celkem	34,01	35,56	18,47	28,46	32,46	24,21	32,46	14,07	19,09

Zdroj: Filipcová, B.: Člověk, práce, volný čas. Praha, Svoboda 1966, str. 112-113

Příloha II: Některé výsledky výzkumu ÚKLKS 1961 podle Červinka, A. a kol.: Práce a volný čas. Praha, Nakladatelství politické literatury 1966

Volný čas zahrnoval tyto činnosti:

- a) Sebevzdělávání – studium, čtení knih, časopisů, novin, návštěva škol, kursů, přednášek.
- b) Veřejná činnost – veškerá práce v politických a společenských organizacích, národních výborech apod.
- c) Rozhlas a televize – čas strávený poslechem rozhlasu a sledování televize. Tzv. kulisový poslech rozhlasu (rozhlas se poslouchá při vykonávání jiné činnosti) zde není započten.
- d) Aktivní odpočinek – návštěva divadel, kin, koncertů, aktivně provozovaný sport, procházky, rekreace a ostatní aktivní odpočinek.¹²⁹

Tabulka č.1: Struktura časového fondu

		Dělník	Dělnice	Zaměstnanec úředník	Zaměstnaná úřednice	Zemědělec (člen JZD)		Zemědělkyně (členka JZD)	
						zimní období	letní období	zimní období	letní období
Počet osob	a)	1239	442	618	578	823	830	609	646
(v minutách)									
Práce včetně dopravy do práce celkem	a)	528	472	530	467	510	634	319	471
	b)	101	51	107	52	181	277	208	246
z toho doprava do práce	a)	51	37	47	40	26	24	15	20
	b)	10	2	7	4	11	13	9	10
Mimopracovní doba	a)	912	968	910	973	930	806	1121	969
	b)	1339	1389	1333	1388	1259	1163	1232	1194
z toho volný čas	a)	128	71	168	100	118	65	67	36
	b)	271	191	315	220	200	151	112	93
Celkem		1440	1440	1440	1440	1440	1440	1440	1440

Poznámka: a) všední den, b) neděle.

Zdroj: Červinka, A. a kol.: Práce a volný čas. Praha, Nakladatelství politické literatury 1966, str. 156

¹²⁹ Červinka, A. a kol.: Práce a volný čas. Praha, Nakladatelství politické literatury 1966, str.155

Tabulka č.2: Využití volného času

Využití volného času mužů a žen podle kategorií (v minutách)

		Dělník	Zaměstnanec, úředník	Studující	Dělnice	Zaměstnankyně, úřednice	Žena v domácnosti	Studentka
Volný čas celkem	a)	180	206	322	89	109	135	289
	b)	363	384	544	243	257	248	511
v tom: sebevzdělání celkem	a)	56	80	166	19	33	33	161
	b)	98	134	218	50	65	54	228
veřejná činnost	a)	24	35	14	8	14	5	13
	b)	10	14	10	1	2	1	2
poslouchání rozhlasu sledování televize	a)	69	57	50	41	38	64	47
	b)	123	103	101	86	79	89	88
aktivní odpočinek celkem	a)	31	34	92	21	24	33	68
	b)	132	133	215	106	111	104	193

Poznámka: a) všední den, b) neděle.

Zdroj: Červinka, A. a kol.: *Práce a volný čas. Praha, Nakladatelství politické literatury 1966, str. 164*

Příloha III: Výzkum Ostravy 1967 – 1970

Tabulka č. 1: Časová struktura týdne podle výzkumu města Ostravy 1967 - 1970

Časová struktura týdne v různých sociálních skupinách
(vyjádřeno v hodinách)

8 základních oblastí činností	Zaměstnaní			Ekonomicky neaktivní		
	Muži	Ženy	Celkem	Muži	Ženy	Celkem
	N ^x / 468	N 232	N 700	N 86	N 196	N 255
pracovní doba	46,6	39,3	44,1	4,8	1,2	2,6
cesta do práce a zpět	6,3	5,1	5,9	0,5	0,1	0,3
spánek	49,7	50,7	50,1	58,4	55,8	56,7
uspokojování biologických potřeb	12,0	12,2	12,1	16,5	15,5	15,8
péče o domácnost	6,8	21,9	11,8	19,3	37,6	31,6
využívání služeb a dopravy	3,8	5,5	4,4	5,5	7,5	6,8
polovolný čas	1,9	1,5	1,7	1,2	1,3	1,3
volný čas	36,2	25,4	32,6	50,4	40,5	43,6

Zdroj: Filipcová, B. a kol.: *Volný čas a kultura v průmyslovém městě (Současnost a perspektivy)*. Praha, Ústav pro kulturně výchovnou činnost 1974, str. 34

Tabulka č. 2: Náplň volného času

Náplň volného času ostravské populace
(pro celý výběrový soubor)

Oblasti aktivit volného času	průměrný počet hodin za týden	% z týdenního fondu volného času
Manuální aktivity	2,7	7
Fyzické aktivity	4,3	12
Umělecko-receptivní aktivity	12,5	35
Umělecko-tvořivé aktivity	0,1	0
Kulturně racionální aktivity	3,3	9
Společensko-formální aktivity	0,9	3
Společensko-neformální aktivity	8,9	24
Hry, sběratelství	0,8	2
Pasivní odpočinek	3,9	11

Zdroj: Filipcová, B. a kol.: *Volný čas a kultura v průmyslovém městě (Současnost a perspektivy)*. Praha, Ústav pro kulturně výchovnou činnost 1974, str. 49

Příloha IV: Jednotlivé činnosti volného času ve výzkumu ÚVK 1974

Tabulka č. 1: Obliba jednotlivých činností volného času podle výzkumu ÚVK 1974

Tab. č. 22   Stupeň oblíbenosti činností volného času

Činnost či kategorie	V procentech volba podle oblíbenosti					Celkem	Celkový index
	5	4	3	2	1		
01 Kutilství, výroba předmětů, údržba auta či motocyklu, modelářství, radioamatérství, ženské ruční práce, chovatelství, zahrádkářství a jiné podobné	40	20	20	8	12	100	356
02 Sběratelství - známek, nálepek, odznaků atd.	6	4	6	9	75	100	82
03 Sport a tělovýchova, turistika /tj. výlety pěšky, na kole/	17	15	25	16	27	100	252
04 Společenská zábava, návštěva klubu, tanečních zábav	14	16	23	19	28	100	231
05 Návštěva kavárny, vinárny, hostince	9	11	15	20	45	100	174
06 Chvilky s milými či přáteli	32	33	25	7	3	100	381
07 Chvilky s rodinou, s dětmi	54	21	14	7	4	100	410

1/ Celkový index jsme vypočetli tak, že jsme procento lidí, kteří uvedli určitý stupeň oblíbenosti, násobili hodnotou tohoto stupně /tzn. 5, 4, 3, 2/ a výsledky sečetli. Nejnižší hodnotu 1 jsme považovali za nulovou. Index slouží pouze k porovnání relací mezi oblíbeností jednotlivých činností, sám o sobě nemá žádný význam.

Zdroj: Cejp, M.: *Postoje české veřejnosti k hodnotě, funkci a náplni volného času*. Praha, ÚVK 1974, str. 70

Pokračování tabulky č. 1

08 Veřejná činnost - výkon funkce či členská účast ve společenských či zájmových organizacích	8	11	16	19	46	100	180
09 Procházky, vyjížďky autem neb na motocyklu, stanování, výlety motorovým člunem, rybaření, lov	29	23	19	11	18	100	316
10 Návštěva estrád, cirkusů, varieté, parků kultury	12	14	23	21	30	100	227
11 Návštěva sportovních utkání	14	13	13	14	46	100	189
12 Studium - jazyků, vědecké literatury, návštěva přednášek, kursů	4	8	13	16	59	100	118
13 Četba	23	22	23	16	16	100	304
14 Poslech rozhlasu	20	24	31	18	7	100	325
15 Sledování televize	37	30	22	7	4	100	385
16 Poslech gramofonu	9	9	17	16	49	100	164
17 Poslech magnetofonových nahrávek, práce s magnetofonem	12	11	14	10	53	100	166
18 Návštěva kina	18	21	27	16	18	100	291
19 Návštěva divadla	18	17	23	21	21	100	269
20 Návštěva koncertů	7	6	11	20	56	100	132
21 Návštěva uměleckých galerií a výstav	6	10	13	18	53	100	145
22 Vlastní hra na hudební nástroj	5	4	6	6	79	100	66
23 Vlastní zájmová umělecká činnost /divadlo, zpěv, tanec, recitace/	4	4	7	7	78	100	71
24 Vlastní zájmová umělecká tvorba /malování, sochaření, psaní povídek, básní, skládání písní, amatérská umělecká fotografie či film/	5	5	8	7	75	100	83
25 Odpočinek, ležení, dívání se z okna	10	13	26	20	31	100	220

N = 1146

Zdroj: Cejp, M.: *Postoje české veřejnosti k hodnotě, funkci a náplni volného času*. Praha, ÚVK 1974, str. 71

Příloha V: Struktura časového fondu Pražanů 1976 – 1977

Tabulka č. 1: Struktura týdenního časového fondu základních socioprofesionálních skupin (v hod.)

Hlavní činnosti	Dělníci		Zaměstnaní		Ženy v domácnosti	Studenti a učni	Ostatní
	M	Ž	M	Ž			
Počet osob	146	89	252	355	77	125	39
11 Práce na pracovišti	39,3	30,7	33,4	30,3	1,0	19,4	1,2
12 Jídlo na pracovišti	3,3	2,4	2,5	2,6	0,0	1,1	0,1
13 Ostatní činnosti na prac.	2,0	1,6	1,4	1,4	0,0	1,1	0,1
14 Práce mimo pracoviště	1,5	1,7	4,0	2,7	0,0	14,0	0,0
15 Vedlejší vydělná práce	0,5	0,6	0,5	0,6	0,0	0,2	0,0
Práce a čas na pracovišti	46,6	37,0	42,1	37,6	1,0	36,7	2,2
21 Cesta do práce a zpět	5,9	4,1	5,8	4,7	0,1	5,0	0,3
22 Cesta za nákupy, zábravení	2,9	2,9	3,5	3,4	3,7	5,5	3,3
23 Cesta na oběd	2,0	2,0	2,0	1,8	1,7	2,0	1,5
Doprava	10,8	9,0	11,3	9,9	5,5	12,5	5,1
31 Příprava jídla	1,6	9,7	1,7	9,7	16,1	1,7	12,9
32 Vnitřní úklid bytu, domu	2,7	5,3	3,5	4,9	8,0	2,3	5,8
33 Péče o pražičku, obuv	0,3	4,1	0,5	4,1	7,0	0,6	4,8
34 Fyzická péče o děti	0,6	2,6	0,8	2,0	9,8	0,2	1,5
35 Údržba motor. vozidel	1,7	0,1	1,3	0,0	0,1	0,4	0,0
36 Úklid okolí domu, obuvy	1,1	0,6	1,4	0,4	0,3	0,3	0,1
37 Jiné domácí práce	0,9	0,5	1,3	1,1	1,5	0,7	0,9
38 Nákupy	1,3	3,8	1,6	3,2	4,8	1,8	5,2
39 Služby, pochůzky	0,3	0,2	0,4	0,3	0,3	0,4	0,7
Domácnost, služby	10,5	27,5	12,5	25,7	46,9	8,4	32,0
41 Jídlo, občerstvení	7,0	0,2	7,3	6,5	9,3	7,2	10,4
42 Osobní hygiena	5,7	5,8	6,2	6,4	6,8	6,0	6,6
43 Navštěva rodiče, lékaři	0,1	0,2	0,1	0,3	0,2	0,0	0,1
44 Navštěva lékaře, léčení	0,2	0,8	0,7	0,6	0,8	0,9	0,3
45 Spánek (hlavní i denní)	52,2	51,5	51,5	51,4	54,0	50,5	61,4
Biologicko-fyziol. potřeby	64,2	64,5	64,8	64,2	71,1	73,6	78,8
51 Výkon veřejných funkcí	0,3	0,0	0,7	0,1	0,0	0,2	0,2
52 Účast na schůzích	0,1	0,2	0,6	0,5	0,0	0,2	0,0
53 Brigády	0,5	0,0	0,2	0,1	0,0	0,3	0,0
54 Účast na školení, kurzech	0,1	0,3	0,5	0,6	0,2	0,2	0,0
55 Schovávání	0,8	0,5	1,7	0,7	0,1	2,3	0,1
Studium a participace	2,1	1,0	3,5	1,9	0,9	3,2	0,3

Zdroj: Rendlová, E., Vitečková, J.: *Struktura každodenních činností – základní charakteristika způsobu života. Sociologický časopis 1977, č. 3, str. 662*

Tabulka č. 2: Struktura týdenního časového fondu základních socioprofesionálních skupin (v %)

Hlavní činnosti	Dělníci		Zaměstnanci		Ženy v domácnosti	Studenti a učni	Ostatní
	M	Ž	M	Ž			
Počet osob	146	89	252	355	77	125	39
61 Ruční práce	0,0	2,2	0,0	1,7	2,6	0,7	2,8
62 Technické kutilství	0,7	0,0	1,0	0,1	0,2	0,6	0,1
63 Zahrádkářství	1,5	1,5	2,4	2,0	1,6	0,6	3,8
64 Jiné technické činnosti	0,7	0,2	0,4	0,1	0,0	0,2	0,0
Technické a manuální aktivity	2,9	3,9	3,8	3,9	4,4	2,1	6,7
71 Aktivní sport	1,5	0,2	1,1	0,5	0,6	3,3	0,2
72 Vycházky, pobyt v přírodě	3,5	3,2	2,7	2,7	9,8	3,0	7,3
Pohybové aktivity	5,0	3,4	3,8	3,2	10,4	6,3	7,5
81 Návštěva kina	0,7	0,4	0,5	0,5	0,6	1,3	0,0
82 Návštěva divadla, koncertu	0,2	0,1	0,2	0,3	0,1	0,5	0,2
83 Návštěva jiné kult. akce	0,2	0,6	0,4	0,3	0,3	0,9	0,2
84 Poslech rozhlasu	0,4	0,3	0,2	0,2	0,1	0,3	1,1
85 Poslech televize	8,7	8,8	7,7	6,4	7,6	6,6	12,1
86 Poslech gramofonu, magnetofonu	0,2	0,1	0,2	0,1	0,1	0,5	0,1
87 Četba novin a časopisů	1,1	0,5	1,3	0,6	1,1	0,9	1,7
88 Četba knih	1,7	1,8	2,2	1,9	1,9	2,5	3,8
89 Zájmová umělecká činnost	0,3	0,0	0,1	0,0	0,1	0,9	0,0
Účast na kultuře	13,5	12,6	12,8	10,3	11,9	14,4	19,2
91 Rozhovory s manželem /-lkou/	0,5	0,4	0,7	0,4	0,7	0,1	0,1
92 Rozhovory s dětmi /rodiči/	1,1	1,4	1,6	1,3	3,7	0,6	1,1
93 Rozhovory se širší rodinou	1,4	1,6	1,5	1,3	2,2	1,3	2,6
94 Rozhovory s přáteli	2,6	2,0	2,2	2,3	2,8	3,3	2,6
95 Návštěva sport. utkání	0,2	0,1	0,2	0,1	0,1	0,4	0,0
96 Návštěva kostela	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2
97 Návštěva restaurace apod.	1,2	0,4	0,9	0,4	0,6	1,1	0,3
Sociální kontakty	7,0	5,9	7,2	5,9	10,2	7,0	6,9
01 Jiné činnosti	1,4	0,5	1,6	1,8	2,0	1,2	0,8
02 Odpočinek, nienedělání	2,0	1,5	2,0	1,3	2,1	1,5	7,3
03 Vyplňování záznam. deníku	1,0	1,2	1,4	1,3	1,6	1,1	1,2
Ostatní aktivity	4,4	3,2	5,0	4,4	5,7	3,8	9,3
Volný čas celkem /51—03/	34,9	30,0	36,3	29,6	43,5	36,8	49,9

Zdroj: Rendlová, E., Vitečková, J.: *Struktura každodenních činností – základní charakteristika způsobu života. Sociologický časopis 1977, č. 3, str.663*

**Příloha VI: Využití volného času obvateli ČSSR a Prahy z příspěvku Hubáček, O., Růžička, R.:
Volný čas pražské populace**

Tabulka č. 1: Využití volného času – srovnání obyvatel ČSSR a Prahy¹³⁰

7/ Tabulka 6: Využití volného času /údaje v minutách/

	ČSSR		Praha	
	dny pracovní	dny volné	dny pracovní	dny volné
- televize	83	147	81	139
- rozhlas	5	8	6	7
- noviny a časopisy	13	15	10	15
- beletrie	12	16	19	24
- gramofon, magnetofon	1	2	2	3
-----	-----	-----	-----	-----
mass-média celkem	114	188	117	188
- chvíle s rodinou	14	21	15	23
- návštěvy známých	17	61	18	56
-----	-----	-----	-----	-----
sociální kontakty celkem	31	82	33	80
- zahrádkaření	6	11	5	16
- ruční práce	7	9	1	8
- kutilství	1	2	1	2
-----	-----	-----	-----	-----
manuální hobby celkem	15	24	12	38
-----	-----	-----	-----	-----
volný čas trávený v prostředí domácnosti celkem	160	294	161	306
- vycházky, výlety	9	33	17	61
- sport	4	11	5	14
-----	-----	-----	-----	-----
fyzický pohyb celkem	13	44	25	100
- restaurace	6	17	7	15
- kino	3	55	6	7
-----	-----	-----	-----	-----
společenská zábava celkem	9	26	14	23
-----	-----	-----	-----	-----
kultura celkem	0	1	1	1
- kurzy, přednášky	2	3	4	3
- sebevzdělávání	1	1	2	0
- zájmová umělecká činnost	1	2	4	3
-----	-----	-----	-----	-----
rozvojové aktivity celkem	4	6	10	6

/Výsledky výběrového šetření: 1981, 1983/

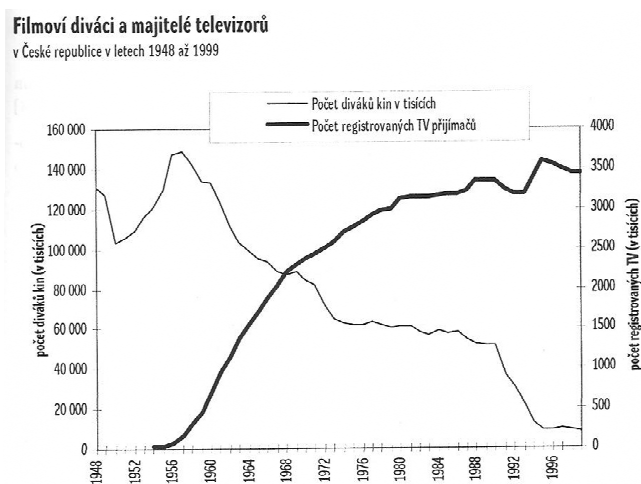
Zdroj: Hubáček, O., Růžička, R.: *Volný čas pražské populace. Územní aspekty životního způsobu v současné etapě vývoje ČSSR. Praha, Československá sociologická společnost při ČSAV 1988, str. 95*

¹³⁰ K sestavení této tabulky autoři použili data z Výsledky výběrového šetření o využití času v roce 1979/1980 I. díl, FSÚ, Praha 1981 a Výsledky výběrového šetření o využití času v roce 1979/1980 V. díl, ČSÚ, Praha 1983

Příloha VII: Některé grafy uvedené v Možný, I.: Česká společnost. Nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života. Praha, Portál 2002

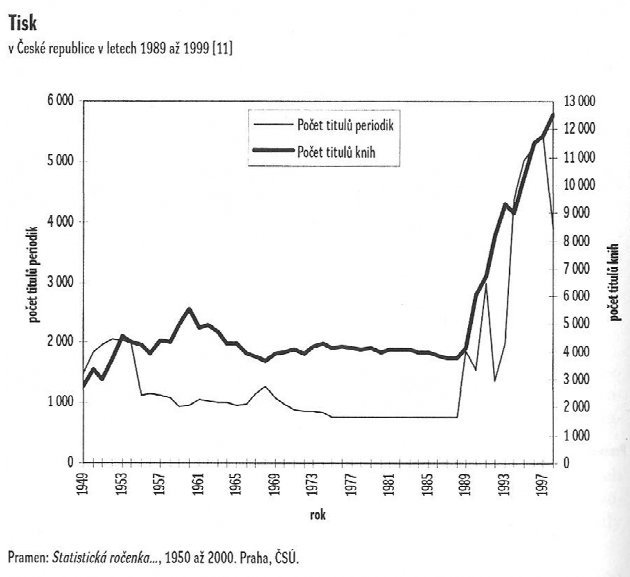
Graf č. 1: Počet diváků kin a registrovaných TV přijímačů – graf převzat z Možný, I.: Česká společnost. Nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života. Praha, Portál 2002

Pramen: Léta 1948 až 1983 *Historická ročenka...*, Praha, FSÚ 1985.
Léta 1984 až 1999 *Statistická ročenka...*, Praha, ČSÚ 1985-2000.

Zdroj: Možný, I.: *Česká společnost. Nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života. Praha, Portál 2002, str. 147*

Graf č. 2: Počet titulů knih a periodik - graf převzat z Možný, I.: Česká společnost. Nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života. Praha, Portál 2002

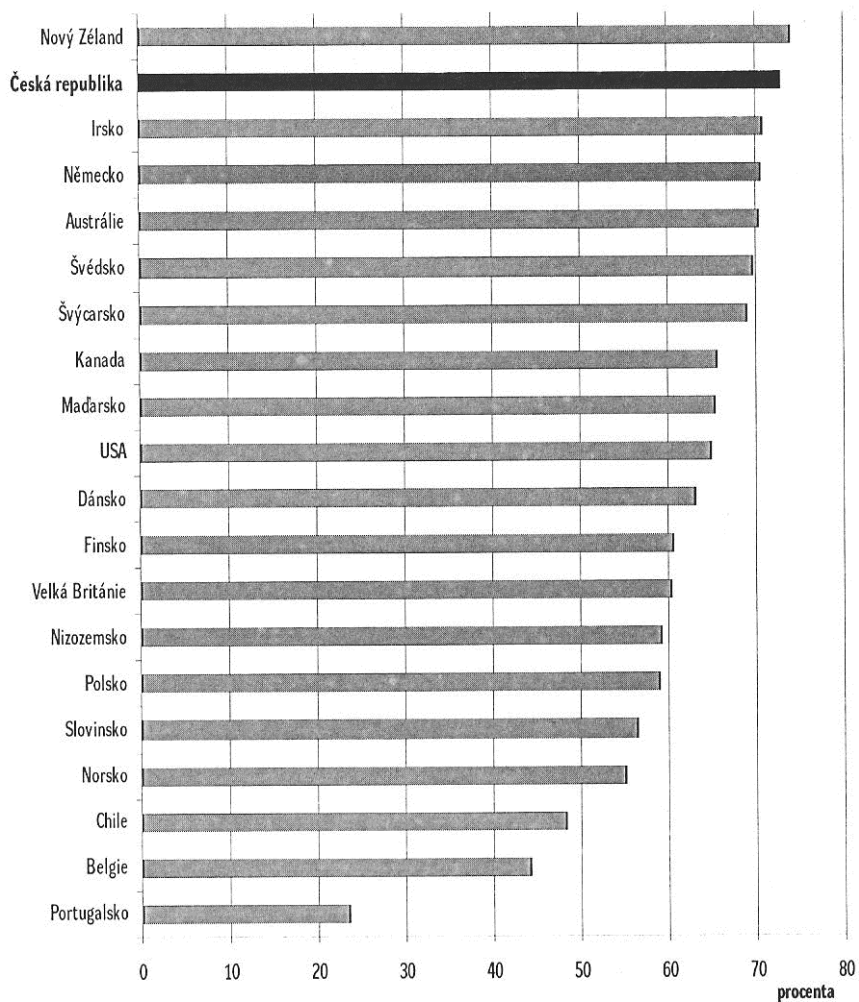
Pramen: *Statistická ročenka...*, 1950 až 2000, Praha, ČSÚ.

Zdroj: Možný, I.: *Česká společnost. Nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života. Praha, Portál 2002, str. 150*

Graf č. 3: Četba knih v mezinárodním srovnání - graf převzat z Možný, I.: Česká společnost. Nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života. Praha, Portál 2002

Četba knih

v mezinárodním srovnání. Procento lidí ve věku 16–65 let, udávajících, že přečetli aspoň jednu knihu měsíčně.

Pramen: *Adult Literacy Survey 1994–1998.*

Zdroj: Možný, I.: *Česká společnost. Nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života. Praha, Portál 2002, str. 152*

Anotace

Tato práce popisuje vývoj výzkumů volného času v prostředí české společnosti, který je doplněn významnými publikacemi o tomto tématu. Stěžejní části předchází přehled vývoje vztahu člověka ke kategorii času, včetně času volného, a stručná zmínka o sociologii času. Následuje výčet významné světové literatury, která se zabývá touto časovou dimenzí. Další velký celek tvoří kapitola věnovaná teoretickým východiskům jeho zkoumání. Samotná kapitola zaměřená na české výzkumy začíná popisem metodologických problémů, které nastávají při výzkumu, a popisem vývoje těchto faktorů, které volný čas ovlivňují (vybavenost domácností, pracovní doba). Výzkumy jsou následně rozděleny do dvou hlavních celků podle doby jejich vzniku – první část zachycuje období od 60. do 80. let, druhá část je věnovaná době od 90. let po současnost. V závěru uvádím shrnutí, které obsahuje některé závěry, a doporučení k výzkumu volného času.

Klíčová slova:

Volný čas

Životní styl

Sociologické výzkumy

Česká společnost

Pracovní čas

Annotation

This work describes the development of the leisure research in the Czech society and compendium of the significant publications about this theme. The fundamental part is preceded by the summary of the progress of the human-being relation to the time category, including leisure, and short note about time sociology. It is followed by the list of the famous world literature about this time dimension. Next chapter is dedicated to theoretical resource of the research. The chapter focused on the Czech research, begins by the description of methodological issues of the research and by the description of the factors influencing on the leisure (home facilities, working hours...). The description of the research is divided into two main complexes according the time of origin – first part dwell with the time from the 60th to 80th, second part from 90th up to now. In the conclusion is the summary of the findings and the recommendations to the leisure research.

Key words:

Leisure

Life Style

Sociological Reasearches

Czech Society

Working Time